

วารสาร

(ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 พ.ค. - ส.ค. 2569)
(Vol. 1 No. 2 May - August 2026)

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ราชนครินทร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
Rajanagarindra Journal of Humanities and Social Sciences for Local Development

ISSN 3088-3377 (Online)

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ราชนครินทร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น Rajanagarindra Journal of Humanities and Social Sciences for Local Development

ISSN 3088-33477 (Online)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCE RAJABHAT RAJANAGARINDRA UNIVERSITY

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริม พัฒนาและสนับสนุนการเผยแพร่ความวิชาการ งานวิจัย ของคณาจารย์ทั้งภายในและภายนอกและภายในมหาวิทยาลัย นักวิชาการ นักการศึกษา นักวิจัย นักบริหาร นิสิตนักศึกษา และผู้ที่สนใจ

นโยบายและขอบเขตการตีพิมพ์

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ราชนครินทร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มีนโยบายในการส่งเสริมเผยแพร่ผลงานวิชาการและงานวิจัยที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการเพื่อพัฒนาท้องถิ่น และเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเชิงวิชาการ โดยครอบคลุมวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทัศนศิลป์ ดนตรี ภาษา รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ และการพัฒนาสังคม

กระบวนการพิจารณาบทความ

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ราชนครินทร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ ดำเนินการเผยแพร่ผลงานวิชาการภายใต้แนวนโยบายการประกันคุณภาพที่เข้มงวด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์องค์ความรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนวิชาการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กระบวนการกลั่นกรองบทความดำเนินการโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ซึ่งสังกัดสถาบันอุดมศึกษาที่หลากหลาย เพื่อให้การประเมินมีความเที่ยงธรรมและครอบคลุมหลากหลายมิติทางวิชาการ

ประเภทของบทความ บทความวิจัย, บทความวิชาการ

ภาษาที่รับตีพิมพ์ ภาษาไทย, ภาษาอังกฤษ

กำหนดเผยแพร่

ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน

ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม

ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม

เจ้าของวารสาร: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

เลขที่ 422 ถนนมรุพงษ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา 24000 เบอร์โทร 038 515827

ที่ปรึกษา

อาจารย์ ดร.นฤชล เรือนงาม (รองอธิการบดี ม.ราชภัฏราชนครินทร์)

รองศาสตราจารย์ สุริยศักดิ์ มั่งกรแก้ววิกุล ม.ราชภัฏราชนครินทร์

อาจารย์สมเกียรติ์ สาธิตพิรุณกุล ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทบรรณาธิการ

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ราชนครินทร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ เป็นวารสารที่มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการผลิตวารสารออกมาให้มีคุณภาพและตอบโจทย์ผู้อ่านได้อย่างดียิ่ง โดยวารสารจะมีผู้ทรงคุณวุฒิไม่น้อยกว่า 3 ท่าน และมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม พัฒนาและสนับสนุนการเผยแพร่ความวิชาการ งานวิจัย ของคณาจารย์ทั้งภายนอกและภายในมหาวิทยาลัย นักวิชาการ นักการศึกษา นักวิจัย นักบริหาร นิสิตนักศึกษา และผู้ที่สนใจ โดยวารสารนี้เป็นปีที่ 1 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม ถึง เดือนสิงหาคม 2569 ประกอบด้วย บทความวิจัยจำนวน 3 เรื่อง และบทความวิชาการ จำนวน 2 เรื่อง

ในนามกองบรรณาธิการขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ส่งบทความวิชาการและงานวิจัย พร้อมทั้งให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ และที่จะขาดไปไม่ได้เลยก็คือคณะกรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ทุ่มเท เสียสละทั้งแรงกายแรงใจเพื่อให้เกิดวารสารดังกล่าวขึ้น

สุดท้ายนี้กองบรรณาธิการวารสารขอขอบพระคุณผู้บริหารมหาวิทยาลัยทุกท่านที่เป็นแรงบันดาลใจและให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา

รองศาสตราจารย์สุริยศักดิ์ มังกรแก้ววิกุล
บรรณาธิการวารสาร
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ราชนครินทร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

สารบัญ

บทความวิจัย

- 1 การวิเคราะห์เปรียบเทียบองค์คณะผู้พิพากษาระหว่างศาลในประเทศไทยและประเทศสิงคโปร์: ศึกษามิติโครงสร้าง การสรรหา การดำรงตำแหน่ง และความเป็นอิสระของตุลาการ
A COMPARATIVE ANALYSIS OF JUDICIAL BENCH COMPOSITION BETWEEN THE COURTS OF THAILAND AND SINGAPORE: EXAMINING STRUCTURAL DIMENSIONS, SELECTION MECHANISMS, TENURE SECURITY, AND JUDICIAL INDEPENDENCE
อัศววิรัช รอบคอบ, ชัชววรรณ ลีโรจนวุฒิกุล และธงชัย ผลรุ่ง
- 17 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา
POLITICAL PARTICIPATION OF CITIZENS IN CHACHOENGSAO MUNICIPALITY, CHACHOENGSAO PROVINCE
จักรกฤษณ์ ศรีสูงเนิน, ดนัย ศรีดี, เกรียงไกร ยี่งนาม และพรภิรมย์ ยอดบุญ
- 28 ผ้าทอ ความทรงจำ และการเปลี่ยนผ่านบทบาทของผู้หญิงชนบทล้านนา: ประวัติศาสตร์บอกเล่าจากชุมชนแม่ทา จังหวัดเชียงใหม่
HANDWOVEN TEXTILES, MEMORY, AND THE TRANSFORMATION OF RURAL WOMEN'S ROLES IN LANNA: AN ORAL HISTORY OF MAE THA COMMUNITY, CHIANG MAI
ปลายฟ้า นามไพร

บทความวิชาการ

- 40 การพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา บ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ
LOCAL DEVELOPMENT AND SUSTAINABLE COMMUNITY DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF BAN KHLONG SAM PHRAEK, VILLAGE NO. 4, NAI KHLONG BANG PLA KOT SUBDISTRICT, PHRA SAMUT CHEDI DISTRICT, SAMUT PRAKAN PROVINCE
วรพงษ์ เหล็กเพชร, จักรฐะพงษ์ บวรบุญเรือง, กานต์ศิริพัธ แสงเพชร, ทักษะ สุดเส้นผม และอรุณ ไชยนิทย์
- 53 นิเวศท่องเที่ยวอัจฉริยะรับมือภูมิอากาศสุดขั้ว
CLIMATE-SMART ECOTOURISM CONFRONTING EXTREMEE CLIMATE
ปรีดารี ศิริรัตน์ และสุรารักษ์ ศรีลาศักดิ์

การวิเคราะห์เปรียบเทียบองค์คณะผู้พิพากษาระหว่างศาลในประเทศไทยและประเทศสิงคโปร์:
ศึกษามิติโครงสร้าง การสรรหา การดำรงตำแหน่ง และความเป็นอิสระของตุลาการ
A COMPARATIVE ANALYSIS OF JUDICIAL BENCH COMPOSITION BETWEEN THE COURTS
OF THAILAND AND SINGAPORE: EXAMINING STRUCTURAL DIMENSIONS, SELECTION
MECHANISMS, TENURE SECURITY, AND JUDICIAL INDEPENDENCE

อัศววิทย์ รอบคอบ¹ ชัยวรรณ ลีโรจนวุฒิกุล² และธงชัย ผลรุ่ง³

Received 1 / 5 / 2026, Revised 15 / 5 / 2026, Accepted 1 / 8 / 2026

บทคัดย่อ

ระบบตุลาการในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังขาดการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบด้านองค์คณะผู้พิพากษาในมิติโครงสร้างและความเป็นอิสระของตุลาการในทางปฏิบัติ การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์เปรียบเทียบองค์คณะผู้พิพากษาระหว่างศาลไทยและศาลสิงคโปร์ใน 5 มิติหลัก และ 2) สังเคราะห์โมเดลความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษาในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การวิจัยใช้วิธีการเปรียบเทียบกฎหมายเชิงคุณภาพภายใต้กรอบแนวคิดการเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ของ Zweigert & Kötz (1998) โดยวิเคราะห์เอกสารชั้นต้น ได้แก่ รัฐธรรมนูญ กฎหมาย และระเบียบที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับเอกสารชั้นรองที่เผยแพร่ในช่วงปี ค.ศ. 2021–2026 ผลการศึกษาพบว่าศาลสิงคโปร์มีความยืดหยุ่นขององค์คณะสูงกว่าไทยอย่างมีนัยสำคัญผ่านกลไกผู้พิพากษาระหว่างประเทศและกรรมาธิการตุลาการซึ่งไทยยังไม่มี ระบบสรรหาของไทยดำเนินการผ่านคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม ขณะที่สิงคโปร์ให้นายกรัฐมนตรีและประธานาธิบดีมีบทบาทร่วมกับอัครตุลาการ แม้ทั้งสองประเทศรับรองความเป็นอิสระของตุลาการในรัฐธรรมนูญ แต่ไทยยังเผชิญข้อกีดขวางด้านการแทรกแซงทางการเมืองมากกว่า โมเดลที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วยตัวแปร 5 ประการ ได้แก่ ความหลากหลายของบทบาทตุลาการ ความยืดหยุ่นของวาระ ความเปิดกว้างของกระบวนการสรรหา กลไกการปรับขนาดองค์คณะ และความเป็นสากล ข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับประเทศไทย ได้แก่ การนำกลไกผู้พิพากษาระหว่างประเทศมาใช้ในการศาลชั้นอุทธรณ์และการปฏิรูปกระบวนการสรรหาให้โปร่งใสมยิ่งขึ้น เพื่อยกระดับประสิทธิภาพและความน่าเชื่อถือของระบบตุลาการในระดับสากล

คำสำคัญ: องค์คณะผู้พิพากษา, ระบบตุลาการไทย, ระบบตุลาการสิงคโปร์, ความเป็นอิสระของตุลาการ

¹ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาตรี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
Undergraduate students in the Faculty of Law, Rajabhat Maha Sarakham University

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
Assistant Professor in Law, Faculty of Law, Rajabhat Maha Sarakham University

³ อาจารย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
Lecturer in Law, Faculty of Law, Rajabhat Maha Sarakham University
E-mail: phai boon.r@acc.msu.ac.th

Abstract

Judicial systems in Southeast Asia lack rigorous comparative analysis of judicial bench composition across structural dimensions and de facto judicial independence. This study aims to 1) comparatively analyze judicial bench composition between Thai and Singaporean courts across five key dimensions, and 2) synthesize a judicial bench flexibility model explicating the relationship between bench flexibility and judicial system efficiency in the Southeast Asian context. A qualitative functional comparative legal methodology (Zweigert & Kötz, 1998) was applied, analyzing primary sources including constitutions, statutes, and relevant regulations, alongside secondary sources published during 2021–2026. Findings indicate that Singaporean courts possess significantly greater bench flexibility than Thailand through international judge and judicial commissioner mechanisms not yet present in Thailand. Thailand's judicial recruitment operates primarily through the Judicial Commission of the Courts of Justice, whereas Singapore confers joint roles upon the Prime Minister, President, and Chief Justice. Although both jurisdictions constitutionally guarantee judicial independence, Thailand faces comparatively greater concerns regarding political interference. The synthesized model comprises five variables: judicial role diversity, tenure flexibility, recruitment openness, bench-size adjustment mechanisms, and internationalization. This model demonstrates that enhancing bench flexibility without diminishing judicial independence safeguards can elevate systemic efficiency and institutional legitimacy. Policy recommendations for Thailand include adopting international judge mechanisms within specialized courts and reforming judicial recruitment processes toward greater transparency.

Keywords: Judicial Bench Composition, Thai Judiciary, Singapore Judiciary, Judicial Independence

บทนำ

อำนาจตุลาการในระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่มิได้ทำหน้าที่เพียงกลไกระงับข้อพิพาทเท่านั้น หากแต่ดำรงสถานะเป็นสถาบันหลักในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยต้องยึดมั่นในหลักความเป็นอิสระของตุลาการ (Judicial Independence: JI) และหลักความเป็นกลาง (Impartiality) อย่างเคร่งครัด อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของหลักนิติรัฐ (Rule of Law) ซึ่งมีรากฐานมาจากทฤษฎีการแบ่งแยกอำนาจที่เสนอว่าอำนาจในการพิพากษาต้องแยกออกจากฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารโดยเด็ดขาด เพื่อป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบและคุ้มครองเสรีภาพของประชาชน (Montesquieu, 1748)

แนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนาต่อยอดโดย Hamilton (1788) ใน Federalist No.78 ที่เสนอว่าฝ่ายตุลาการเป็นฝ่ายที่มีอันตรายน้อยที่สุด ซึ่งแม้ปราศจากกำลังและทรัพยากรทางการเงิน แต่กลับมีอำนาจในการวินิจฉัยชี้ขาดอันเป็นหลักประกันสำคัญของหลักนิติรัฐ ต่อมา Dworkin (1986) เสนอแนวคิดกฎหมายในฐานะความสมบูรณ์ (Law as Integrity) ที่เน้นบทบาทของผู้พิพากษาในการตีความกฎหมายอย่างสอดคล้องและเป็นระบบโดยมีความเป็นอิสระของตุลาการเป็นเงื่อนไขพื้นฐาน ในขณะที่ Raz (1979) อธิบายว่าหลักนิติรัฐใน

ความหมายที่แท้จริงต้องประกอบด้วยตุลาการที่เป็นอิสระและสามารถทบทวนการใช้อำนาจของฝ่ายบริหาร และนิติบัญญัติได้อย่างปราศจากการแทรกแซง

ในบริบทของกฎหมายมหาชนไทย ความเป็นอิสระของตุลาการได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 188 และมาตรา 196 โดยมาตรา 188 บัญญัติให้ศาลมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีโดยอิสระ ขณะที่มาตรา 196 กำหนดให้การบริหารงานบุคคลของผู้พิพากษาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม (ก.ต.) สะท้อนหลักความเป็นอิสระของตุลาการในเชิงสถาบัน (Institutional Independence) อย่างไรก็ตาม ในทางวิชาการร่วมสมัย การพิจารณาความเป็นอิสระของตุลาการมีอาจจำกัดอยู่เพียงบทบัญญัติของกฎหมายเท่านั้น หากแต่ต้องพิจารณาทั้งมิติตามกฎหมาย (de jure) และมีติในทางปฏิบัติ (de facto) ควบคู่กัน (World Justice Project, 2024; Voigt, 2020)

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐสิงคโปร์ พบว่าแม้สิงคโปร์จะรับรองอำนาจตุลาการไว้ในมาตรา 93 และกำหนดกระบวนการแต่งตั้งผู้พิพากษาไว้ในมาตรา 95 เช่นเดียวกับประเทศไทย แต่ระบบคอมมอนลอว์ (Common Law) ของสิงคโปร์มีความยืดหยุ่นเชิงสถาบันมากกว่า โดยเปิดโอกาสให้แต่งตั้งผู้พิพากษาจากภาควิชาชีพ เช่น ทนายความอาวุโส (Senior Counsel) และกรรมาธิการตุลาการ (Judicial Commissioners) ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ในลักษณะกึ่งชั่วคราว แตกต่างจากระบบตุลาการไทยที่เน้นรูปแบบตุลาการอาชีพ (Career Judiciary) ภายใต้ระบบซีวิลลอว์ (Civil Law) (Zweigert & Kötz, 1998; Garoupa & Ginsburg, 2021)

ในเชิงประจักษ์ รายงานของ World Justice Project (2024) ชี้ให้เห็นว่าสิงคโปร์อยู่ในอันดับที่ 16 ขณะที่ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 78 จาก 142 ประเทศ โดยในมิติความยุติธรรมทางแพ่ง (Civil Justice) สิงคโปร์ได้รับคะแนน 0.80 และประเทศไทยได้รับคะแนน 0.52 ความแตกต่างดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการคุ้มครองสิทธิ การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ความเชื่อมั่นของนักลงทุน การลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ และความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ทั้งนี้ World Bank (2020) ระบุว่าสิงคโปร์มีประสิทธิภาพด้านการบังคับใช้สัญญา อยู่ในอันดับที่ 1 ของโลก ขณะที่ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 139 สะท้อนความแตกต่างด้านประสิทธิภาพของตุลาการ (Judicial Performance) ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสภาพแวดล้อมทางธุรกิจและความแน่นอนของระบบกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมร่วมสมัยยังขาดการวิเคราะห์ในระดับโครงสร้างสถาบันจุลภาค (Micro-institutional Structure) โดยเฉพาะมิติขององค์คณะผู้พิพากษา (Judicial Composition) ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดคุณภาพคำพิพากษา ความสม่ำเสมอของบรรทัดฐานทางกฎหมาย และความเป็นอิสระของตุลาการในทางปฏิบัติ (Garoupa & Ginsburg, 2021; Voigt, 2020) การศึกษาครั้งนี้ จึงประยุกต์ใช้วิธีการเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ (Functional Comparative Method) ของ Zweigert และ Kötz (1998) เพื่อพัฒนารอบการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษา (Judicial Bench Flexibility Model: JBFM) ที่เชื่อมโยงปัจจัยทั้ง 5 มิติอย่างเป็นระบบ

ปัญหานำวิจัยและคำถามวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้กำหนดปัญหานำวิจัย 4 ประการ ได้แก่ 1) ระบบกฎหมายและโครงสร้างองค์คณะผู้พิพากษา (JC) ของประเทศไทยและสิงคโปร์มีความแตกต่างกันในมิติใดบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการออกแบบเชิงสถาบัน (Institutional Design: ID) และระดับความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษา (Judicial Bench Flexibility: JBF) 2) กระบวนการสรรหาและแต่งตั้งผู้พิพากษาของทั้งสองประเทศมีกลไกที่แตกต่างกันอย่างไร และส่งผลต่อความเป็นอิสระของตุลาการโดยพฤตินัย (de facto) อย่างไร 3) วาระการดำรงตำแหน่ง ความมั่นคงในตำแหน่ง (Tenure Security: TS) และกระบวนการพ้นจากตำแหน่ง ส่งผลต่อเสถียรภาพของ

ระบบตุลาการอย่างไร และ 4) กรอบการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นขององค์กรผู้พิพากษา (JBFM) ที่สังเคราะห์ขึ้นสามารถอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างระดับความยืดหยุ่นขององค์กรผู้พิพากษา กับประสิทธิภาพของตุลาการและความเป็นอิสระของตุลาการได้หรือไม่ และอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาและเปรียบเทียบโครงสร้างองค์กรผู้พิพากษา ระหว่างศาลไทยและสิงคโปร์ใน 5 มิติ
2. วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของระบบตุลาการของประเทศไทยโดยเปรียบเทียบกับสิงคโปร์
3. สังเคราะห์กรอบการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นขององค์กรผู้พิพากษา (JBFM) ที่สามารถอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างความยืดหยุ่นขององค์กรผู้พิพากษา กับประสิทธิภาพของตุลาการ (JP) และความเป็นอิสระของตุลาการ (JI)
4. นำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการปฏิรูประบบตุลาการของประเทศไทย

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยความเป็นอิสระของตุลาการ

ความเป็นอิสระของตุลาการ (Judicial Independence: JI) เป็นหลักการพื้นฐานของกฎหมายมหาชนที่พัฒนามาจากแนวคิดการแบ่งแยกอำนาจของ Montesquieu ซึ่งมุ่งให้ฝ่ายตุลาการแยกออกจากฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารเพื่อป้องกันการใช้อำนาจอธิปไตยโดยมิชอบ อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมร่วมสมัยมิได้พิจารณาความเป็นอิสระของตุลาการในฐานะหลักการเชิงนามธรรมเท่านั้น หากแต่พยายามอธิบายและวัดผลในเชิงประจักษ์ผ่านการจำแนกแหว่งความเป็นอิสระของตุลาการโดยนิตินัย (de jure Judicial Independence) และความเป็นอิสระของตุลาการโดยพฤตินัย (de facto Judicial Independence) (Voigt, 2020) แม้งานของ Feld และ Voigt (2003) จะชี้ให้เห็นว่าความเป็นอิสระของตุลาการโดยพฤตินัยมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ข้อจำกัดสำคัญของวรรณกรรมกลุ่มนี้คือการวิเคราะห์ในระดับมหภาค (Macro-level Analysis) ที่ยังไม่สามารถอธิบายกลไกเชิงสถาบันภายในศาล เช่น โครงสร้างองค์กรผู้พิพากษาและกระบวนการสรรหาได้อย่างเพียงพอ ขณะที่ Garoupa และ Ginsburg (2021) พยายามเชื่อมโยงตัวแปรเชิงสถาบันกับประสิทธิภาพของตุลาการมากขึ้น แต่ยังคงเน้นภาพรวมของระบบมากกว่าการวิเคราะห์ระดับโครงสร้างจุลภาค (Micro-institutional Level) ส่งผลให้วรรณกรรมที่มีอยู่ยังขาดคำอธิบายโดยตรงเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรผู้พิพากษาในฐานะกลไกเชิงสถาบันที่ส่งผลต่อทั้งประสิทธิภาพและความเป็นอิสระของตุลาการ (Garoupa & Ginsburg, 2021; Voigt, 2020)

ดังนั้น ถึงแม้วรรณกรรมในกลุ่มนี้จะมีความแข็งแกร่งในเชิงทฤษฎีและการวิเคราะห์เชิงประจักษ์ แต่ยังขาดการเชื่อมโยงเชิงกลไกระหว่างโครงสร้างองค์กรผู้พิพากษากับความเป็นอิสระของตุลาการในทางปฏิบัติ ซึ่งเป็นช่องว่างสำคัญที่งานวิจัยนี้มุ่งเติมเต็ม

โครงสร้างองค์กรผู้พิพากษาในกรอบกฎหมายเปรียบเทียบ

ในวรรณกรรมด้านกฎหมายเปรียบเทียบชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างระหว่างระบบซีวิลลอว์ (Civil Law) และคอมมอนลอว์ (Common Law) มีนัยสำคัญต่อโครงสร้างองค์กรผู้พิพากษา (JC) อย่างลึกซึ้ง โดย Zweigert และ Kötz (1998) ใน Introduction to Comparative Law (Oxford University Press) อธิบายผ่านวิธีการเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ (Functional Comparative Method) ว่าระบบกฎหมายที่แตกต่างกันใช้กลไกที่ต่างกันในการบรรลุเป้าหมายทางสังคมเดียวกัน ซึ่งเรียกว่าความเท่าเทียมเชิงหน้าที่ (functional

Equivalence) โดย Michaels (2006) ใน Oxford Handbook of Comparative Law อธิบายเพิ่มเติมว่าวิธีการดังกล่าวช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถระบุความเท่าเทียมกันเชิงหน้าที่ (Functional Equivalence) ระหว่างสถาบันทางกฎหมายที่มีรูปแบบแตกต่างกันได้

Merryman และ Pérez-Perdomo (2007) ใน The Civil Law Tradition (Stanford University Press) อธิบายว่าระบบ Civil Law มองผู้พิพากษาในฐานะ ปากของกฎหมาย (bouche de la loi) ที่มีหน้าที่ประยุกต์ใช้บทบัญญัติลายลักษณ์อักษร ในขณะที่ระบบ Common Law มองผู้พิพากษาในฐานะผู้สร้างกฎหมายผ่านบรรทัดฐานคำพิพากษา (Judicial Precedent) ซึ่งความแตกต่างเชิงปรัชญาดังกล่าว ส่งผลโดยตรงต่อโครงสร้างการสรรหา คุณสมบัติ และความยืดหยุ่นขององค์กรผู้พิพากษา (JBF) ของทั้งสองระบบ

Bell (2006) ใน Judiciaries within Europe (Cambridge University Press) ชี้ให้เห็นว่า ระบบ Common Law เปิดโอกาสให้บุคคลจากภาคเอกชนเข้าสู่ตำแหน่งตุลาการผ่านการเข้าสู่ตำแหน่งจากภายนอก (Lateral Entry) ได้กว้างกว่า ซึ่งสอดคล้องกับที่ Legal Profession Act 1966 ของสิงคโปร์กำหนดเกณฑ์บุคคลผู้มีคุณสมบัติครบถ้วน ซึ่งครอบคลุมทั้งทนายความอาวุโส (Senior Counsel) และสมาชิกของหน่วยงานบริการด้านกฎหมายแห่งสิงคโปร์ (Singapore Legal Service) นอกจากนี้ Siems (2022) ได้อธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง กฎหมายเปรียบเทียบ (Comparative Law) (Cambridge University Press) เน้นย้ำว่าการวิเคราะห์เอกสารชั้นต้น (Primary Source Analysis) ซึ่งครอบคลุมรัฐธรรมนูญ กฎหมายลายลักษณ์อักษร และกฎหมายลำดับรอง เป็นฐานข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือสูงสุดในงานวิจัยกฎหมายเปรียบเทียบ

กล่าวโดยสรุป วรรณกรรมในส่วนนี้ยังขาดกรอบการวิเคราะห์ที่สามารถเชื่อมโยงความแตกต่างเชิงโครงสร้างเข้ากับผลลัพธ์เชิงสถาบัน เช่น ประสิทธิภาพของศาลหรือความเป็นอิสระของตุลาการได้อย่างเป็นระบบ

กระบวนการสรรหาและแต่งตั้งตุลาการ

ในวรรณกรรมด้านกระบวนการสรรหาตุลาการ แบ่งออกเป็น 2 กระแสหลัก ได้แก่ 1) กระแสที่มุ่งศึกษาผลกระทบต่อความเป็นอิสระของตุลาการ โดย Ginsburg (2003) ใน Judicial Review in New Democracies (Cambridge University Press) เสนอกรอบการวิเคราะห์ประกันภัยของการตรวจสอบทางตุลาการ (Insurance Model of Judicial Review) อธิบายว่า ผู้มีอำนาจทางการเมืองมักออกแบบระบบตุลาการให้มีความเป็นอิสระของตุลาการในระดับที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ทางการเมืองของตนเอง และ 2) กระแสที่มุ่งศึกษาผลกระทบต่อประสิทธิภาพของตุลาการ โดย Djankov และคณะ (2003) ใน Quarterly Journal of Economics ศึกษาใน 109 ประเทศ พบว่า ตัวแปรเชิงสถาบันระดับจุลภาค เช่น กระบวนการสรรหาและความมั่นคงในตำแหน่ง มีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพในการระงับข้อพิพาทอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

Hirschl (2004) ใน Towards Juristocracy (Harvard University Press) พัฒนาแนวคิดการปกครองโดยตุลาการ (Juristocracy) ชี้ให้เห็นว่า การขยายบทบาทของตุลาการในพื้นที่ทางการเมืองมักเกิดขึ้นในบริบทที่ฝ่ายการเมืองต้องการใช้ตุลาการเป็นกลไกในการรักษาอำนาจโดยอ้อม ซึ่งสอดคล้องกับปรากฏการณ์การนำคดีการเมืองเข้าสู่กระบวนการตุลาการ (Judicialization of Politics) ที่ Dressel (2010) ศึกษาในบริบทของประเทศไทย นอกจากนี้ La Porta และคณะ (2004) ใน Journal of Political Economy ศึกษาใน 71 ประเทศ พบว่าประเทศในกลุ่มระบบคอมมอนลอว์มีความเป็นอิสระของตุลาการสูงกว่าประเทศในกลุ่มระบบซีวิลลอว์โดยเฉลี่ย ซึ่งอธิบายได้บางส่วนจากความแตกต่างของความเปิดกว้างในการคัดเลือก และโครงสร้างองค์กรผู้พิพากษา ดังนั้น ช่องว่างสำคัญในวรรณกรรมคือการขาดการวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่อธิบายว่ากระบวนการสรรหา โครงสร้างองค์กร และความเป็นอิสระของตุลาการมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไรในเชิงระบบ

วาระการดำรงตำแหน่งและความมั่นคงในตำแหน่ง

วรรณกรรมด้านความมั่นคงในตำแหน่ง (Tenure Security) ชี้ให้เห็นอย่างสอดคล้องกันว่าความมั่นคงในตำแหน่งมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความเป็นอิสระของตุลาการ โดย Landes และ Posner (1975) ใน Journal of Law and Economics เป็นผู้บุกเบิกการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความมั่นคงในตำแหน่งและพฤติกรรมตุลาการในเชิงเศรษฐศาสตร์ พบว่าผู้พิพากษาที่มีความมั่นคงในตำแหน่งสูงมีแนวโน้มตัดสินคดีโดยอิสระจากแรงกดดันทางการเมืองได้มากกว่า

Posner (1993) ใน Supreme Court Economic Review พัฒนาการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยพฤติกรรมตุลาการ (Economic Analysis of Judicial Behavior) และชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างแรงจูงใจของผู้พิพากษาซึ่งได้รับอิทธิพลจากองค์คณะผู้พิพากษา กระบวนการสรรหา และความมั่นคงในตำแหน่ง มีผลโดยตรงต่อคุณภาพและความสม่ำเสมอของคำพิพากษา ในเชิงกฎหมายเปรียบเทียบ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการและคณะตุลาการ พ.ศ. 2543 กำหนดให้ผู้พิพากษาไทยดำรงตำแหน่งจนเกษียณอายุที่ 70 ปี ขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐสิงคโปร์ มาตรา 98 กำหนดอายุเกษียณไว้ที่ 65 ปี และเปิดโอกาสให้แต่งตั้งกรรมการตุลาการ (Judicial Commissioners) ในลักษณะการแต่งตั้งมีกำหนดเวลา (Term Appointment) ซึ่ง Garoupa และ Ginsburg (2021) อธิบายว่าเป็นการแลกเปลี่ยนเชิงสถาบัน (Institutional Trade-off) ระหว่างความมั่นคงในตำแหน่งและความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษา ที่มีนัยสำคัญต่อการออกแบบระบบตุลาการ จึงเกิดคำถามเชิงทฤษฎีที่สำคัญว่าความมั่นคงและความยืดหยุ่นเป็นตัวแปรที่ขัดแย้งกันหรือสามารถอยู่ร่วมกันได้ ซึ่งยังไม่ได้รับการอธิบายอย่างชัดเจนในวรรณกรรมก่อนหน้านี้

หลักความเป็นอิสระของตุลาการ (JI) ในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

McCargo (2006) ใน Journal of Contemporary Asia วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายสถาบันพระมหากษัตริย์ (Network Monarchy) และโครงสร้างตุลาการในบริบทของประเทศไทย ในกรณีของสิงคโปร์ Ong (2021) ใน Asian Journal of Comparative Law และ Yap (2017) ใน Courts and Democracies in Asia (Cambridge University Press) ชี้ให้เห็นว่าแม้สิงคโปร์จะมีเสถียรภาพเชิงสถาบันในระดับสูง แต่กลับเผชิญกับข้อวิพากษ์วิจารณ์ในมิติของความเป็นอิสระทางเนื้อหาสาระ (Substantive Judicial Independence) โดยเฉพาะในคดีที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพทางการเมือง ทั้งนี้ Rajah (2012) ใน Authoritarian Rule of Law (Cambridge University Press) อธิบายระบบกฎหมายสิงคโปร์ว่าเป็นนิติรัฐแบบอำนาจนิยม (Authoritarian Rule of Law) และ Silverstein (2008) เรียกปรากฏการณ์นี้ว่านิติรัฐแบบเลือกสรร (Selective Rule of Law) ที่ประยุกต์ใช้หลักนิติรัฐอย่างเลือกสรรในด้านเศรษฐกิจและการค้าในระดับสูง แต่อ่อนแอกว่าในด้านสิทธิพลเมืองและการเมือง

ข้อจำกัดสำคัญของวรรณกรรมกลุ่มนี้คือการขาดการวิเคราะห์ในระดับโครงสร้างองค์คณะผู้พิพากษา ซึ่งเป็นกลไกที่มีผลโดยตรงต่อการตัดสินใจในทางปฏิบัติ

ช่องว่างทางวิชาการ

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น สามารถระบุช่องว่างเชิงแนวคิด (Conceptual Gap: CG) และช่องว่างเชิงวิธีวิทยา (Methodological Gap: MG) ที่สำคัญได้ 3 ประการ ประการแรก วรรณกรรมส่วนใหญ่ศึกษาความเป็นอิสระของตุลาการในระดับมหภาค โดยขาดการวิเคราะห์ในระดับโครงสร้างสถาบันจุลภาค (Micro-institutional Structure) โดยเฉพาะในมิติของโครงสร้างองค์คณะผู้พิพากษา ซึ่ง Garoupa และ Ginsburg (2021) และ Voigt (2020) ระบุว่าเป็นช่องว่างเชิงวิธีวิทยาที่สำคัญที่สุดในวรรณกรรมร่วมสมัย ประการที่สอง งานวิจัยในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงมุ่งเน้นการศึกษาศาสนารัฐธรรมนูญหรือศาลปกครอง โดยละเลยศาลยุติธรรมซึ่งมีเขตอำนาจทั่วไปและมีบทบาทโดยตรงต่อประชาชน ดังที่ Dressel (2024)

และ McCargo (2006) ชี้ให้เห็น และประการที่สาม วรรณกรรมยังขาดการสังเคราะห์เชิงระบบ (Systemic Integration: SI) ระหว่างปัจจัยเชิงสถาบันทั้ง 5 มิติ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) ภายใต้กรอบการวิจัยกฎหมายเปรียบเทียบ (Comparative Legal Research) โดยประยุกต์ใช้วิธีการเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ (Functional Comparative Method) ของ Zweigert และ Kötz (1998) ซึ่งมุ่งวิเคราะห์หน้าที่ของสถาบันทางกฎหมายมากกว่าโครงสร้างเชิงรูปแบบ

ในเชิงสถาบัน การศึกษานี้จำกัดขอบเขตเฉพาะระบบศาลยุติธรรมของประเทศไทยและระบบศาลทั่วไปของประเทศสิงคโปร์ เนื่องจากเป็นสถาบันตุลาการหลักที่มีอำนาจพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาทั่วไป โดยขอบเขตของประเทศไทยครอบคลุมศาลชั้นต้นทั่วไป ได้แก่ ศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลจังหวัด และศาลแขวง ตลอดจนศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา ส่วนประเทศสิงคโปร์ครอบคลุมศาลแห่งรัฐ (State Courts) และศาลฎีกา (Supreme Court) เฉพาะในส่วนที่ใช้อำนาจพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาทั่วไป การศึกษาไม่ครอบคลุมศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง และศาลทหารของประเทศไทย รวมถึงศาล คณะตุลาการ หรือองค์กรวินิจฉัยข้อพิพาทเฉพาะด้านของประเทศสิงคโปร์ เนื่องจากองค์กรเหล่านี้มีที่มา เขตอำนาจ กระบวนการสรรหา และกลไกการแต่งตั้งผู้พิพากษาหรือผู้วินิจฉัยแตกต่างจากศาลยุติธรรมทั่วไป

นอกจากนี้ การศึกษาไม่รวมศาลชำนาญพิเศษของประเทศไทย ได้แก่ ศาลแรงงาน ศาลภาษีอากร ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ ศาลล้มละลาย และศาลเยาวชนและครอบครัว เนื่องจากศาลเหล่านี้มีเขตอำนาจ คุณสมบัติของผู้พิพากษา และรูปแบบการจัดองค์คณะที่เป็นการเฉพาะ การกำหนดขอบเขตดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อให้หน่วยการเปรียบเทียบมีความสอดคล้องกันเชิงหน้าที่ และป้องกันความกำกวมทางแนวคิด (Conceptual Ambiguity) อันอาจเกิดจากการนำศาลหรือองค์กรตุลาการที่มีลักษณะและภารกิจแตกต่างกันมาเปรียบเทียบภายใต้กรอบเดียวกัน

โดยกำหนดหน่วยการวิเคราะห์เป็นองค์คณะผู้พิพากษา (Judicial Composition) และเปรียบเทียบใน 5 มิติ ได้แก่ โครงสร้างองค์คณะ กระบวนการสรรหา คุณสมบัติและเส้นทางวิชาชีพ ความมั่นคงในตำแหน่ง (Tenure Security) และความเป็นอิสระของตุลาการ (Judicial Independence: JI) พร้อมกลไกการถ่วงดุล (Checks and Balances) ข้อมูลรวบรวมจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) ได้แก่ รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ และกฎหมายลำดับรองของทั้งประเทศไทยและสิงคโปร์ ควบคู่กับเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่ บทความวิชาการจากฐานข้อมูล Scopus และ Web of Science ควบคู่กับฐานข้อมูลภายในประเทศ ได้แก่ ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (Thai-Journal Citation Index: TCI) ฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย (Thai Journals Online: ThaiJO) และฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย (Thai Digital Collection: TDC) รวมทั้ง คำพิพากษา และรายงานของศาลยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ครอบคลุมมุมมองและสภาพปัญหาในบริบทประเทศไทย

นอกจากนี้ ยังศึกษารายงานขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organisation for Economic Co-operation and Development: OECD) โครงการยุติธรรมโลก (World Justice Project: WJP) และธนาคารโลก (World Bank) โดยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) และดำเนินการวิเคราะห์ตามลำดับสามขั้นตอน ได้แก่ การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การเปรียบเทียบเชิงพรรณนาโดยไม่ตัดสินคุณค่า (Non-normative Descriptive

Comparison) และการสังเคราะห์เชิงทฤษฎี (Theoretical Synthesis) เพื่อนำไปสู่การพัฒนารอบวิเคราะห์ความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษา อันเป็นองค์ความรู้ใหม่ของการศึกษานี้

ผลการวิจัย

มิติที่ 1: โครงสร้างองค์คณะผู้พิพากษาในระบบศาล

โครงสร้างองค์คณะผู้พิพากษาของประเทศไทย ประเทศไทยมีระบบศาลยุติธรรม (Courts of Justice) ที่แบ่งออกเป็น 3 ชั้น ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 ได้แก่ ศาลชั้นต้น (Courts of First Instance) ศาลอุทธรณ์ (Courts of Appeal) และศาลฎีกา (Supreme Court of Justice) ในชั้นศาลชั้นต้น ประกอบด้วยศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลจังหวัด ศาลแขวง และศาลชำนาญพิเศษประเภทต่าง ๆ เช่น ศาลเยาวชนและครอบครัว ศาลแรงงาน ศาลภาษีอากร ศาลล้มละลาย และศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ ทั้งนี้ องค์คณะผู้พิพากษาในศาลชั้นต้นสำหรับคดีที่ไม่อยู่ในอำนาจของผู้พิพากษาคนเดียว (Single Judge) ต้องประกอบด้วยผู้พิพากษาอย่างน้อย 2 คน

ในชั้นศาลอุทธรณ์ซึ่งประกอบด้วยศาลอุทธรณ์ในกรุงเทพมหานครและศาลอุทธรณ์ภาคอีก 9 แห่ง โครงสร้างองค์คณะผู้พิพากษาต้องประกอบด้วยผู้พิพากษาอย่างน้อย 3 คน ส่วนในชั้นศาลฎีกาซึ่งมีสถานะเป็นศาลสูงสุด (Court of Last Resort) ประกอบด้วยประธานศาลฎีกา รองประธานศาลฎีกา 6 คน เลขาธิการและตุลาการศาลฎีกา โดยองค์คณะผู้พิพากษาประกอบด้วยผู้พิพากษา 3 คน อย่างไรก็ตาม ในคดีสำคัญบางประเภท เช่น คดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 195 กำหนดให้องค์คณะผู้พิพากษาต้องประกอบด้วยผู้พิพากษาอย่างน้อย 5 คน แต่ไม่เกิน 9 คน

โครงสร้างองค์คณะผู้พิพากษาของสิงคโปร์ ประเทศสิงคโปร์มีศาลฎีกา (Supreme Court) เป็นศาลสูงสุด โดยแบ่งออกเป็นศาลอุทธรณ์ (Court of Appeal) และศาลชั้นต้น (High Court) ซึ่งแบ่งออกเป็นแผนกอุทธรณ์ (Appellate Division) และแผนกคดีทั่วไป (General Division) องค์ประกอบของศาลฎีกาสิงคโปร์ประกอบด้วยอัครตุลาการ (Chief Justice) ตุลาการศาลอุทธรณ์ (Justices of the Court of Appeal) ตุลาการแผนกอุทธรณ์ (Judges of the Appellate Division) ตุลาการศาลชั้นต้น (Judges of the High Court) ผู้พิพากษาอาวุโส (Senior Judges) ผู้พิพากษาระหว่างประเทศ (International Judges) และกรรมการตุลาการ (Judicial Commissioners)

ข้อมูล ณ ต้นปี ค.ศ. 2025 ศาลฎีกาสิงคโปร์มีองค์ประกอบดังนี้ อัครตุลาการ 1 คน ตุลาการศาลอุทธรณ์ 3–5 คน ตุลาการแผนกอุทธรณ์ 4 คน ตุลาการศาลชั้นต้น 18–21 คน ผู้พิพากษาอาวุโส 5 คน กรรมการตุลาการ 2–3 คน และผู้พิพากษาระหว่างประเทศ 24–26 คน (Singapore Judiciary, 2025) ทั้งนี้ ตัวเลขดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงตามการแต่งตั้งและการหมดวาระของแต่ละตำแหน่ง

การวิเคราะห์เปรียบเทียบ

ตารางที่ 1 แสดงความแตกต่างที่สำคัญระหว่างโครงสร้างองค์คณะผู้พิพากษาของไทยและสิงคโปร์

รายการเปรียบเทียบ	ประเทศไทย	ประเทศสิงคโปร์
1. ระบบกฎหมายพื้นฐาน	- ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Civil Law) ยึดตามประมวลกฎหมายเป็นหลัก	- ระบบกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) อิงคำพิพากษาเป็นบรรทัดฐาน
2. โครงสร้างศาลสูงสุด	- ศาลฎีกา เป็นศาลสูงสุดเพียงชั้นเดียว ในกระบวนการยุติธรรม	- Supreme Court ประกอบด้วย Court of Appeal (ศาลอุทธรณ์สูงสุด) และ High Court

รายการเปรียบเทียบ	ประเทศไทย	ประเทศสิงคโปร์
3. ผู้พิพากษาระหว่างประเทศ	- ไม่มีการแต่งตั้งผู้พิพากษาต่างชาติในระบบศาลยุติธรรม	- มีการแต่งตั้งผู้พิพากษาต่างชาติ (International Judges) เพื่อเสริมความเชี่ยวชาญในบางคดี
4. กรรมการตุลาการ / Judicial Commissioners	- ไม่มีตำแหน่งในระบบกฎหมายไทย	- มี Judicial Commissioners (แต่งตั้งชั่วคราว) เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระคดี
5. ลักษณะการแต่งตั้งผู้พิพากษา	- แต่งตั้งโดยไม่มีการกำหนดระยะเวลา (ดำรงตำแหน่งจนเกษียณตามกฎหมาย)	- มีทั้งการแต่งตั้งแบบถาวร และแบบมีกำหนดระยะเวลา (Term Appointment)
6. ความยืดหยุ่นของระบบศาล	- โครงสร้างค่อนข้างตายตัว ยึดตามกฎหมายลายลักษณ์อักษร	- มีความยืดหยุ่นสูง ปรับใช้กลไกใหม่ เช่น ผู้พิพากษาชั่วคราวและต่างชาติ

จากตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่าโครงสร้างองค์กรของผู้พิพากษาของสิงคโปร์มีความยืดหยุ่นสูงกว่าประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการมีผู้พิพากษาระหว่างประเทศ (International Judges) ซึ่งช่วยเพิ่มมิติสากลของระบบตุลาการ นอกจากนี้ ตำแหน่งกรรมการตุลาการ (Judicial Commissioners) ยังช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารงานศาลในกรณีที่มีปริมาณคดีสูงหรือคดีที่มีความซับซ้อนเป็นพิเศษ ซึ่งเป็นกลไกที่ระบบตุลาการไทยยังไม่มี (Garoupa & Ginsburg, 2021)

มิติที่ 2: กระบวนการสรรหาและแต่งตั้งตุลาการ

ประเทศไทย: บทบาทของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม (ก.ต.) กระบวนการสรรหาและแต่งตั้งผู้พิพากษาศาลยุติธรรมไทยเป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 196 ซึ่งกำหนดให้การบริหารงานบุคคลของผู้พิพากษาต้องเป็นอิสระและดำเนินการโดยคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม (ก.ต.) ประกอบด้วยประธานศาลฎีกาเป็นประธาน พร้อมด้วยกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นตุลาการทุกระดับ และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่ใช่หรือไม่เคยเป็นตุลาการไม่เกิน 2 คน กระบวนการสรรหาดำเนินการในรูปแบบระบบตุลาการอาชีพแบบราชการ (Judicial Bureaucracy System) โดยผู้ที่ประสงค์เข้าสู่ตำแหน่งต้องสอบคัดเลือกผ่านสำนักงานศาลยุติธรรม

หลังได้รับการบรรจุในตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษา จะต้องผ่านแล้วจะเข้ารับการอบรมเป็นผู้ช่วยผู้พิพากษาอย่างน้อย 1 ปี เมื่อผ่านการอบรมตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมแล้วจะได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาประจำศาลเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 3 ปี แล้วจึงได้รับการพิจารณาแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาที่ปฏิบัติหน้าที่ในศาลชั้นต้น และสามารถเลื่อนตำแหน่งสู่ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาตามลำดับอาวุโสและความสามารถ ทั้งนี้ ประธานศาลฎีกา รองประธานศาลฎีกา และประธานแผนกต่าง ๆ ในศาลฎีกาได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ตามคำแนะนำของ ก.ต. ระบบดังกล่าวส่งเสริมตุลาการอาชีพ (Career Judiciary) ซึ่งมีความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ในการพิจารณาพิพากษาคดีอย่างต่อเนื่อง (Dressel, 2024) อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์เอกสารพบความเสี่ยงเชิงโครงสร้างอย่างน้อยสี่ประการ ได้แก่ ประการแรก ระบบการสรรหาและเลื่อนตำแหน่งจากภายในอาจทำให้ระบบตุลาการมีลักษณะปิดและขาดความหลากหลายด้านประสบการณ์ วิชาชีพ และภูมิหลังทางสังคม ประการที่สอง การให้น้ำหนักแก่หลักอาวุโสอาจจำกัดโอกาสของผู้พิพากษาที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านหรือมีแนวคิดเชิงนวัตกรรม ประการที่สาม โครงสร้างการประเมินและการเลื่อนตำแหน่งตามลำดับชั้นอาจ

ก่อให้เกิดแรงจูงใจให้ผู้พิพากษาปฏิบัติตามบรรทัดฐานภายในองค์กรมากกว่าการแสดงความเห็นทางกฎหมายที่แตกต่าง ซึ่งอาจกระทบต่อความเป็นอิสระภายในของผู้พิพากษา (Internal Judicial Independence) และประการที่สี่ หากหลักเกณฑ์การแต่งตั้ง การประเมินผล และการเลื่อนตำแหน่งขาดความโปร่งใส ย่อมเสี่ยงต่อข้อกังวลเรื่องความรับผิดชอบต่อสาธารณะและความชอบธรรมของสถาบันตุลาการ ดังนั้น แม้ระบบตุลาการอาชีพจะช่วยรักษาความเชี่ยวชาญและความต่อเนื่องขององค์กร แต่จำเป็นต้องมีกลไกที่สร้างสมดุลระหว่างความเป็นอิสระ ความโปร่งใส ความหลากหลาย และความรับผิดชอบต่อตุลาการ (Dressel, 2024)

ประเทศสิงคโปร์: ระบบการแต่งตั้งโดยประธานาธิบดีตามคำแนะนำของนายกรัฐมนตรีและอัครตุลาการ ในประเทศสิงคโปร์ อัครตุลาการ (Chief Justice) ตุลาการศาลอุทธรณ์ (Justices of the Court of Appeal) ตุลาการแผนกอุทธรณ์ (Judges of the Appellate Division) และตุลาการศาลชั้นต้น (Judges of the High Court) ได้รับการแต่งตั้งโดยประธานาธิบดี โดยอาศัยดุลพินิจที่เห็นพ้องกับคำแนะนำของนายกรัฐมนตรี ซึ่งในการให้คำแนะนำในการแต่งตั้งตุลาการนอกเหนือจากอัครตุลาการนั้น นายกรัฐมนตรีต้องปรึกษาศุลาการก่อน ตามรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐสิงคโปร์ มาตรา 95

สำหรับกรรมการตุลาการ (Judicial Commissioners) จะได้รับการแต่งตั้งโดยประธานาธิบดีตามคำแนะนำของนายกรัฐมนตรี โดยคัดเลือกจากบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา และได้รับการแต่งตั้งตามกำหนดระยะเวลาหรือเพื่อพิจารณากรณีเฉพาะ นอกจากนี้ ผู้พิพากษาที่พ้นจากตำแหน่งแล้ว อาจได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้พิพากษาอาวุโส (Senior Judges) ซึ่งช่วยสร้างความยืดหยุ่นขององค์กรของผู้พิพากษาให้กับระบบตุลาการของสิงคโปร์ โดยสามารถปรับขนาดโครงสร้างองค์กรของผู้พิพากษาให้สอดคล้องกับปริมาณคดี (Caseload) ในแต่ละช่วงเวลาได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Ong, 2021)

มิติที่ 3: คุณสมบัติและหลักเกณฑ์การดำรงตำแหน่ง

คุณสมบัติของผู้พิพากษาศาลฎีกาตามกฎหมายไทย พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 กำหนดคุณสมบัติทั่วไปของผู้ที่จะเข้าสู่ตำแหน่งผู้พิพากษา ได้แก่ การมีสัญชาติไทยโดยกำเนิด มีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปีบริบูรณ์ สำเร็จการศึกษานิติศาสตรบัณฑิตไม่ต่ำกว่าระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า สำเร็จการศึกษานิติบัณฑิตไทยจากสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา และผ่านการสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการตุลาการ นอกจากนี้ กฎหมายไทยยังมีระบบผู้พิพากษาอาวุโสตามพระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การแต่งตั้งและการดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาอาวุโส พ.ศ. 2542 โดยผู้พิพากษาที่มีอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปและปฏิบัติหน้าที่มาแล้วไม่น้อยกว่า 20 ปี เมื่อผ่านการประเมินผลงานแล้ว สามารถคงสถานะเป็นผู้พิพากษาอาวุโสและปฏิบัติหน้าที่ต่อไปได้จนถึงอายุ 70 ปี

คุณสมบัติของผู้พิพากษาศาลฎีกาตามกฎหมายสิงคโปร์ รัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐสิงคโปร์ มาตรา 2(1) อ่านร่วมกับพระราชบัญญัติวิชาชีพกฎหมาย (Legal Profession Act 1966) กำหนดว่าผู้ที่จะดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกา (Supreme Court Judge) จะต้องมีสถานะเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติครบถ้วน (Qualified Person) ตามมาตรา 2 แห่ง Legal Profession Act 1966 และหรือเป็นสมาชิกของ Singapore Legal Service รวมระยะเวลาสะสมไม่น้อยกว่า 10 ปี สำหรับกรรมการตุลาการ (Judicial Commissioners) จะได้รับการแต่งตั้งตามระยะเวลาที่ประธานาธิบดีกำหนด โดยได้รับการแต่งตั้งครั้งละไม่เกิน 2 ปี หรือเพื่อพิจารณากรณีเฉพาะ

ความแตกต่างที่มีนัยสำคัญที่สุดในมิตินี้คือการที่สิงคโปร์เปิดให้บุคคลจากภาคเอกชนและวิชาชีพกฎหมายเข้าสู่ตำแหน่งผ่านระบบการเข้าสู่ตำแหน่งจากภายนอก (Lateral Entry) ได้โดยปราศจากข้อกำหนดให้ต้องผ่านการสอบคัดเลือกตามระบบราชการตุลาการ ซึ่งสะท้อนความยืดหยุ่นขององค์กรของผู้พิพากษาที่สูงกว่า และ

เอื้อต่อการดึงดูดผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์จากภาคส่วนต่าง ๆ เข้าสู่ระบบตุลาการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า (Bell, 2006; La Porta et al., 2004)

มิติที่ 4: วาระการดำรงตำแหน่งและการพ้นจากตำแหน่ง

วาระและการพ้นจากตำแหน่งของผู้พิพากษาไทย ประเทศไทยมีระบบตุลาการที่โดยพฤตินัยเป็นตุลาการอาชีพลอตชีพ (de facto Life Tenure) โดยผู้พิพากษาจะดำรงตำแหน่งจนกว่าจะเกษียณอายุเมื่ออายุครบ 70 ปี ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 การพ้นจากตำแหน่งก่อนเกษียณอายุสามารถเกิดขึ้นได้ในกรณีลาออก ถูกปลดออก หรือถึงแก่กรรม โดยกระบวนการทางวินัยต้องผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม (ก.ต.)

วาระและการพ้นจากตำแหน่งของผู้พิพากษาสิงคโปร์ รัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐสิงคโปร์ มาตรา 98 กำหนดว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาที่ได้รับการแต่งตั้งตามมาตรา 95(1) จะดำรงตำแหน่งจนถึงอายุครบ 65 ปี หรือเวลาต่อมาไม่เกิน 6 เดือนตามที่ประธานาธิบดีอนุมัติ ทั้งนี้ รัฐธรรมนูญเปิดช่องให้แต่งตั้งตุลาการดังกล่าวอีกครั้งในลักษณะมีวาระ หรือแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาอาวุโส (Senior Judges) ได้ สำหรับกรรมการตุลาการ (Judicial Commissioners) สามารถได้รับการแต่งตั้งเป็นวาระตามที่ประธานาธิบดีกำหนด และไม่มี ความมั่นคงในตำแหน่งจนถึงอายุ 65 ปีเช่นเดียวกับผู้พิพากษาประจำ นอกจากนี้ ผู้พิพากษาที่อายุเกิน 65 ปีแต่ยังมีความจำเป็นต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อไปอาจได้รับการแต่งตั้งในสถานะผู้พิพากษาสัญญาจ้าง (Contract Judge) ได้

ความแตกต่างของวาระดำรงตำแหน่งระหว่างไทยและสิงคโปร์มีนัยสำคัญใน 2 มิติหลัก ได้แก่ 1) ด้านความมั่นคงในตำแหน่ง (Tenure Security) ประเทศไทยให้หลักประกันที่สูงกว่าโดยกำหนดให้ผู้พิพากษาดำรงตำแหน่งได้จนถึงอายุ 70 ปี อันเป็นระบบที่ให้ความมั่นคงแก่โครงสร้างองค์กรของผู้พิพากษาในระดับสูง ในขณะที่สิงคโปร์กำหนดอายุเกษียณไว้ที่ 65 ปี และ 2) ด้านความยืดหยุ่นในการบริหารกำลังคน (Workforce Flexibility) สิงคโปร์สามารถปรับขนาดโครงสร้างองค์กรของผู้พิพากษาได้อย่างรวดเร็ว ในขณะที่ระบบของไทยมีลักษณะตายตัวและปรับเปลี่ยนได้ยากกว่า (Garoupa & Ginsburg, 2021; Landes & Posner, 1975)

มิติที่ 5: ความเป็นอิสระของตุลาการและกลไกการถ่วงดุล

ความเป็นอิสระของตุลาการของประเทศไทย: ระหว่างบทบัญญัติรัฐธรรมนูญกับความเป็นจริงในทางปฏิบัติ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 188 รับรองความเป็นอิสระของตุลาการไว้อย่างชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติ ระบบตุลาการไทยมักตกเป็นเป้าวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับอคติทางการเมือง โดยเฉพาะในส่วนของศาลรัฐธรรมนูญที่มีบทบาทสูงในการทางการเมือง ดังจะเห็นได้จากกรณีคำวินิจฉัยให้นางสาวแพทองธาร ชินวัตร พ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อปี พ.ศ. 2568 ทั้งนี้ World Justice Project (2024) รายงานว่าในมิติข้อจำกัดต่ออำนาจรัฐบาล (Constraints on Government Powers) ประเทศไทยได้คะแนนเพียง 0.44 เทียบกับสิงคโปร์ที่ได้ 0.73 สะท้อนช่องว่างในการบังคับใช้ (Implementation Gap) ระหว่างความเป็นอิสระของตุลาการโดยนิตินัยกับความเป็นอิสระของตุลาการโดยพฤตินัยที่กว้างอย่างมีนัยสำคัญ

ความเป็นอิสระของตุลาการของประเทศไทย: สิงคโปร์วางหลักความเป็นอิสระของตุลาการไว้ภายใต้หลักการแบ่งแยกอำนาจและรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐสิงคโปร์ มาตรา 93 ซึ่งกำหนดให้อำนาจตุลาการอยู่กับศาลฎีกาและศาลอื่น อย่างไรก็ตาม องค์การระหว่างประเทศหลายแห่งตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความเป็นอิสระของตุลาการในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะในคดีที่มีมิติทางการเมือง Rajah (2012) อธิบายว่าระบบกฎหมายสิงคโปร์เป็นนิติรัฐแบบอำนาจนิยม (Authoritarian Rule of Law) และ Silverstein (2008) เรียกว่านิติรัฐแบบเลือกสรร (Selective Rule of Law) ซึ่งสะท้อนช่องว่างเชิงแนวคิดสำคัญระหว่างความเป็นอิสระของตุลาการโดยนิตินัยกับความเป็นอิสระของตุลาการโดยพฤตินัยในบริบทของสิงคโปร์เช่นเดียวกัน แม้ในมิติที่แตกต่างจากประเทศไทย

โดยสรุป ทั้งสองระบบต่างเผชิญกับความท้าทายด้านความเป็นอิสระของตุลาการในมิติที่ต่างกัน กล่าวคือ ประเทศไทยเผชิญกับความท้าทายในเชิงสถาบันและโครงสร้าง ในขณะที่สิงคโปร์เผชิญกับความท้าทายในเชิงเนื้อหาสาระและสิทธิเสรีภาพ (Ong, 2021; Yap, 2017)

อภิปรายผลการวิจัย

ที่มาและฐานทางทฤษฎีของกรอบการวิเคราะห์

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบใน 5 มิติที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้สังเคราะห์กรอบการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษา (Judicial Bench Flexibility Framework: JBFF) ซึ่งมุ่งอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างระดับความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษา (Judicial Bench Flexibility: JBF) ของโครงสร้างความเป็นอิสระของตุลาการกับประสิทธิภาพของตุลาการ (Judicial Performance: JP) ในบริบทของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรอบดังกล่าวถูกพัฒนาขึ้นเพื่อเติมเต็มช่องว่างเชิงวิวิธวิทยา (Methodological Gap: MG) และช่องว่างเชิงแนวคิด (Conceptual Gap: CG) ที่ปรากฏในวรรณกรรมร่วมสมัย อันเป็นผลจากการขาดการสังเคราะห์เชิงระบบ (Systemic Integration: SI) ระหว่างปัจจัยเชิงสถาบันที่กำหนดประสิทธิภาพของตุลาการในหลายมิติพร้อมกัน (Voigt, 2020; Garoupa & Ginsburg, 2021)

กรอบดังกล่าวมีรากฐานทางทฤษฎีจากสามกระแสหลัก ได้แก่ 1) การวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยพฤติกรรมตุลาการ (Economic Analysis of Judicial Behavior) ของ Posner (1993) ที่ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างแรงจูงใจของผู้พิพากษามีผลโดยตรงต่อคุณภาพของคำพิพากษา 2) ปัจจัยเชิงสถาบันที่กำหนดประสิทธิภาพของตุลาการ (Institutional Determinants of Judicial Performance) ของ Djankov และคณะ (2003) ที่แสดงให้เห็นว่าตัวแปรเชิงสถาบันระดับจุลภาคมีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพในการระงับข้อพิพาทอย่างมีนัยสำคัญ และ 3) ทฤษฎีชื่อเสียงตุลาการเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Judicial Reputation Theory) ของ Garoupa และ Ginsburg (2021) ที่บูรณาการความสัมพันธ์ระหว่างองค์คณะผู้พิพากษา กระบวนการสรรหา และประสิทธิภาพของตุลาการเข้าด้วยกัน

องค์ประกอบหลักของกรอบการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษา (JBFF)

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของกรอบดังกล่าวเป็นรายตัวแปร จะพบว่าในด้าน JBF-1 ระบบตุลาการของสิงคโปร์มีความหลากหลายของบทบาทตุลาการถึง 7 ประเภท ในขณะที่ประเทศไทยมีเพียงตุลาการอาชีพและผู้พิพากษาอาวุโส ในด้าน JBF-2 ประเทศไทยให้ความมั่นคงในตำแหน่ง (Tenure Security: TS) จนถึงอายุ 70 ปี ขณะที่สิงคโปร์กำหนดอายุเกษียณไว้ที่ 65 ปี และใช้ระบบการแต่งตั้งที่กำหนดเวลา (Term Appointment) สำหรับตำแหน่งบางประเภท ในด้าน JBF-3 สิงคโปร์มีความเปิดกว้างสูงกว่าผ่านเส้นทางการเข้าสู่ตำแหน่งจากภายนอก (Lateral Entry) ในด้าน JBF-4 สิงคโปร์สามารถแต่งตั้งกรรมการตุลาการ (Judicial Commissioners) ในลักษณะชั่วคราวเพื่อเร่งรัดการพิจารณาคดีได้อย่างรวดเร็ว และในด้าน JBF-5 สิงคโปร์มีผู้พิพากษาระหว่างประเทศ (International Judges) ที่มีความหลากหลายของสัญชาติ ในขณะที่ประเทศไทยยังไม่มีกลไกในลักษณะดังกล่าว

การประยุกต์ใช้กรอบการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษา (JBFF) ในประเทศไทย

กรอบดังกล่าวสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์เชิงนโยบายเพื่อพัฒนาระบบตุลาการของประเทศไทยให้มีความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษาและความเป็นสากลในระดับที่สูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำแนวคิดผู้พิพากษาระหว่างประเทศ (International Judges) และกรรมการตุลาการ (Judicial Commissioners) มาประยุกต์ใช้ในบริบทของศาลชำนาญพิเศษ เช่น ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งมีลักษณะคดีที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านและมิติสากลในระดับสูง ทั้งนี้ การปรับ

ใช้กรอบดังกล่าวในบริบทของประเทศไทยจะต้องคำนึงถึงความเป็นอิสระของตุลาการที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 188 เป็นข้อจำกัดสำคัญ

ความท้าทายในการประยุกต์ใช้กรอบการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษา (JBFF) กับประเทศไทย

การประยุกต์ใช้กรอบดังกล่าวในบริบทของประเทศไทยเผชิญกับความท้าทายเชิงโครงสร้างและเชิงบริบทหลายประการ ประการแรก ความตึงเครียดทางการเมืองที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการผลักดันการปฏิรูประบบตุลาการในเชิงสถาบัน ประการที่สอง กระบวนการแก้ไขรัฐธรรมนูญของไทยมีความซับซ้อนและต้องใช้เสียงข้างมากพิเศษ ทำให้การปรับเปลี่ยนโครงสร้างพื้นฐานทางตุลาการทำได้ยาก ในทางปฏิบัติ และประการที่สาม ลักษณะโครงสร้างของระบบซีวิลลอว์ (Civil Law) ที่มีความตายตัวเชิงสถาบันสูงย่อมปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ช้ากว่าระบบคอมมอนลอว์ (Common Law) โดยธรรมชาติ สอดคล้องกับที่ Dressel (2024) พบว่าการปฏิรูปตุลาการในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักต้องการเจตจำนงทางการเมืองที่ชัดเจนและต่อเนื่องในระยะยาว

การเปรียบเทียบกรอบการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษา (JBFF) กับแนวคิดที่คล้ายคลึงกันในวรรณกรรม

กรอบฯ นี้ มีจุดร่วมกับแนวคิด ความหลากหลายและการมีส่วนร่วมของตุลาการของสหประชาชาติ (United Nations: UN) ที่เน้นความหลากหลายภายในองค์คณะผู้พิพากษา อย่างไรก็ตาม กรอบดังกล่าว มีความเฉพาะเจาะจงกว่าใน 2 มิติสำคัญ กล่าวคือ ประการแรก กรอบดังกล่าว ถูกออกแบบให้สอดคล้องกับบริบทเฉพาะของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีลักษณะทางกฎหมาย การเมือง และวัฒนธรรมที่แตกต่างจากบริบทตะวันตกอย่างมีนัยสำคัญ และประการที่สอง กรอบดังกล่าว ครอบคลุมมิติความยืดหยุ่นเชิงกลไกสถาบัน (Institutional Mechanism Flexibility) ในระดับที่กว้างและลึกกว่าแนวคิดความหลากหลายทางอัตลักษณ์ (Identity Diversity) เพียงอย่างเดียว ซึ่งทำให้กรอบดังกล่าว มีศักยภาพในการนำไปใช้เป็นกรอบเชิงนโยบาย (Policy Framework: PF) สำหรับการออกแบบนโยบายปฏิรูประบบตุลาการได้อย่างเป็นรูปธรรมมากกว่า

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบขององค์คณะผู้พิพากษาระหว่างศาลของประเทศไทยและสิงคโปร์ใน 5 มิติ สามารถสรุปผลการศึกษาดังนี้

- 1) ด้านโครงสร้างองค์คณะผู้พิพากษา ประเทศสิงคโปร์มีความยืดหยุ่นและความหลากหลายเชิงสถาบันสูงกว่าไทยอย่างมีนัยสำคัญ ด้วยการมีผู้พิพากษาระหว่างประเทศ ผู้พิพากษาอาวุโส และกรรมาธิการตุลาการ (Judicial Commissioner) เสริมความเป็นสากลและความคล่องตัวในการบริหารงานศาล
- 2) ด้านกระบวนการสรรหา ประเทศไทยยึดระบบตุลาการอาชีพ คัดเลือกผ่านคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม (ก.ต.) เป็นหลัก ขณะที่สิงคโปร์เปิดทางให้บุคคลนอกกระบวนการเข้าสู่ตำแหน่งได้โดยตรง
- 3) ด้านวาระและความมั่นคงในตำแหน่ง ไทยเน้นความมั่นคงในตำแหน่ง กำหนดวาระถึงอายุ 70 ปี ส่วนสิงคโปร์มีความมั่นคงต่ำกว่าแต่ยืดหยุ่นด้านวาระสูงกว่า
- 4) ด้านความเป็นอิสระของตุลาการ รัฐธรรมนูญของทั้งสองประเทศรับรองความเป็นอิสระของตุลาการ แต่ข้อมูลที่ศึกษาสะท้อนว่าประเทศไทยยังมีช่องว่างระหว่างความเป็นอิสระโดยนิตินัย (De Jure Judicial Independence) กับความเป็นอิสระโดยพฤตินัย (De Facto Judicial Independence) ซึ่งควรพิจารณา ร่วมกับความโปร่งใสและการแทรกแซงทางการเมือง

5) ด้านองค์ความรู้ใหม่ กรอบวิเคราะห์ความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษา (judicial panel flexibility) ที่พัฒนาขึ้น ซึ่งความยืดหยุ่นมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับประสิทธิภาพของตุลาการ (judicial efficiency) ประเทศที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นกว่าในทุกมิติมีแนวโน้มบรรลุทั้งประสิทธิภาพและความเป็นอิสระของตุลาการในระดับสูงกว่า

ข้อเสนอแนะ

ด้านนโยบายสำหรับประเทศไทย

1) ฝ่ายนิติบัญญัติและสำนักงานศาลยุติธรรมควรพัฒนากลไกผู้พิพากษาระหว่างประเทศ (International Judges) ในศาลชั้นอุทธรณ์พิเศษ โดยดำเนินการแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อเปิดทางให้ตุลาการต่างชาติที่มีความเชี่ยวชาญสูงสามารถเข้าร่วมวินิจฉัยคดีได้ โดยเฉพาะในศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศใช้ระบบองค์คณะผสม ประกอบด้วยผู้พิพากษาอาชีพไม่น้อยกว่าสองคนและผู้พิพากษาสมทบหนึ่งคนตามมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ พ.ศ. 2539 กลไกดังกล่าวมีศักยภาพในการนำความรู้ทางเทคนิค ธุรกิจ และการค้าระหว่างประเทศเข้าสู่กระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ไม่ได้ครอบคลุมศาลชั้นอุทธรณ์พิเศษและไม่ได้ประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้พิพากษาสมทบ จึงไม่อาจยืนยันได้ว่ากลไกดังกล่าวช่วยยกระดับประสิทธิภาพหรือความเป็นสากลของศาลในทางปฏิบัติแล้วหรือไม่

2) คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม (ก.ต.) ควรพัฒนาการเปิดเผยข้อมูลและการสื่อสารกระบวนการสรรหาต่อสาธารณะ และการมีส่วนร่วมของสาธารณชนในระดับที่สูงขึ้น โดยพิจารณาจัดให้มีการเปิดเผยข้อมูลคุณสมบัติและประวัติผลงานของผู้ได้รับการเสนอชื่อต่อสาธารณชน ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างกลไกการถ่วงดุล (Checks and Balances: CB) ในกระบวนการแต่งตั้งและลดช่องว่างในการบังคับใช้ (Implementation Gap) ด้านความเป็นอิสระของตุลาการได้ในระยะยาว สอดคล้องกับแนวทางที่องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD, & Asian Development Bank, 2025) เสนอสำหรับการปฏิรูประบบตุลาการในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

3) สำนักงานศาลยุติธรรมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรลงทุนพัฒนาระบบตุลาการด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในด้านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการบริหารงานศาลและการจัดการโครงสร้างองค์คณะผู้พิพากษาอย่างมีประสิทธิภาพ อันจะช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นในการปรับขนาดองค์คณะ (JBF-4) และความยืดหยุ่นขององค์คณะผู้พิพากษาโดยรวม โดยไม่จำเป็นต้องแก้ไขโครงสร้างรัฐธรรมนูญในทันที

ด้านการวิจัยในอนาคต

1) วิจัยด้านนิติศาสตร์ควรศึกษาเปรียบเทียบในมิติเชิงลึกเพิ่มเติม โดยเฉพาะในด้านวาทกรรมคำพิพากษา (Judicial Discourse) ระหว่างไทยและสิงคโปร์ และบทบาทของศาลในการพัฒนากฎหมายผ่านคำพิพากษา

2) วิจัยด้านรัฐศาสตร์ควรนำวิธีวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research: MMR) มาใช้ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้พิพากษา ทนายความ และนักกฎหมายในทั้งสองประเทศ

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิชาการเรื่อง การวิเคราะห์เปรียบเทียบองค์คณะผู้พิพากษาระหว่างศาลในประเทศไทยและประเทศสิงคโปร์: ศึกษามิติโครงสร้าง การสรรหา การดำรงตำแหน่ง และความเป็นอิสระของตุลาการ ฉบับนี้

สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาจาก ท่านอาจารย์ธงชัย ผลรุ่ง ที่ได้ให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะทางวิชาการ
เป็นอย่างดี ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณคณาจารย์คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ตลอดจนแหล่งข้อมูลทาง
วิชาการที่เกี่ยวข้อง และครอบครัวที่ให้การสนับสนุน จนทำให้บทความฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- Act on Judicial Service of the Courts of Justice, B.E. 2543. (2000). *Royal Gazette*, 117(95A).
<http://www.ratchakitcha.soc.go.th>
- Act on Rules for Appointment and Tenure of Senior Judges, B.E. 2542. (1999). *Royal Gazette*,
116(87A). <http://www.ratchakitcha.soc.go.th>
- Bell, J. (2006). *Judiciaries within Europe: A comparative review*. Cambridge University Press.
- Constitution of the Republic of Singapore. (1965). *Constitution of the Republic of Singapore*.
Singapore Statutes Online. <https://sso.agc.gov.sg/Act/CONS1963>
- Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560. (2017). *Constitution of the Kingdom of
Thailand B.E. 2560*. Government Gazette.
- Djankov, S., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (2003). Courts. *The Quarterly
Journal of Economics*, 118(2), 453–517. <https://doi.org/10.1162/003355303321675437>
- Dressel, B. (2010). Judicialization of politics or politicization of the judiciary? Considerations
from recent events in Thailand. *The Pacific Review*, 23(5), 671–691.
<https://doi.org/10.1080/09512748.2010.521253>
- Dressel, B. (2024). *Courts and politics in Southeast Asia*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/9781108770088>
- Dworkin, R. (1986). *Law's empire*. Harvard University Press.
- Feld, L. P., & Voigt, S. (2003). Economic growth and judicial independence: Cross-country
evidence using a new set of indicators. *European Journal of Political Economy*, 19(3),
497–527. [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(03\)00017-X](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(03)00017-X)
- Ginsburg, T. (2003). *Judicial review in new democracies: Constitutional courts in Asian cases*.
Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511511189>
- Hamilton, A. (1788). Federalist No. 78: The judiciary department. In A. Hamilton, J. Madison, &
J. Jay, *The Federalist Papers*.
- Hirschl, R. (2004). *Towards juristocracy: The origins and consequences of the new
constitutionalism*. Harvard University Press.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Pop-Eleches, C., & Shleifer, A. (2004). Judicial checks and
balances. *Journal of Political Economy*, 112(2), 445–470.
<https://doi.org/10.1086/381480>

- Landes, W. M., & Posner, R. A. (1975). The independent judiciary in an interest-group perspective. *The Journal of Law and Economics*, 18(3), 875–901.
<https://doi.org/10.1086/466814>
- McCargo, D. (2006). Network monarchy and legitimacy crises in Thailand. *The Pacific Review*, 18(4), 499–519. <https://doi.org/10.1080/09512740500338937>
- Merryman, J. H., & Pérez-Perdomo, R. (2007). *The civil law tradition: An introduction to the legal systems of Europe and Latin America* (3rd ed.). Stanford University Press.
- Michaels, R. (2006). The functional method of comparative law. In M. Reimann & R. Zimmermann (Eds.), *The Oxford handbook of comparative law* (pp. 339–382). Oxford University Press.
- Montesquieu, C. de Secondat, Baron de. (1748). *The spirit of laws*.
- OECD, & Asian Development Bank. (2025). *Government at a glance: Southeast Asia 2025*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/bc89cb32-en>
- Posner, R. A. (1993). What do judges and justices maximize? The same thing everybody else does. *Supreme Court Economic Review*, 3, 1–41.
- Rajah, J. (2012). *Authoritarian rule of law: Legislation, discourse and legitimacy in Singapore*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139196296>
- Raz, J. (1979). *The authority of law: Essays on law and morality*. Oxford University Press.
- Siems, M. (2022). *Comparative law* (3rd ed.). Cambridge University Press.
- Singapore Judiciary. (2025). *Supreme Court: Judges and judicial officers*.
<https://www.judiciary.gov.sg>
- Voigt, S. (2012). How to measure the rule of law. *Kyklos*, 65(2), 262–284.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.2012.00532.x>
- World Bank. (2020). *Doing business 2020: Comparing business regulation in 190 economies*. World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1440-2>
- World Justice Project. (2024). *Rule of law index 2024*. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index>
- Yap, P. J. (2017). *Courts and democracies in Asia*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/9781108186049>
- Zweigert, K., & Kötz, H. (1998). *An introduction to comparative law* (3rd ed.). Oxford University Press.

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา
POLITICAL PARTICIPATION OF CITIZENS IN CHACHOENGSAO MUNICIPALITY,
CHACHOENGSAO PROVINCE

จักรกฤษณ์ ศรีสูงเนิน, ดนัย ศรีดี, เกรียงไกร ยิ่งนาม และพรภิรมย์ ยอดบุญ¹

Received 31 / 7 /2026, Revised 9 / 8 / 2026, Accepted 20 / 8 / 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา 2) เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และ 3) เสนอแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระดับเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา โดยใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองและกระบวนการเลือกตั้งเป็นกรอบการศึกษา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จำนวน 396 คน ได้มาโดยการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ .93 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบสมมติฐานด้วย t-test และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way ANOVA) ผลการวิจัยพบว่า

1. ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.09$, S.D. = 0.72) โดยด้านการเลือกตั้ง มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = 4.03$, S.D. = 0.85) ด้านการณรงค์ทางการเมือง มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ($\bar{X} = 1.97$, S.D. = 0.98)

2. ประชาชนที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส และอาชีพแตกต่างกัน มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. การเสนอแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ควรส่งเสริมการเลือกตั้งที่โปร่งใส อำนวยความสะดวกในการใช้สิทธิเลือกตั้ง รณรงค์ผ่านสื่อที่สร้างสรรค์ จัดกิจกรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง และพัฒนาการให้บริการของหน่วยงานภาครัฐด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนและสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วมทางการเมือง; ประชาชน; เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา

Abstract

¹ วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buddhasothorn Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: p.pirom1986@gmail.com

This research aimed to: 1) examine the level of political participation among citizens in the area of Chachoengsao Town Municipality, Chachoengsao Province; 2) compare citizens' political participation based on personal factors; and 3) propose guidelines for promoting political participation at the municipal level in Chachoengsao Town Municipality. The study employed concepts of political participation and the electoral process as its conceptual framework. A quantitative research approach was employed. The sample consisted of 396 eligible voters residing in the area of Chachoengsao Town Municipality, selected through stratified random sampling. The research instrument was a questionnaire with an overall reliability coefficient of .93. Data were analyzed using descriptive statistics, including frequency, percentage, mean, and standard deviation, while hypotheses were tested using the t-test and one-way analysis of variance (ANOVA). The findings revealed that:

1) the overall level of political participation among citizens in Chachoengsao Town Municipality was moderate ($\bar{X} = 3.09$, S.D. = 0.72). Among the five dimensions of political participation, participation in elections had the highest mean score ($\bar{X} = 4.03$, S.D. = 0.85), whereas participation in political campaigning had the lowest mean score ($\bar{X} = 1.97$, S.D. = 0.98);

2) citizens with different genders, ages, educational levels, marital statuses, and occupations demonstrated statistically significant differences in political participation at the .05 level.

3) guidelines for promoting political participation at the municipal level in Chachoengsao Town Municipality should focus on promoting transparent elections, facilitating the exercise of voting rights, conducting constructive campaigns through various media, organizing continuous community activities, and improving public services through digital technology. These measures are expected to strengthen public confidence and support sustainable local development.

Keywords : Political Participation; Citizens; Chachoengsao Municipality

บทนำ

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเป็นองค์ประกอบสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทางและตรวจสอบการดำเนินงานของภาครัฐ ทั้งในรูปแบบการเลือกตั้ง การแสดงความคิดเห็น การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะ และการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ การมีส่วนร่วมจึงมิได้จำกัดอยู่เฉพาะการใช้สิทธิเลือกตั้ง แต่ครอบคลุมถึงการที่ประชาชนสามารถแสดงบทบาทในกระบวนการทางการเมืองและการตัดสินใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความชอบธรรมของการบริหารภาครัฐ (Cohen & Uphoff, 1980)

ในบริบทของประเทศไทย การปกครองส่วนท้องถิ่นถือเป็นพื้นที่สำคัญสำหรับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง เนื่องจากเป็นระดับการปกครองที่ประชาชนสามารถเข้าถึงหน่วยงานและผู้บริหารได้โดยตรง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดบริการสาธารณะ การพัฒนาคุณภาพชีวิต และการแก้ไขปัญหาที่

สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ดังนั้น การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทั้งในกระบวนการเลือกตั้ง การเสนอความคิดเห็น การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ตลอดจนการติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับฐานราก ทั้งยังช่วยให้นโยบายและการดำเนินงานของท้องถิ่นตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้มากขึ้น สำหรับจังหวัดฉะเชิงเทรา มีพื้นที่การปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีบริบทแตกต่างกันทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และลักษณะของชุมชน โดยเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของจังหวัด และมีประชาชนอาศัยอยู่ในพื้นที่อย่างหลากหลาย เทศบาลเมืองฉะเชิงเทราจึงมีบทบาทในการจัดบริการสาธารณะและดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ตลอดจนมีช่องทางให้ประชาชนสามารถเข้าถึงและติดต่อกับหน่วยงานของเทศบาลได้โดยตรง (เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา, 2567) ลักษณะดังกล่าวทำให้เทศบาลเมืองฉะเชิงเทราเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการศึกษาพฤติกรรมและระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในบริบทของการปกครองท้องถิ่น

การมีช่องทางให้ประชาชนเข้าถึงหน่วยงานของรัฐมิได้หมายความว่า ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับที่สูงเสมอไป จากรายงานการติดตามและประเมินผลแผนพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมสาธารณะและกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นยังเป็นประเด็นที่ควรได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การติดตามตรวจสอบ และการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ (คณะกรรมการติดตามและประเมินผลแผนพัฒนาเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา, 2566) เห็นได้ว่า แม้ประชาชนจะมีโอกาสเข้าถึงกระบวนการบริหารท้องถิ่น แต่ระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมในแต่ละด้านอาจแตกต่างกัน และจำเป็นต้องมีข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่ออธิบายลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่อย่างชัดเจน

เมื่อพิจารณางานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า มีการศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทราอยู่บ้างแล้ว แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในบริบทของเทศบาลตำบลหรือการศึกษาในระดับเทศบาลของจังหวัดโดยรวม เช่น อีรีเดช อรุณนพรัตน์ (2561) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลพนมสารคาม อำเภอนพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ขณะที่ฐานิตา เถลิ้มช่วง และอัมรินทร์ นาคณัฐเศรษฐ์ (2559) ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระดับเทศบาล จังหวัดฉะเชิงเทรา งานวิจัยดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการอธิบายระดับและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในบริบทท้องถิ่น แต่ยังมีข้อจำกัดด้านพื้นที่ศึกษา เนื่องจากยังไม่สามารถอธิบายลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราโดยเฉพาะได้อย่างชัดเจน จากช่องว่างดังกล่าวมีความสำคัญต่อการวิจัย เนื่องจากบริบทของเทศบาลเมืองอาจมีลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ โครงสร้างประชากร และรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับหน่วยงานท้องถิ่นที่แตกต่างจากเทศบาลตำบลหรือการศึกษาในภาพรวมของจังหวัด การนำผลการวิจัยจากพื้นที่อื่นมาใช้อธิบายบริบทของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราโดยตรงจึงอาจไม่สะท้อนลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ได้ครบถ้วน ดังนั้น ปัญหาสำคัญที่นำไปสู่การวิจัยครั้งนี้ คือ ยังขาดข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สะท้อนระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราโดยเฉพาะ รวมถึงประชาชนในพื้นที่ที่มีระดับการมีส่วนร่วมในแต่ละด้านแตกต่างกันอย่างไร และปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส และอาชีพ มีความสัมพันธ์กับความแตกต่างของการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือไม่ การตอบคำถามดังกล่าวจะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับเทศบาลเมือง และทำให้สามารถพิจารณาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ได้มากขึ้น

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมุ่งศึกษาระดับการมีส่วนร่วมทางการเมือง เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และสังเคราะห์แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การเลือกตั้ง การใช้สิทธิเลือกตั้ง การรณรงค์ทางการเมือง กิจกรรมของชุมชน และการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ ผลการศึกษาจะช่วยให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สะท้อนบริบทเฉพาะของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา และสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบการกำหนดแนวทางหรือมาตรการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ตลอดจนสนับสนุนการบริหารท้องถิ่นที่เปิดกว้าง โปร่งใส ตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. เพื่อเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัย เชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยกำหนดพื้นที่วิจัยในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ประชากร คือ ประชาชนที่มีสิทธิเลือกตั้ง ในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จำนวน 36,956 คน (คณะกรรมการติดตามและประเมินผลแผนพัฒนาเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา, 2566) กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนที่มีสิทธิเลือกตั้งในเขตพื้นที่ศึกษา จำนวน 396 คน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบชั้น (Stratified Random Sampling) และกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างตามสูตรของทาโร่ ยามานะ (Taro Yamane)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี 1 ชนิด ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส และอาชีพ การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน แบ่งเป็น 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการเลือกตั้ง จำนวน 4 ข้อ ด้านการใช้สิทธิเลือกตั้ง จำนวน 4 ข้อ ด้านการรณรงค์ทางการเมือง จำนวน 4 ข้อ ด้านกิจกรรมของชุมชน จำนวน 4 ข้อ ด้านการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ จำนวน 4 ข้อ รวมจำนวน 20 ข้อ โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ และแบบสอบถามปลายเปิดเกี่ยวกับข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบและปรับปรุงแล้วไปทดลองใช้กับประชาชนที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง แต่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย จำนวน 5 คน เพื่อพิจารณาความชัดเจนของภาษา ความเหมาะสมของข้อคำถาม และตรวจสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม เครื่องมือมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.93

รวบรวมข้อมูล โดยการลงพื้นที่ แจกแบบสอบถาม แก่ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ระหว่างเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2568 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2569 นำแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วนทั้งหมด จำนวน 396 ชุด นำมา วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ อาชีพ โดยการหาค่าความถี่ (frequency) ค่าร้อยละ (percentage) นำเสนอในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยาย การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนใน การเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารส่วนเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา โดยวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (s.d.) ของคะแนนที่ได้จากแบบสอบถามของผู้ให้ข้อมูล นำเสนอในรูปแบบตารางประกอบคำ

บรรยายเป็นรายชื่อ รายด้าน โดยภาพรวม ในการกำหนดมาตราส่วน การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ทราบระดับแนวทางการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งแปลความหมายค่าเฉลี่ยที่ได้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 4.51 - 5.00 กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์ มากที่สุด

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 3.51 - 4.50 กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์ มาก

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 4.51 - 3.50 กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์ ปานกลาง

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.51 - 2.50 กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์ น้อย

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.00 - 1.50 กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์ น้อยที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิด (Open ended Question) วิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบทนำเสนอเป็นความเรียงประกอบตารางโดยการแจกแจงความถี่ของผู้ตอบคำถามปลายเปิด

วิเคราะห์เปรียบเทียบแนวการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา จำแนกเพศ โดยการทดสอบค่าที (t-test) สองกลุ่มที่เป็นอิสระต่อกัน (independent –sample t-test)

วิเคราะห์เปรียบเทียบแนวการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา จำแนก อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ อาชีพ โดยวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (one – way anova) กรณีพบ ความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติใช้วิธีการทดสอบความแตกต่างรายคู่ตามวิธี เชฟเฟ (Scheffe's Post hoc Comparison)

ผลการวิจัย

ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จำแนกได้ดังนี้

เพศ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็น เพศชาย โดยมีจำนวน 218 คน คิดเป็นร้อยละ 55.1 ซึ่งมีสัดส่วนมากกว่าเพศหญิง ที่จำนวน 178 คน ร้อยละ 44.9 ตามลำดับ

อายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุ มากที่สุดคือกลุ่ม 18 – 30 ปี ซึ่งมีจำนวนถึง 116 คน คิดเป็นร้อยละ 29.3 และ 31-40 ปี มีจำนวนเท่ากันคือกลุ่มละ 105 คน คิดเป็นร้อยละ 26.5 รองลงมาคือ ช่วงอายุ 41 - 50 ปี จำนวน 91 คน ร้อยละ 23.0 ส่วนช่วงอายุ 51 ปีขึ้นไป จำนวน 84 คน ร้อยละ 21.2 ตามลำดับ

ระดับการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับ ปริญญาตรี โดยมีจำนวน 176 คน คิดเป็นร้อยละ 44.4 รองลงมาคือระดับ มัธยมศึกษาปลาย จำนวน 107 คน ร้อยละ 27.0 ส่วนระดับต่ำกว่ามัธยม จำนวน 58 คน ร้อยละ 14.6 และน้อยที่สุดคือ สูงกว่าปริญญาตรี จำนวน 55 คน ร้อยละ 13.9 ตามลำดับ

สถานภาพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ประกอบด้วย โสด จำนวน 204 คน คิดเป็นร้อยละ 51.5 รองลงมาคือ สมรส จำนวน 146 คน ร้อยละ 36.9 และน้อยที่สุดคือหย่า จำนวน 46 คน ร้อยละ 11.6 ตามลำดับ

อาชีพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ประกอบด้วย อื่นๆ (รับจ้าง) จำนวน 160 คน คิดเป็นร้อยละ 40.4 รองลงมาคือ ธุรกิจส่วนตัว จำนวน 100 คน ร้อยละ 25.3 รองลงมาคือ นักศึกษา จำนวน 86 คน ร้อยละ 21.7 และน้อยที่สุดคือ ข้าราชการ จำนวน 50 คน ร้อยละ 12.6 ตามลำดับ

ผลการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

ตารางที่ 1 แสดงผลการวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับ และอันดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาล โดยรวม (n = 396)

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา	ระดับการมีส่วนร่วม			
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับ
1. ด้านการเลือกตั้ง	4.03	0.85	มาก	1
2. ด้านการใช้สิทธิเลือกตั้ง	2.75	0.78	ปานกลาง	4
3. ด้านการรณรงค์ทางการเมือง	1.97	0.98	น้อย	5
4. ด้านกิจกรรมของชุมชน	3.17	1.12	ปานกลาง	3
5. ด้านการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ	3.55	0.93	มาก	2
รวม	3.09	0.72	ปานกลาง	

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.09$, S.D. = 0.72) เมื่อจำแนกเป็นรายด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อยดังนี้ ด้านการเลือกตั้ง มีระดับความพึงพอใจมาก ($\bar{X} = 4.03$, S.D. = 0.85) ด้านการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ มีระดับความพึงพอใจมาก ($\bar{X} = 3.55$, S.D. = 0.93) ด้านกิจกรรมของชุมชน มีระดับความพึงพอใจปานกลาง ($\bar{X} = 3.17$, S.D. = 1.12) ด้านการใช้สิทธิเลือกตั้ง มีระดับความพึงพอใจปานกลาง ($\bar{X} = 2.75$, S.D. = 0.78) ด้านการรณรงค์ทางการเมือง มีระดับความพึงพอใจน้อย ($\bar{X} = 1.97$, S.D. = 0.98) ตามลำดับ

ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า

ตารางที่ 2 ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ปัจจัยส่วนบุคคล	สถิติที่ใช้	ค่าสถิติ	p-value	ผลการทดสอบ
เพศ	t	2.51*	0.01	แตกต่าง
อายุ	F	2.74*	0.04	แตกต่าง
ระดับการศึกษา	F	42.32*	0.01	แตกต่าง
สถานภาพ	F	13.64*	0.01	แตกต่าง
อาชีพ	F	51.36*	0.01	แตกต่าง

จากตารางที่ 2 ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ดังนี้

- 1) ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
- 2) ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3) ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4) ประชาชนที่มีสถานภาพต่างกัน มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

5) ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ผลการเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า

1. ด้านการเลือกตั้ง มุ่งเน้นการได้มาซึ่งผู้นำที่มีคุณธรรมและซื่อสัตย์ โดยเสนอให้มีการเลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านโดยตรง รวมถึงสร้างกระบวนการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีการเปิดเผยข้อมูลทุกขั้นตอน ควบคู่ไปกับการรณรงค์ต่อต้านการซื้อสิทธิ์ขายเสียง คัดกรองคนดีเข้าสู่การบริหาร และใช้งบประมาณอย่างคุ้มค่าเพื่อเน้นผลสัมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรมในการพัฒนาเมือง

2. ด้านการใช้สิทธิเลือกตั้ง เน้นการแก้ไขปัญหาอุปสรรคของผู้สูงอายุในการเดินทางมาใช้สิทธิ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุด พร้อมทั้งเร่งประชาสัมพันธ์ให้ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอน และสิทธิหน้าที่อย่างชัดเจน และปรับปรุงระบบบริหารจัดการหน่วยเลือกตั้งให้มีความรวดเร็ว เพื่อลดความแออัดและอำนวยความสะดวกให้ประชาชน ได้เข้าถึงการเลือกตั้งได้ง่ายและมีประสิทธิภาพ

3. ด้านการรณรงค์ทางการเมือง เน้นการสื่อสารที่ทั่วถึงและต่อเนื่อง โดยผสมผสานระหว่าง การลงพื้นที่จริง กับการใช้สื่อออนไลน์สมัยใหม่ และสื่อสร้างสรรค์ เช่น TikTok เพื่อดึงดูดความสนใจของประชาชนทุกกลุ่ม ภายใต้การควบคุมเนื้อหาให้สร้างสรรค์ และมีกลไกติดตามความรับผิดชอบต่อนโยบายที่ผู้สมัครได้หาเสียงไว้

4. ด้านกิจกรรมของชุมชน สร้างความเข้มแข็งของชุมชน จากภายในผ่านพลังจิตอาสาและความสามัคคี โดยเปิดพื้นที่เวทีสาธารณะให้ประชาชนได้ “ร่วมคิดร่วมทำ” และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สิ่งสำคัญคือการจัดการกิจกรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ไม่จำกัดเพียงช่วงเทศกาล เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

5. ด้านการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ มุ่งยกระดับคุณภาพการให้บริการโดยเน้นพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ และสามารถให้ข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำ เพื่อลดความสับสน พร้อมทั้งนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้จัดทำระบบร้องเรียนออนไลน์ ที่ใช้งานง่ายและติดตามผลได้จริง เพื่อความรวดเร็ว โปร่งใส และสร้างความมั่นใจให้กับประชาชน

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมทางการเมืองระดับท้องถิ่นของเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

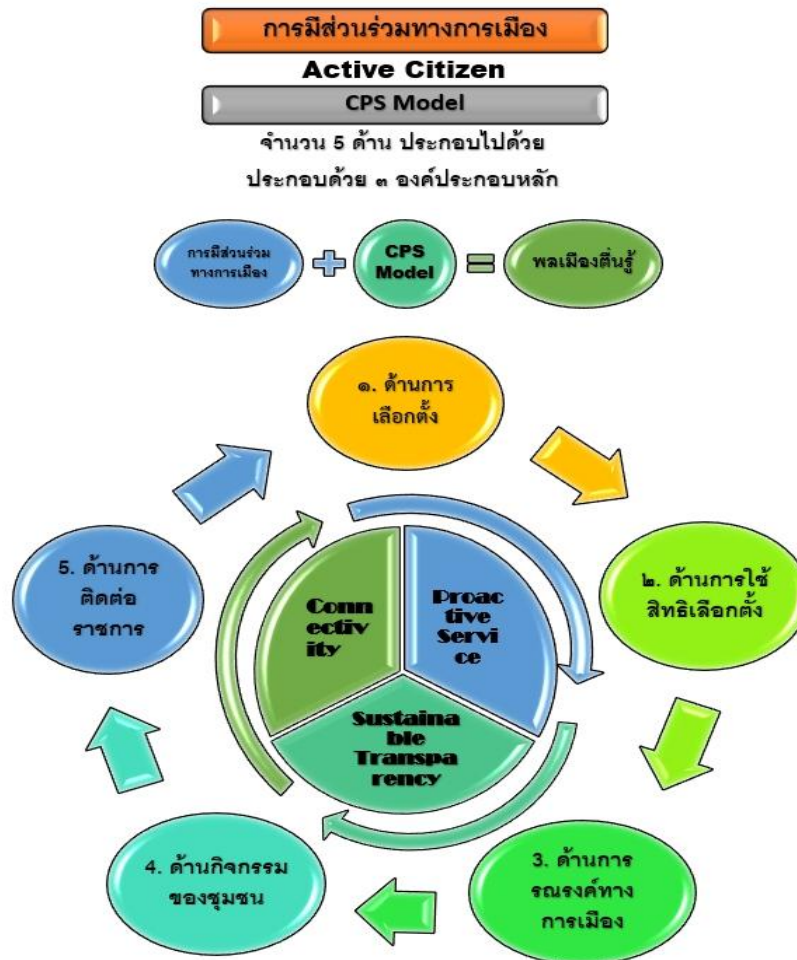
ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับ ปานกลาง 3.09 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่เป็นหน้าที่ตามกฎหมายและประเพณีปฏิบัติ เช่น การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง มากกว่าการแสดงออกทางการเมืองในเชิงรุกหรือการรณรงค์หาเสียงซึ่งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของ ฮันติงตัน ซามูเอล พี. และ เนลสัน โจน เอ็ม. Huntington Samuel P. และ Nelson Joan M. (1982) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมที่พลเมืองกระทำ เพื่อจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของรัฐบาลโดยเขากำหนดขอบเขตไว้ว่า เป็นการกระทำกิจกรรมทางการเมืองของชนธรรมดา ซึ่งอาจมี

ลักษณะเป็นช่วง ๆ ไม่ต่อเนื่อง อาจจะเป็นบทบาทรองจากบทบาทอื่น นอกจากนั้นยังมีจุดมุ่งหมาย เพื่อจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของรัฐบาล ซึ่งเป็นผู้มีความชอบธรรมในการตัดสินใจแบ่งสรรสิ่งที่มีคุณค่าซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดในสังคม ทั้งนี้ไม่ว่า การกระทำนั้นจะสัมฤทธิ์ผลหรือไม่ การมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นอาจเป็นไปได้ด้วยความสำนึกของตนเอง หรือถูกชักจูงให้เข้าร่วมก็ได้ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศุภชัย รูปโอ (2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเสม็ด อำเภอเมืองชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องในทิศทางของความตื่นตัวทางการเมือง

แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า ควรดำเนินการอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทั้งด้านการเลือกตั้ง การใช้สิทธิเลือกตั้ง การรณรงค์ทาง การเมือง กิจกรรมของชุมชน และการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ โดยเน้นการสร้าง ความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทอย่างแท้จริง ทั้งในกระบวนการตัดสินใจ การติดตามตรวจสอบ และการเสนอแนะนโยบายสาธารณะ การพัฒนาช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย รวมถึงการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้จะช่วยลดข้อจำกัดด้านเวลาและ สถานที่ และกระตุ้นให้คนทุกกลุ่มวัยสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้มากขึ้น พร้อมทั้งเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิ หน้าที่ และบทบาทของพลเมืองในระบบประชาธิปไตย เพื่อให้การมีส่วนร่วมเป็นไปอย่างมีคุณภาพและต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิดของ มิลบราธ เลสเตอร์ (Milbrath Lester, 1965) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมทางการเมือง ไม่ได้มีเพียงรูปแบบเดียว แต่มีหลายระดับแตกต่างกันไป บางคนอาจเพียงติดตามข่าวสารหรือไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ขณะที่บางคนอาจมีบทบาทมากขึ้น และสอดคล้องกับแนวคิดของ ซิดนีย์ เวอร์บา (Sidney Verba, 1978) และคณะ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองคือกิจกรรมที่ประชาชนทำด้วยความสมัครใจ เพื่อให้เสียงของตนเองมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้ง การแสดงความคิดเห็น หรือการติดต่อ หน่วยงานภาครัฐ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การมีส่วนร่วมไม่ได้จำกัดอยู่แค่การไปลงคะแนนเสียงเท่านั้น แต่ยังรวมถึง การแสดงบทบาทของพลเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ที่ช่วยสะท้อนความต้องการของสังคม แนวคิดนี้ชี้ให้เห็นว่า หากรัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเปิดพื้นที่ให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูล และแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี การมีส่วนร่วมก็จะเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติและต่อเนื่องมากขึ้น ดังนั้น หากเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราสามารถสร้าง สภาพแวดล้อมทางการเมืองที่เปิดกว้าง โปร่งใส และเอื้อต่อการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ย่อมจะส่งผลให้ประชาชนเกิดความตื่นตัว มีความเชื่อมั่นในระบบ และเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่การพัฒนา ประชาธิปไตยในระดับ ท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยได้นำผลการศึกษาดังกล่าวมาพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะรูปแบบจำลองเชิงยุทธศาสตร์ เรียกว่า “CPS Model” Active Citizen เพื่ออธิบายแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย (CPS Model) พลเมืองตื่นรู้

โครงสร้างของ CPS Model วางอยู่บนฐานของหลักรัฐศาสตร์บูรณาการขับเคลื่อนผ่านมิติการมีส่วนร่วมทางการเมือง 5 ด้าน ได้แก่ การเลือกตั้ง การใช้สิทธิเลือกตั้ง การรณรงค์ทางการเมือง กิจกรรมของชุมชน และการติดต่อราชการ เพื่อมุ่งสู่ผลลัพธ์คือการสร้าง สัมมาพลเมือง หรือพลเมืองตื่นรู้ ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมีกลไกสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1. การสื่อสารที่เชื่อมโยง/(Communication & Connection Connectivity) มุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนกระบวนการสื่อสาร มาสู่การสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน โดยอาศัยเครื่องมือออนไลน์และแพลตฟอร์มสมัยใหม่ เช่น TikTok หรือสื่อสังคมออนไลน์อื่น ๆ มาเป็นกลไกหลักในการดึงดูดความสนใจ เพื่อเปลี่ยนสถานะของเยาวชนจากผู้รับสารให้กลายเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาท้องถิ่น หรือผู้ขับเคลื่อนกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งถือเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุและช่วยลดช่องว่างระหว่างวัยได้อย่างตรงจุด

2. การบริการเชิงรุกที่เข้าถึงและเท่าเทียม (Proactive Service) การปรับเปลี่ยนสู่การบริการเชิงรุก โดยเทศบาลควรขยายขอบเขตการให้บริการออกสู่ชุมชน เช่น การจัดหน่วยบริการเคลื่อนที่แบบเบ็ดเสร็จ หรือการอำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุและผู้พิการ มุ่งเน้นการจัดอุปสรรคทางกายภาพ เพื่อสร้างความเสมอภาคในการเข้าถึงสิทธิพื้นฐานของประชาชนทุกกลุ่มอย่างแท้จริง

3. ธรรมาภิบาลเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Transparency) มุ่งเน้นการฟื้นฟูความเชื่อมั่น โดยเสนอให้ยกระดับบทบาทภาคประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลอย่างเข้มแข็ง เช่น การ

เปิดโอกาสให้ตัวแทนชุมชนร่วมสังเกตการณ์การนับคะแนน ควบคู่ไปกับการนำเทคโนโลยีมาใช้เปิดเผยข้อมูลข่าวสารอย่างตรงไปตรงมา การสร้างระบบที่โปร่งใสและตรวจสอบได้จริง จะเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยรักษาศรัทธาของประชาชนและนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มั่นคง

ข้อเสนอแนะ

1) การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านการเลือกตั้ง ประชาชนให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการได้ผู้นำที่มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ และโปร่งใส โดยมีข้อเสนอให้มีการเลือกตั้งกันและกันโดยผู้ใหญ่บ้านโดยตรงในวาระ 4 ปี ซึ่งเป็นประเด็นที่มีผู้เสนอมากที่สุด นอกจากนี้ยังต้องการให้กระบวนการเลือกตั้งสามารถตรวจสอบได้ทุกขั้นตอน ต่อต้านการซื้อสิทธิขายเสียง และมีกลไกคัดกรองผู้สมัครที่มีคุณภาพ รวมทั้งเสนอให้ปรับลดงบประมาณการเลือกตั้งบางส่วนเพื่อนำไปพัฒนาสาธารณูปโภคและเศรษฐกิจท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นว่าประชาชนคาดหวังทั้งความสุจริตและผลลัพธ์เชิงรูปธรรมควบคู่กัน

2) การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านการใช้สิทธิเลือกตั้ง ปัญหาที่ประชาชนสะท้อนมากที่สุดคือความยากลำบากของผู้สูงอายุในการเดินทางมาใช้สิทธิ แสดงถึงความจำเป็นในการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับกลุ่มเปราะบาง นอกจากนี้ประชาชนยังต้องการสื่อให้ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนและสิทธิหน้าที่อย่างชัดเจน รวมถึงการปรับปรุงกระบวนการเลือกตั้งให้รวดเร็ว ลดความแออัด เพื่อให้ระบบการใช้สิทธิมีความเข้าถึงง่ายและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3) การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านการรณรงค์ทางการเมือง ประชาชนต้องการให้การรณรงค์เป็นไปอย่างทั่วถึง ต่อเนื่อง และทันสมัย โดยเสนอให้ใช้สื่อออนไลน์ เช่น TikTok และสื่อสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ควบคู่กับช่องทางเดิม ขณะเดียวกันควรมีการกำกับดูแลเนื้อหาให้สร้างสรรค์ และมีกลไกติดตามให้ผู้สมัครปฏิบัติตามนโยบายที่ได้ให้ไว้กับประชาชนอย่างจริงจัง

4) การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านกิจกรรมของชุมชน แนวทางที่ได้รับการสนับสนุนคือการสร้างความเข้มแข็งจากภายในชุมชน ผ่านจิตอาสา ความสามัคคี และการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน ประชาชนต้องการเวทีสาธารณะสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการ “ร่วมคิดร่วมทำ” โดยเห็นว่ากิจกรรมควรดำเนินอย่างต่อเนื่อง ไม่จำกัดเฉพาะช่วงเทศกาลหรือการเลือกตั้ง เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

5) การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ ประชาชนมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพบุคลากรภาครัฐ ทั้งด้านความรู้ ความสามารถ และการให้บริการข้อมูลที่ถูกต้อง รวดเร็ว พร้อมเสนอให้ปรับปรุงขั้นตอนการทำงานให้สะดวกยิ่งขึ้น รวมถึงการพัฒนาบบดิจิทัล เช่น ระบบร้องเรียนออนไลน์ที่ติดตามผลได้จริง เพื่อเพิ่มความโปร่งใสและสร้างความเชื่อมั่นต่อการให้บริการของภาครัฐ

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการติดตามและประเมินผลแผนพัฒนาเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา. (2566). รายงานผลการติดตามและประเมินผลแผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ. 2566–2570 ประจำปีงบประมาณ 2566. กองยุทธศาสตร์และงบประมาณ เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา.

- ฐานิตา เฉลิมช่วง, และอัมรินทร์ นาคณัฐเศรษฐ์. (2559). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระดับเทศบาล จังหวัดฉะเชิงเทรา. วารสารชุมชนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 10(1), 82–90.
- เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา. (2567). ประวัติเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา. <https://tbmccs.go.th/page-tbmccs-history>
- ธีรเดช อรุณนพรัตน์. (2561). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลพนมสารคาม อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา. วารสารรัฐศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 5(2), 75–86.
- ศุภชัย รูปโอ. (2568). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเสม็ด อำเภอเมืองชลบุรี [งานนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). *Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity*. World Development, 8(3), 213–235.
- Huntington, S. P., & Nelson, J. M. (1982). *No easy choice: Political participation in developing countries*. Harvard University Press.
- Milbrath, L. W. (1965). *Political participation: How and why do people get involved in politics*. Rand McNally.
- Verba, S., Nie, N. H., & Kim, J.-o. (1978). *Participation and political equality: A seven-nation comparison*. Cambridge University Press.

ผ้าทอ ความทรงจำ และการเปลี่ยนผ่านบทบาทของผู้หญิงชนบทล้านนา:
ประวัติศาสตร์บอกเล่าจากชุมชนแม่ทา จังหวัดเชียงใหม่

HANDWOVEN TEXTILES, MEMORY, AND THE TRANSFORMATION OF RURAL WOMEN'S ROLES
IN LANNA: AN ORAL HISTORY OF MAE THA COMMUNITY, CHIANG MAI

ปลายฟ้า นามไพร¹

Received 11 / 8 / 2026, Revised 14 / 8 / 2026 , Accepted 30 / 8 / 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและความหมายของผ้าทอในวิถีชีวิตของผู้หญิงชนบทล้านนา ผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าของผู้หญิงในชุมชนแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ และ 2) เพื่ออธิบายการเปลี่ยนผ่านบทบาทของผู้หญิงในชนบทล้านนา ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ วิธีการผลิต และสังคมชนบทที่สะท้อนผ่านความทรงจำเกี่ยวกับการทอผ้า การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลใน พ.ศ. 2557 จากผู้หญิงที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการทอผ้าในชุมชนแม่ทา จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 3 ราย โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการบันทึกภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยใช้แนวคิดเทศสภาพเป็นกรอบในการตีความ

ผลการศึกษาพบว่า การทอผ้าในอดีตเป็นทั้งกิจกรรมการผลิตและกระบวนการสร้างบทบาทของผู้หญิงในฐานะผู้ดูแลครอบครัวและผู้สืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน การขยายตัวของระบบตลาด การศึกษา และการผลิตเชิงพาณิชย์ ทำให้การทอผ้าค่อย ๆ ลดบทบาทลง เนื่องจากผู้หญิงต้องใช้แรงงานในการสร้างรายได้มากขึ้น การลดบทบาทของการทอผ้าเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนผ่านของรูปแบบแรงงานผู้หญิง จากการผลิตเพื่อยังชีพภายในครัวเรือนไปสู่แรงงานที่เชื่อมโยงกับระบบตลาด ขณะที่ความรับผิดชอบต่อครอบครัวยังคงดำรงอยู่ ประวัติศาสตร์บอกเล่าช่วยให้เห็นความหมายของการเปลี่ยนแปลงผ่านความทรงจำของผู้หญิง และทำให้เข้าใจพลวัตของผู้หญิงในชนบทล้านนาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: ผ้าทอ, ความทรงจำ, ผู้หญิงชนบท, ประวัติศาสตร์บอกเล่า

Abstract

This article aims to 1) examine the changes in and meanings of handwoven textiles in the lives of rural women in Lanna through the oral histories of women in Mae Tha Community, Mae On District, Chiang Mai Province, and 2) explain the transformation of women's roles amid changes in the economic system, modes of production, and rural society, as reflected in their memories of weaving. This qualitative study draws on data

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Lecturer, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University

Email: playfa.n@ru.ac.th

collected in 2014 from three women with experience related to weaving in Mae Tha Community, Chiang Mai Province. Data were collected through in-depth interviews, observation, and field notes and analyzed using content analysis, with gender as the interpretive framework.

The findings show that weaving in the past was both a productive activity and a process through which women's roles as family caregivers and transmitters of local knowledge were constructed. The expansion of the market economy, education, and commercial production gradually reduced the role of weaving as women increasingly devoted their labor to income-generating activities. The declining role of weaving occurred alongside a transformation in women's labor, from subsistence production within the household to labor increasingly connected to the market, while their responsibilities for family care remained. Oral history reveals the meanings of these changes through women's memories and provides a deeper understanding of the dynamics of rural women in Lanna.

Keywords: Handwoven textiles, Memory, Rural women, Oral history

บทนำ

ในอดีตการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมล้านนา โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝ้าย ปั่นด้าย ย้อมสี และทอผ้าเพื่อใช้ภายในครัวเรือน การทอผ้าจึงมิได้เป็นเพียงการผลิตเครื่องนุ่งห่ม หากยังสะท้อนภูมิปัญญา วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย ซีสมแมน, 2530) การเปลี่ยนแปลงของการผลิตสิ่งทอในสังคมล้านนามิได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน แต่เป็นกระบวนการที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับการขยายตัวของระบบการค้า ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2527) อธิบายกระบวนการดังกล่าวว่าเป็น “การแตกสลายของหัตถกรรมสิ่งทอ” โดยชี้ให้เห็นว่า เดิมครัวเรือนชาวนาในภาคเหนือมีการผลิตสิ่งทอเพื่อใช้เอง ตั้งแต่การปลูกฝ้าย ปั่นด้าย และทอผ้า แต่เมื่อสินค้าอุตสาหกรรมเข้าสู่ชนบท การผลิตเหล่านี้ค่อย ๆ ลดลง เริ่มจากการซื้อด้ายแทนการปลูกและปั่นฝ้าย ต่อมาจึงซื้อผ้าและเส้นผ้าสำเร็จรูปแทนการทอใช้เอง กระบวนการดังกล่าวสะท้อนการคลายตัวของระบบการผลิตเพื่อยังชีพที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของครัวเรือนและวิถีชีวิตในสังคมล้านนา อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาสังคมชนบทล้านนาในปัจจุบัน จะพบว่า การทอผ้าในฐานะส่วนหนึ่งของการผลิตเพื่อใช้เองภายในครัวเรือนลดบทบาทลงอย่างมาก แม้ผ้าทอจะยังคงปรากฏในฐานะสินค้าทางวัฒนธรรมหรือผลิตภัณฑ์ชุมชน แต่การทอผ้าเพื่อใช้เองในครัวเรือนกลับค่อย ๆ เลือนหายไปจากวิถีชีวิตของผู้คน

การลดบทบาทของการทอผ้าในครัวเรือนอาจอธิบายได้จากการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด และการเข้ามาของสินค้าอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้ครัวเรือนค่อย ๆ ลดการผลิตสิ่งทอเพื่อใช้เองลง (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2527, น. 375–376) ขณะเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตและการขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับตลาด เป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทไทยอย่างกว้างขวาง (อรุณจักร์ สัตยานุรักษ์, 2559) อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาการทอผ้าในฐานะการสูญหายของหัตถกรรมพื้นบ้าน ย่อมทำให้มองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกัน นั่นคือการเปลี่ยนแปลงของบทบาทผู้หญิงในชนบท ผู้หญิงซึ่งเคยเป็นผู้ผลิตผ้าภายในครัวเรือนต้องปรับตัวเข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

รูปแบบใหม่ ทั้งการทำเกษตร การรับจ้าง และการสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว บทบาทของผู้หญิงจึงเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของผ้าทอ

แม้ว่าการทอผ้าจะลดบทบาทลงในชีวิตประจำวัน แต่เรื่องเล่าเกี่ยวกับการทอผ้ายังคงดำรงอยู่ในความทรงจำของผู้หญิงรุ่นเก่า ความทรงจำเหล่านี้มิได้บอกเล่าเพียงวิธีการทอผ้าหรือการใช้ผ้าในอดีต หากยังสะท้อนประสบการณ์ชีวิต การแบ่งบทบาทภายในครอบครัว และการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทที่ผู้หญิงเป็นผู้เผชิญและมีส่วนร่วมโดยตรง ในแง่นี้ ประวัติศาสตร์บอกเล่าจึงมีความสำคัญมิใช่เพียงในฐานะแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต แต่ยังช่วยให้เข้าใจความหมายที่ผู้คนสร้างขึ้นจากประสบการณ์และความทรงจำของตนเอง (Portelli, 1991)

แม้งานศึกษาที่ผ่านมาจะอธิบายผ้าทอในฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่น อัตลักษณ์ทาง วัฒนธรรม และผลจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ แต่ยังมีข้อจำกัดในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวผ่านประสบการณ์และความทรงจำของผู้หญิงซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติการโดยตรง การศึกษานี้จึงใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่าเพื่อทำความเข้าใจ ทั้งการเปลี่ยนแปลงของความหมายของผ้าทอและการเปลี่ยนผ่านบทบาทของ ผู้หญิงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท โดยใช้ชุมชนแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกรณีศึกษา เพื่อพิจารณาว่าการลดบทบาทของการทอผ้าในครัวเรือนเกิดขึ้นควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและบทบาทของผู้หญิงอย่างไร ขณะเดียวกัน ผ้าทอยังคงดำรงอยู่ในฐานะความทรงจำที่เชื่อมโยงผู้หญิงกับอดีต และช่วยให้เห็นพลวัตของสังคมชนบทล้านนาในบริบทเฉพาะของพื้นที่ศึกษา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและความหมายของผ้าทอในวิถีชีวิตของผู้หญิงชนบทล้านนา ผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าของผู้หญิงในชุมชนแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่ออธิบายการเปลี่ยนผ่านบทบาทของผู้หญิงในชนบทล้านนา ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ วิธีการผลิต และสังคมชนบทที่สะท้อนผ่านความทรงจำเกี่ยวกับการทอผ้า

แนวคิด ทฤษฎี และงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาผ้าทอในสังคมไทยที่ผ่านมาได้อธิบายผ้าทอในฐานะองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และผลิตผลของระบบเศรษฐกิจชุมชน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในมิติทางสังคม ผ้าทอมิได้เป็นเพียงวัตถุทางวัฒนธรรม หากยังเป็นพื้นที่ที่สะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคม การแบ่งงานตามเพศ และการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตในชนบท โดยเฉพาะในสังคมล้านนาที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในกระบวนการผลิตและการสืบทอดองค์ความรู้ด้านการทอผ้า

แนวคิดเพศสภาพ (Gender) มองว่าความเป็นหญิงและความเป็นชายไม่ได้ถูกกำหนดจากความแตกต่างทางชีววิทยาเพียงอย่างเดียว หากยังถูกประกอบสร้างขึ้นผ่านกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งการขัดเกลาทางสังคม การแบ่งงาน และความคาดหวังต่อบทบาทของหญิงและชาย (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) ดังนั้น กิจกรรมที่สังคมกำหนดให้เป็น “งานของผู้หญิง” หรือ “งานของผู้ชาย” จึงมิได้เกิดจากความแตกต่างทางชีววิทยา หากเกิดจากการเรียนรู้และการยอมรับบรรทัดฐานของสังคม

ในบริบทของสังคมชนบทล้านนาในอดีต การทอผ้าเป็นตัวอย่างสำคัญของกระบวนการสร้างเพศสภาพ ผู้หญิงเรียนรู้การปลูกฝ้าย ปั่นด้าย ย้อมสี และทอผ้าจากแม่ ยาย หรือญาติผู้หญิงตั้งแต่วัยเด็ก การเรียนรู้ดังกล่าวไม่ได้มุ่งถ่ายทอดทักษะการทอผ้าเพียงอย่างเดียว หากเป็นกระบวนการถ่ายทอดบทบาท ความ

รับผิดชอบ และคุณค่าที่สังคมคาดหวังต่อผู้หญิงในฐานะผู้ดูแลครอบครัวและผู้สืบทอดวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ การทอผ้าจึงเป็นทั้งงานในครัวเรือนและกระบวนการสร้างความเป็นผู้หญิงภายใต้บริบทของสังคมชนบท

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานของสุริยา สมุทคุปต์ พัฒนา กิตติอาษา และนันทิยา พุททะ (2537) ที่ศึกษากระบวนการทอผ้าและวิถีชีวิตของผู้หญิงในชุมชนอีสาน โดยชี้ให้เห็นว่า ในอดีตการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตภายในครัวเรือนและเป็นกิจกรรมที่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบทบาทของผู้หญิง ผ้าทอไม่ได้มีความหมายเพียงในฐานะเครื่องนุ่งห่มหรือสิ่งของเพื่อการแลกเปลี่ยน หากยังสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน พิธีกรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม การเรียนรู้และการถ่ายทอดทักษะการทอผ้าจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้บทบาทของผู้หญิงในชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อบริบททางเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลง การทอผ้าก็ค่อย ๆ เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อใช้ภายในครัวเรือนไปสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายมากขึ้น พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในชุมชน

ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในชุมชนอีสาน และชุมชนภาคเหนือ โทโมโกะ อิชิกาวา (2549) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการแบ่งงานระหว่างชายหญิงในชุมชนทอผ้า ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งการขยายตัวของระบบตลาด การศึกษา และการเข้ามาของสินค้าอุตสาหกรรม ส่งผลต่อระบบการผลิตและวิถีชีวิตของครัวเรือน ผู้หญิงมีโอกาสดำเนินการศึกษาและการประกอบอาชีพนอกครัวเรือนมากขึ้น ขณะที่การผลิตเพื่อใช้เองภายในครัวเรือนลดความสำคัญลง การทอผ้าจึงค่อย ๆ ลดบทบาทจากกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ก่อนที่จะได้รับการส่งเสริมขึ้นใหม่ในฐานะกิจกรรมทางเศรษฐกิจและผลิตภัณฑ์ของชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการแบ่งงานและบทบาทของผู้หญิงภายในชุมชน

ในขณะเดียวกัน งานของแพทรีเซีย ซีสมาน แน่นหนา และวิณี พานิชพันธ์ (2536) รวมทั้งทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย ซีสมาน (2530) แสดงให้เห็นว่า ผ้าทอและเครื่องแต่งกายของล้านนาเองก็ไม่ได้มีลักษณะหยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบ วัสดุ เทคนิค และการใช้ อันสัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ผ้าทอซึ่งเคยสัมพันธ์กับการผลิตและการใช้ในชีวิตประจำวันค่อย ๆ เปลี่ยนสถานะและความหมายไปตามบริบทของสังคมล้านนาที่เปลี่ยนแปลง

ความเปลี่ยนแปลงของการผลิตและวิถีชีวิตในชนบทสามารถพิจารณาร่วมกับข้อเสนอของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2559) ที่ชี้ให้เห็นว่า สังคมชนบทไทยได้เปลี่ยนแปลงจากระบบที่มีการผลิตทางการเกษตรเป็นฐานสำคัญ ไปสู่สังคมที่ผู้คนมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจและแหล่งรายได้ที่หลากหลาย รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับตลาดมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวช่วยให้พิจารณาการลดบทบาทของการทอผ้าในครัวเรือนได้ในฐานะส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและการจัดสรรแรงงานของครัวเรือน มากกว่าจะอธิบายจากการเข้ามาของเสื้อผ้าสำเร็จรูปเพียงประการเดียว

จากการทบทวนแนวคิดและงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพิจารณาว่า การเปลี่ยนแปลงของการทอผ้าไม่อาจอธิบายได้เพียงในฐานะการเสื่อมถอยของหัตถกรรมพื้นบ้าน หากสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิต เศรษฐกิจครัวเรือน และบทบาททางเพศของผู้หญิง บทความนี้จึงใช้แนวคิดเพศสภาพเป็นกรอบในการวิเคราะห์บทบาทของผู้หญิง ควบคู่กับงานศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างผ้าทอ ความทรงจำ และการเปลี่ยนผ่านของชีวิตผู้หญิงในชุมชนแม่ทา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แนวทางประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) เพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์และความทรงจำของผู้หญิงที่เคยมีส่วนร่วมกับการผลิตและการใช้ผ้าทอในชีวิตประจำวัน เก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างเดือนมีนาคม–เมษายน พ.ศ. 2557 ณ ชุมชนแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในอดีตการทอผ้าเคยเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตเพื่อใช้เองภายในครัวเรือน ก่อนที่จะค่อย ๆ ลดบทบาทลงพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชนบท

ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้หญิงจำนวน 3 ราย คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ร่วมกับการแนะนำต่อ (Snowball Sampling) โดยเป็นผู้หญิงที่มีประสบการณ์โดยตรงกับการผลิตและการใช้ผ้าทอในครัวเรือน เช่น การปลูกฝ้าย ปั่นด้าย ทอผ้า และใช้ผ้าที่ผลิตขึ้นเอง ตลอดจนมีประสบการณ์ชีวิตผ่านช่วงเวลาที่การทอผ้ายังเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตจนถึงช่วงที่การทอผ้าค่อย ๆ ลดบทบาทลง การเลือกผู้ให้ข้อมูลจึงให้ความสำคัญกับประสบการณ์ชีวิตที่สามารถบอกเล่าความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้อย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ระยะเวลาประมาณ 2–3 ชั่วโมง ควบคู่กับการสังเกตและบันทึกภาคสนาม โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลเล่าประสบการณ์เกี่ยวกับการทอผ้า วิถีชีวิต และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์และขออนุญาตจากผู้ให้ข้อมูล โดยดำเนินการสัมภาษณ์และบันทึกเสียงเมื่อได้รับความยินยอมแล้ว จากนั้นจึงนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาถอดความแบบคำต่อคำเพื่อใช้ในการวิเคราะห์

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และบันทึกภาคสนามนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยอ่านเปรียบเทียบและจัดหมวดหมู่ประเด็นจากเรื่องเล่าของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 ราย พิจารณาทั้งความสอดคล้องและความแตกต่างของข้อมูล และใช้แนวคิดเพศสภาพเป็นกรอบในการตีความ ควบคู่กับการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ผลการวิจัย

1. การเปลี่ยนแปลงและความหมายของผ้าทอในวิถีชีวิตของผู้หญิงชุมชนแม่ทา

เมื่อชวนผู้หญิงในชุมชนย้อนเล่าถึงอดีตของการทอผ้า สิ่งแรกที่คุณให้ข้อมูลทั้งสามคนกล่าวคล้ายคลึงกัน ไม่ใช่เรื่องลวดลายหรือเทคนิคการทอ หากเป็นภาพของชีวิตในช่วงเวลาที่ “ทุกบ้านทอผ้า” ความทรงจำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการทอผ้าเคยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวัน มากกว่าจะเป็นงานหัตถกรรมหรือสินค้าทางวัฒนธรรมเช่นในปัจจุบัน บ้านแต่ละหลังจะปลูกฝ้ายไว้ใช้เอง ผู้หญิงทำหน้าที่ตั้งแต่เก็บฝ้าย ปั่นด้าย ย้อมสี ไปจนถึงการทอผ้าเพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่มของสมาชิกในครอบครัว ขณะที่ผู้ชายมีบทบาทในการทำหรือซ่อมแซมอุปกรณ์สำหรับการทอ เช่น กี่ ฝั้น และกระสวย การทอผ้าจึงเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงคนทั้งครัวเรือน แม้ว่าภาระหลักของการผลิตจะอยู่กับผู้หญิงก็ตาม

แม่นิ่ม (นามสมมติ) ย้อนนึกถึงวัยเด็กของตนเองว่า ในช่วงเวลานั้นแทบทุกบ้านยังคงทอผ้า เพราะยังไม่มีเสื้อผ้าสำเร็จรูปเหมือนในปัจจุบัน เด็กผู้หญิงเติบโตขึ้นท่ามกลางการเห็นแม่และญาติผู้หญิงนั่งทอผ้าอยู่ใต้ถุนบ้าน จึงค่อย ๆ เรียนรู้จากการเฝ้าดูและการช่วยงานเล็ก ๆ น้อย ๆ จนสามารถทอผ้าได้ด้วยตนเอง เมื่อกล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง แม่นิ่มเล่าว่า คนในชุมชนเริ่มเลิกทอผ้าเมื่อมีผ้าผืนจากพ่อค้าเร่เข้ามาจำหน่าย

“สมัยก่อนทอกันทุกบ้าน เพราะไม่มีเสื้อผ้าสำเร็จเหมือนทุกวันนี้ พอมีคนหาผ้ามาขายจาก เวียง² เราก็ก้อย ๆ เลือกว่ามาให้ช่างตัด เสื้อผ้าก็เริ่มซื้อเอา คนก็เลิกทอกัน” (แม่นิ่ม (นามสมมติ), ผู้ให้ ข้อมูล)

ความทรงจำของแม่นิ่มไม่ได้จบลงพร้อมกับการเลิกทอผ้า แม้ว่าตนเองจะหยุดทอไปช่วงหนึ่ง แต่ ภายหลังกลับมาจับก็อีกครั้งหลังแม่เสียชีวิต และได้รับอุปกรณ์ทอผ้าจากญาติที่จังหวัดอุดรธานี อย่างไรก็ตาม การกลับมาทอผ้าครั้งนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อผลิตใช้ในครัวเรือนเหมือนในอดีต หากเป็นการทอตามคำสั่งซื้อเป็นครั้ง คราว ก่อนจะเลิกอย่างถาวรเนื่องจากปัญหาด้านสายตา เรื่องเล่าของแม่นิ่มจึงสะท้อนให้เห็นว่าการทอผ้าไม่ได้ หายไปในคราวเดียว แต่ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนความหมายและรูปแบบการผลิตตามเงื่อนไขของชีวิต

ภาพที่ 1 ผ้าห่มที่ทอเองของแม่นิ่ม (นามสมมติ) (ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย)

ต่างจากแม่นิ่ม ป้าปุม (นามสมมติ) จดจำการทอผ้าผ่านความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวและการ ถ่ายทอดความรู้ ป้าปุมเล่าว่า ในอดีตแต่ละครอบครัวมีสวดลายและวิธีการทอที่แตกต่างกัน หลายบ้านไม่ ถ่ายทอดความรู้ให้คนนอก เพราะถือเป็นฝีมือเฉพาะของตระกูล ลูกสาวของป้าปุมอธิบายเพิ่มเติมว่า หากบ้าน ไตไม่มีลูกหลานสืบทอด ความรู้เรื่องการทอผ้าก็จะหายไปพร้อมกับคนรุ่นนั้น นอกจากนี้ ป้าปุมยังชี้ให้เห็น บทบาทของ “สลาไม้³” ผู้ชายที่มีทักษะงานไม้จะเป็นผู้สร้างและซ่อมแซมกี่ ฝั่ม หรืออุปกรณ์การทอ หาก ครัวเรือนไม่มีคนที่ทำงานช่างเป็น การทอผ้าก็ทำได้ยากขึ้น แม้ว่าผู้หญิงจะมีความรู้ในการทอผ้าก็ตาม

เมื่อการทอผ้าลดบทบาทลง ป้าปุมยังคงปลูกฝ้ายและปั่นฝ้ายต่อไป แต่เปลี่ยนวัตถุประสงค์จากการ ผลิตเครื่องนุ่งห่มมาเป็นการทำสายสัญญาณสำหรับใช้ในพิธีกรรม เช่น งานบวช งานแต่งงาน และงานศพ หากทำ ได้มากก็แบ่งปันให้คนในชุมชน หรือจำหน่ายในราคาถูกผ่านร้านค้าของลูกสาว ความทรงจำของป้าปุมจึง แสดงให้เห็นว่า แม้การทอผ้าจะลดความสำคัญลง แต่ฝ้ายและสิ่งทอยังคงมีพื้นที่อยู่ในโลกของพิธีกรรมและ ความสัมพันธ์ของคน

เรื่องเล่าของป้าปุม (นามสมมติ) แตกต่างจากผู้ให้ข้อมูลอีกสองคน เนื่องจากเธอเป็นผู้หญิงเพียงคนเดียว ที่ยังคงทออย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ป้าปุมเล่าว่า ตนเองไม่เคยได้รับการสอนอย่างจริงจัง เพราะแม่ตั้งใจ ถ่ายทอดความรู้ให้พี่สาวเพียงคนเดียว เธอจึงอาศัยการแอบดู จดจำ และทดลองทำด้วยตนเอง จนสามารถทอ ผ้าได้เมื่ออายุประมาณสิบสี่ถึงสิบห้าปี และไม่เคยวางก้นบแต่นั้น

² เวียง หมายถึง ตัวเมืองเชียงใหม่

³ สลาไม้ หมายถึง ช่างไม้

“แม่ไม่ได้สอน แต่เราแอบดูเอา เวลาแม่ทอผ้าก็นั่งดู พอลองทำเองไปเรื่อย ๆ ก็ทอเป็น” (ป้าปี (นามสมมติ), ผู้ให้ข้อมูล)

สำหรับป้าปี การทอผ้าไม่ใช่อาชีพหลัก เธอยังคงทำเกษตรและรับจ้างแกะข้าวโพดเช่นเดียวกับคนอื่นในชุมชน แต่การทอผ้ากลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ขาดไม่ได้ ดังที่เธอกล่าวว่า “ถ้าไม่ได้ทอนาน ๆ ก็เหมือนขาดอะไรไป” ผ้าทอของป้าปีถูกนำไปใช้ทั้งในชีวิตประจำวัน งานบุญ งานแต่งงาน และเป็นของฝากแก่ผู้ใหญ่ ขณะที่บางส่วนถูกจำหน่ายผ่านร้านค้าในชุมชนและส่งต่อไปยังผู้ซื้อจากต่างพื้นที่

ภาพที่ 2 ผ้าทอสำหรับจำหน่ายของป้าปี (นามสมมติ) (ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย)

เรื่องเล่าของผู้หญิงทั้งสามคนจึงไม่ได้แสดงเพียงการลดลงของการทอผ้า หากยังทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของความหมายของผ้าตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคม จากสิ่งของที่ครัวเรือนจำเป็นต้องผลิตขึ้นเพื่อใช้เอง ไปสู่สิ่งของที่สามารถซื้อหาจากตลาด ขณะเดียวกัน ผ้าที่ผลิตขึ้นในชุมชนก็เริ่มมีความหมายอื่นนอกเหนือจากการเป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน

จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล การเข้ามาของผ้าจากภายนอก ทั้งผ้าผืนจากพ่อค้าเร่และเสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้การผลิตผ้าเพื่อใช้เองในครัวเรือนค่อย ๆ ลดบทบาทลง ขณะเดียวกัน พัทธินทร์ คำแปง (2546) ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนแม่ทามีความเชื่อมโยงกับตลาดภายนอกมากขึ้น ภายหลังการพัฒนาถนน การคมนาคม และการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์

การเปลี่ยนแปลงนี้ยังปรากฏในกระบวนการผลิต ผ้าทอที่ยังคงอยู่ไม่ได้ผลิตด้วยวิธีดั้งเดิมทั้งหมด จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล ผู้ทอบางคนเปลี่ยนจากฝ้ายที่ปลูกและปั่นเองมาใช้ด้ายโทเรหรือเส้นใยสังเคราะห์ ซึ่งมีความเหนียว ทนทาน และทอได้รวดเร็วกว่า สัตถ์ธรรมาธิถูกใช้ควบคู่กับสีย้อมสำเร็จรูป ส่วนลวดลายและรูปแบบการตัดเย็บก็ถูกปรับให้เข้ากับค่านิยมของผู้ซื้อ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สะท้อนให้เห็นการผสมผสานระหว่างความรู้ดั้งเดิม วัสดุสมัยใหม่ ตลาด และรสนิยมของผู้บริโภค

ดังนั้น เมื่อมองผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าของผู้หญิงทั้งสามคน ความเปลี่ยนแปลงของผ้าทอจึงไม่ได้ดำเนินไปในลักษณะของการสูญหายเพียงอย่างเดียว หากเป็นการเปลี่ยนสถานะและความหมาย จากสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตและการผลิตภายในครัวเรือน ไปสู่สิ่งที่เชื่อมโยงกับความทรงจำ พิธีกรรม และการผลิตเพื่อจำหน่าย ประวัติศาสตร์ของผ้าทอจึงมิได้เป็นเพียงประวัติศาสตร์ของวัตถุ หากเป็นประวัติศาสตร์ชีวิตของผู้หญิงที่ดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านของสังคมชนบท

ภาพที่ 3 ด้ายโทเร (ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย)

2. การเปลี่ยนผ่านบทบาทของผู้หญิงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ วิธีการผลิต และสังคมชนบท

ชุมชนแม่ทา อำเภอมะเอน จ.เชียงใหม่ ตั้งอยู่ในเขตวัฒนธรรมล้านนาและมีประวัติการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและเคยดำรงชีวิตอยู่บนฐานของการผลิตเพื่อใช้ภายในครัวเรือน ทั้งอาหาร เครื่องมือ และเครื่องนุ่งห่ม การทอผ้าจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตเช่นเดียวกับการทำนาและการทำไร่ ผ้าที่พบในชุมชนมีทั้งผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน และตุ๊ก ส่วนใหญ่นิยมทอจากฝ้ายที่ปลูกและปั่นเองภายในครัวเรือน ก่อนนำเส้นฝ้ายไปต้มกับข้าวเจ้าเพื่อเพิ่มความเหนียว จากนั้นจึงย้อมด้วยสีที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น สีครามและสีแดงจากครั่ง

ในอดีต งานทอผ้าดำเนินควบคู่กับงานเกษตรและงานดูแลครอบครัว ผู้หญิงไม่ได้มีเวลาสำหรับการทอผ้าโดยเฉพาะ แต่ต้องใช้เวลาล้างจากเสร็จงานในไร่ นา ทำอาหาร ดูแลลูกและสามี หรือในช่วงที่รอการเก็บเกี่ยว ผลผลิต กว่าจะได้ผ้าหนึ่งผืน ผู้หญิงต้องผ่านหลายขั้นตอน ตั้งแต่เก็บสิ่งเจือปนออกจากปุยฝ้าย ตีดฝ้าย ปั่นด้าย เตรียมเส้นยืน ย้อมสี และทอ การทอผ้าจึงไม่ใช่งานยามว่างที่แยกออกจากชีวิตประจำวัน หากแทรกอยู่ในจังหวะของงานครัวเรือนและงานเกษตร เป็นแรงงานที่ต่อเนื่องยาวนานตั้งแต่กลางวันไปจนถึงกลางคืน

การทอผ้าจึงสะท้อนบทบาทของผู้หญิงในระบบการผลิตเพื่อยังชีพ ซึ่งแรงงานของผู้หญิงเชื่อมโยงทั้งการผลิตสิ่งของสำหรับสมาชิกในครัวเรือน งานเกษตร และการดูแลครอบครัวเข้าด้วยกัน การทอผ้าเคยเป็นกิจกรรมปกติของครัวเรือน ก่อนจะค่อย ๆ ลดบทบาทลงพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ข้อมูลจากการศึกษาของพัชรินทร์ คำแปง (2546) แสดงให้เห็นว่า เศรษฐกิจของชุมชนแม่ทาเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนหลัง พ.ศ. 2500 เมื่อการผลิตของครัวเรือนเชื่อมโยงกับตลาดมากขึ้น ทั้งจากการส่งเสริมพืชเชิงพาณิชย์ การพัฒนาถนนและการคมนาคม ตลอดจนการเข้ามาของสินค้าอุปโภคบริโภค ส่งผลให้ครัวเรือนมีความจำเป็นต้องหารายได้เป็นเงินสดและหันไปปลูกพืชเพื่อจำหน่ายมากขึ้น

การขยายตัวของการศึกษาก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การถ่ายทอดการทอผ้าขาดช่วง เด็กหญิงใช้เวลาอยู่ในโรงเรียนมากขึ้นและไม่ได้ช่วยงานแม่ในแบบเดิม การศึกษาไม่เพียงเปลี่ยนการจัดสรรเวลา แต่ยังเปลี่ยนความคาดหวังต่ออนาคตและความหมายของการทำงาน คนรุ่นใหม่มองการเรียนหนังสือและการทำงานที่สร้างรายได้เป็นเส้นทางชีวิตที่สำคัญกว่า ขณะที่การทอผ้าต้องใช้เวลานานและไม่ได้ให้ผลตอบแทนมากนัก แม้นิยามอธิบายความเปลี่ยนแปลงนี้ว่า

“เด็กสมัยนี้ก็ต้องเรียนหนังสือ พอเด็กไปเรียนก็ไม่มีคนมาเรียนทอผ้า การเรียนก็ต้องใช้เงิน พ่อแม่ก็หาหาเงินเพิ่ม คนก็ไปหาเงินทำเกษตรมากขึ้น แต่ก่อนปลูกถั่วลิสง เปลี่ยนมาปลูกแตง แล้วค่อยมาปลูกข้าวโพด”

คำบอกเล่านี้เผยให้เห็นว่าการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจของครัวเรือนสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เมื่อลูกต้องเรียน พ่อแม่ก็ต้องหารายได้เพิ่ม ขณะที่เด็กก็ไม่มีเวลาหรือความจำเป็นต้องเรียนรู้การทอผ้าเหมือนผู้หญิงรุ่นก่อน การทอผ้าจึงค่อย ๆ หลุดออกจากกระบวนการเติบโตของเด็กหญิงในชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงมิได้ทำให้เพียงการถ่ายทอดความรู้เรื่องผ้าขาดช่วง แต่ยังสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการเรียนรู้บทบาทของผู้หญิง จากเดิมที่เด็กหญิงเติบโตขึ้นผ่านการเรียนรู้งานภายในครัวเรือน ไปสู่การศึกษาและเส้นทางการทำงานที่เชื่อมโยงกับโลกภายนอกชุมชนมากขึ้น

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของผ้า บทบาทของผู้หญิงในครัวเรือนก็เปลี่ยนไปด้วย เดิมการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่งของงานดูแลครอบครัว ผู้หญิงต้องผลิตเครื่องนุ่งห่ม ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน และสิ่งของที่จำเป็นสำหรับสมาชิกในบ้าน การเรียนรู้การทอผ้าจึงเป็นส่วนหนึ่งของการเติบโตเป็นลูกผู้หญิง ที่ต้องรู้จักทำงานบ้าน ดูแลสมาชิกในครอบครัว และใช้เวลาว่างจากงานไร่นามาผลิตสิ่งของสำหรับการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตาม เมื่อครัวเรือนเข้าสู่การผลิตพืชเชิงพาณิชย์และต้องพึ่งพาเงินสดมากขึ้น ผู้หญิงไม่ได้หยุดทำงานบ้าน แต่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสร้างรายได้มากกว่าเดิม ทั้งการทำเกษตรในที่ดินของครอบครัว การรับจ้างในไร่ของผู้อื่น และงานนอกภาคเกษตร ผู้ให้ข้อมูลทั้งสามคนเชื่อมโยงการเลิกทอผ้ากับการเปลี่ยนไปปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างชัดเจน แม้จะเห็นว่า “คนก็ไปหาเงินในการทำเกษตรมากขึ้น...” ส่วนป้าปี (นามสมมติ) อธิบายว่า รอบหมู่บ้านเต็มไปด้วยไร่ข้าวโพด เพราะให้รายได้มากกว่า ส่วนการทอผ้าซึ่งต้องใช้เวลาและทำควบคู่กับงานสวนได้ยาก

ดังนั้น การลดบทบาทของการทอผ้าจึงไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงมีบทบาทน้อยลง ตรงกันข้าม ผู้หญิงกลับต้องรับผิดชอบต่อเศรษฐกิจของครอบครัวมากขึ้น พร้อมกับยังคงทำหน้าที่ดูแลลูก สามี และพ่อแม่ งานที่เคยใช้ในการปลูกฝ้ายและทอผ้าถูกแทนที่ด้วยการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ การรับจ้าง และการหารายได้เป็นเงินสด ความเป็นแม่ศรีเรือนจึงไม่ได้หายไปอย่างสิ้นเชิง แต่เปลี่ยนไปสู่บทบาทของแม่บ้านที่ต้องจัดการทั้งงานในบ้านและเศรษฐกิจของครัวเรือนพร้อมกัน

ขณะเดียวกัน ผู้หญิงที่ยังคงทอผ้าอยู่กลับมีสถานะต่างไปจากอดีต จากกิจกรรมที่ผู้หญิงส่วนใหญ่เคยทำได้ กลายเป็นความรู้เฉพาะของคนเพียงไม่กี่คน ผู้ทอผ้าจึงได้รับการมองในฐานะผู้รู้ ผู้รักษาภูมิปัญญา หรือผู้ที่สามารถถ่ายทอดทักษะให้แก่คนรุ่นหลัง การทอผ้าจึงไม่ได้หายไปจากชุมชนแม่ทออย่างทันทีทันใด หากเปลี่ยนจากงานสามัญของผู้หญิงในครัวเรือนไปเป็นความรู้เฉพาะ สินค้าทางวัฒนธรรม และร่องรอยของวิถีชีวิตเดิมที่ยังคงอยู่ท่ามกลางหมู่บ้านที่เปลี่ยนแปลงไป

เมื่อพิจารณาผ่านความทรงจำเกี่ยวกับการทอผ้า การเปลี่ยนผ่านของบทบาทผู้หญิงจึงมิใช่การเคลื่อนจากการทำงานไปสู่การไม่ทำงาน แต่เป็นการเปลี่ยนรูปของแรงงาน จากการผลิตเพื่อใช้ภายในครัวเรือนไปสู่แรงงานที่เชื่อมโยงกับการผลิตเชิงพาณิชย์ การรับจ้าง และการหารายได้เป็นเงินสด ขณะที่ความรับผิดชอบต่อครอบครัวยังคงดำรงอยู่ ผ้าทอจึงทำหน้าที่เสมือนร่องรอยที่ทำให้มองเห็นการเปลี่ยนผ่านของชีวิตผู้หญิงควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ วิธีการผลิต และสังคมชนบท

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การทอผ้าในชุมชนแม่ทามีได้มีความหมายเพียงในฐานะหัตถกรรมพื้นบ้าน หากเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและระบบการผลิตภายในครัวเรือนที่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชีวิตของผู้หญิงที่ศึกษา ในอดีต ผู้หญิงเรียนรู้การปลูกฝ้าย ปั่นด้าย ย้อมสี และทอผ้าผ่านการถ่ายทอดจากแม่และญาติผู้หญิงตั้งแต่วัยเด็ก กระบวนการดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงการถ่ายทอดทักษะเชิงช่าง หากยังเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้บทบาท ความรับผิดชอบ และความคาดหวังที่มีต่อผู้หญิงในครอบครัว การทอผ้าจึงเป็นพื้นที่หนึ่งของการเรียนรู้และผลิตซ้ำบทบาทของผู้หญิงในบริบทของชุมชน ซึ่งสามารถพิจารณาผ่านแนวคิดเพศสภาพของ Scott

(1986) ที่ช่วยให้เห็นว่าบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม ความหมายของผ้าทอไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับการผลิตเพื่อใช้ภายในครัวเรือน เรื่องเล่าของผู้ให้ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า เมื่อวิถีการผลิตและชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลง ผ้าทอก็เปลี่ยนสถานะและความหมายตามไปด้วย จากเดิมที่เป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันและเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตเพื่อใช้เอง การเข้ามาของผ้าผืนและเสื้อผ้าจากภายนอกทำให้ความจำเป็นในการทอผ้าใช้เองค่อย ๆ ลดลง ขณะเดียวกัน ผ้าทอยังคงอยู่กลับสัมพันธ์กับความหมายอื่นมากขึ้น ทั้งความทรงจำ พิธีกรรม และการผลิตเพื่อจำหน่าย ดังจะเห็นได้จากผู้ให้ข้อมูลที่บางคนเลิกทอ บางคนยังคงปั่นฝ้ายเพื่อนำไปใช้ในพิธีกรรม ขณะที่บางคนยังคงทอผ้าและปรับตัวหรือรูปแบบการผลิตให้สอดคล้องกับเงื่อนไขในปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า แม้การทอผ้าเพื่อใช้เองจะลดบทบาทลง แต่กรณีศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า ผ้าทอยังคงดำรงอยู่ในรูปแบบการผลิต การใช้ และความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสอดคล้องกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจของชุมชนแม่ทาทที่พัชรินทร์ คำแพง (2546) อธิบายถึงการขยายตัวของการผลิตพืชเชิงพาณิชย์และการเชื่อมโยงกับตลาดมากขึ้น และสามารถพิจารณาพร้อมกับข้อเสนอของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2559) ที่ชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทย เมื่อผู้คนมีความสัมพันธ์กับระบบตลาดและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายมากขึ้น สำหรับกรณีแม่ทาท ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวปรากฏผ่านการที่ครัวเรือนหันไปสู่การผลิตพืชเพื่อจำหน่ายและกิจกรรมสร้างรายได้ ซึ่งส่งผลต่อการจัดสรรเวลาและแรงงานของผู้หญิง

เมื่อพิจารณาจากประสบการณ์ของผู้หญิงทั้งสามคน การลดบทบาทของการทอผ้าไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกับการลดความสำคัญของแรงงานผู้หญิง แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของแรงงานภายใต้เศรษฐกิจครัวเรือนที่เชื่อมโยงกับตลาดมากขึ้น จากแรงงานส่วนหนึ่งที่เคยอยู่ในการผลิตสิ่งของเพื่อใช้ภายในครัวเรือน ไปสู่การมีส่วนร่วมในการผลิตเชิงพาณิชย์ การรับจ้าง และการหารายได้เป็นเงินสด ขณะเดียวกัน ผู้หญิงยังต้องมีความรับผิดชอบต่อการดูแลครอบครัวและการจัดการชีวิตประจำวันควบคู่กันไป การเปลี่ยนผ่านที่ปรากฏในเรื่องเล่าไม่ได้เปลี่ยนจากบทบาทหนึ่งไปสู่อีกบทบาทหนึ่งอย่างสมบูรณ์ แต่เป็นการปรับเปลี่ยนและซ้อนทับกันของรูปแบบแรงงานและความรับผิดชอบตามเงื่อนไขของครัวเรือนและชุมชนที่เปลี่ยนแปลง

ข้อค้นพบนี้ช่วยขยายความเข้าใจจากงานของสุริยา สมุทคุปต์ พัฒนา กิตติอาษา และนันทิยา พุทธะ (2537) ซึ่งอธิบายว่า การทอผ้าเป็นทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจและกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของผู้หญิง ในกรณีของผู้หญิงที่ศึกษาในชุมชนแม่ทาท เมื่อการทอผ้าลดบทบาทลง กระบวนการสร้างบทบาทของผู้หญิงไม่ได้สิ้นสุดลงพร้อมกับผืนผ้า ยังมีการเปลี่ยนไปตามรูปแบบของแรงงานและเศรษฐกิจครัวเรือน จากแรงงานในการผลิตผ้าไปสู่การทำงานในไร่นา งานรับจ้าง และการจัดการเศรษฐกิจภายในครัวเรือน ในแง่นี้ แม้รูปแบบและพื้นที่ของการทำงานจะเปลี่ยนไป แต่ยังคงมีส่วนสำคัญต่อการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจของครัวเรือน ข้อค้นพบดังกล่าวมีส่วนสอดคล้องกับงานของกนกพร ดีบุรี (2542) ที่ศึกษาผู้หญิงในระบบการผลิตแบบรับเหมาช่วง และชี้ให้เห็นบทบาทของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรและรายได้ของครัวเรือน รวมถึงการมีส่วนร่วมในการหารายได้เพื่อครอบครัว

ในอีกด้านหนึ่ง การใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่าช่วยให้เห็นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวผ่านประสบการณ์และความหมายที่ผู้หญิงสร้างขึ้นจากชีวิตของตนเอง ผู้ให้ข้อมูลได้เพียงระบุช่วงเวลาที่คุณแม่เริ่มเลิกทอผ้า แต่ยังจดจำการแอบดูแม่ทอผ้า การเรียนรู้จากการลงมือทำ การรอคนหาบเร่นำผ้าจากเมืองมาขาย ตลอดจนความรู้สึกเมื่อไม่ได้จับก็ทอผ้าเป็นเวลานาน เรื่องเล่าเหล่านี้สะท้อนทั้งความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต และความหมายที่ผู้หญิงทั้งสามคนมีต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชีวิตของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ

ข้อเสนอของ Portelli (1991) ที่มองว่า คุณค่าของประวัติศาสตร์บอกเล่าอยู่ทั้งในเรื่องราวของอดีตและความหมายที่ผู้คนสร้างขึ้นผ่านการจดจำและการเล่าเรื่อง

ดังนั้น ในกรณีศึกษาชุมชนแม่ทา ผ้าทอจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงของวิถีการผลิตกับการเปลี่ยนผ่านของชีวิตผู้หญิง เมื่อเศรษฐกิจของครัวเรือนเชื่อมโยงกับตลาดมากขึ้น ทั้งรูปแบบการผลิตและความหมายของผ้าทอ ตลอดจนรูปแบบแรงงานและบทบาททางเศรษฐกิจของผู้หญิงที่ศึกษาก็ปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขดังกล่าว การศึกษาผ่านความทรงจำเกี่ยวกับผ้าทอจึงช่วยให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทผ่านประสบการณ์ของผู้หญิงในพื้นที่ศึกษา โดยมีได้มุ่งเสนอว่า ประสบการณ์ดังกล่าวเป็นตัวแทนของผู้หญิงหรือชุมชนในลำนานาทั้งหมด

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ประการแรก การทอผ้าในชุมชนแม่ทาเคยเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตเพื่อยังชีพและวิถีชีวิตของผู้หญิง โดยมีความหมายทั้งในฐานะเครื่องนุ่งห่ม แรงงานในครัวเรือน กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา และพื้นที่ในการเรียนรู้บทบาทของผู้หญิง การขยายตัวของระบบตลาด การศึกษา การผลิตเชิงพาณิชย์ และการเข้าถึงเสื้อผ้าสำเร็จรูป ส่งผลให้การทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนลดบทบาทลง อย่างไรก็ตาม ความหมายของผ้าทอมิได้สูญหาย แต่ปรับเปลี่ยนไปสู่การใช้ในพิธีกรรมและการผลิตเพื่อจำหน่าย

ประการที่สอง การลดบทบาทของการทอผ้าเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนผ่านของรูปแบบแรงงานผู้หญิงจากการผลิตเพื่อยังชีพภายในครัวเรือนไปสู่การทำเกษตรเชิงพาณิชย์ การรับจ้าง และกิจกรรมสร้างรายได้ที่เชื่อมโยงกับตลาด ขณะที่ภาระในการดูแลครอบครัวยังคงดำรงอยู่ ประวัติศาสตร์บอกเล่าจึงช่วยให้เห็นทั้งความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและความหมายของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวผ่านประสบการณ์และความทรงจำของผู้หญิงในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งต่อไปอาจใช้แนวทางการศึกษาระยะยาว หรือการกลับไปศึกษาซ้ำในพื้นที่เดิม เพื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของบทบาทผู้หญิง การสืบทอดองค์ความรู้ด้านผ้าทอ และความหมายของผ้าทอในบริบทของชนบทล้านนาร่วมสมัย ตลอดจนศึกษาการปรับตัวของผ้าทอในฐานะทุนทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในบริบทปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กนกพร ดีบุรี. (2542). *เครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงในระบบรับเหมาช่วง: กรณีศึกษาการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
- กาญจนา แก้วเทพ, และสมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. ภาพพิมพ์.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2527). การผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองในสังคมศักดินา: ศึกษาเฉพาะการผลิตระดับหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 1839–2475. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ (บรรณาธิการ), *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484* (น. 351–378). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย ซีสแมน. (2530). *ผ้าล้านนา: ยวน ลื้อ ลาว*. โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อิชิการวาทะ, โทโมโกะ. (2549). *การเปลี่ยนแปลงการแบ่งงานระหว่างชายหญิงในชุมชนทอผ้าภาคเหนือ: กรณีศึกษา ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
- พัชรินทร์ คำแปง. (2546). *การเกษตรเพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืนในความหมายและเงื่อนไขที่หลากหลายของเกษตรกร: กรณีศึกษาสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
- แพทรีเซีย ซีสแมน แนนนา, และวีกา พานิชพันธ์. (2536). *สายใยแห่งวัฒนธรรมไทในศิลปะบนผืนผ้า*. ใน *ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (บรรณาธิการ), ผ้าเอเซีย: มรดกร่วมทางวัฒนธรรม* (น. 29–46). สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา, และนันทิยา พุททะ. (2537). *แม่หญิงต้องตำหูก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน*. ห้องไทยศึกษานิทัศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2559). *ลืมนิทานปาก จาก “ชาวนา” สู่ “ผู้ประกอบการ”*. มติชน.
- Portelli, A. (1991). *The death of Luigi Trastulli and other stories: Form and meaning in oral history*. State University of New York Press.
- Scott, J. W. (1986). Gender: A useful category of historical analysis. *The American Historical Review*, 91(5), 1053–1075. <https://doi.org/10.1086/ahr/91.5.1053>

การพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา บ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4
ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ
LOCAL DEVELOPMENT AND SUSTAINABLE COMMUNITY DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF
BAN KHLONG SAM PHRAEK, VILLAGE NO. 4, NAI KHLONG BANG PLA KOT SUBDISTRICT,
PHRA SAMUT CHEDI DISTRICT, SAMUT PRAKAN PROVINCE

วรพงษ์ เหล็กเพชร¹ จักรฐะพงษ์ บวรบุญเรือง² กานต์ศิริพัธ แสงเพชร³ ทักษะ สุดเส้นผม⁴ และอรุณ ไชยนิติย์⁵

Received 17 / 7 / 2026, Revised 28 / 7 / 2026, Accepted 20 / 8 / 2026

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนของบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ และวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการพัฒนาชุมชน รวมถึง สังเคราะห์รูปแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเน้นการรวบรวมข้อมูลหลักฐาน และการศึกษาดูงาน แล้วนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์การพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ของบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ ได้แก่ ผู้นำคือหัวใจในการบริหารจัดการชุมชนโดยชุมชน การอยู่ร่วมกันอย่าง รู้ รัก สามัคคี เกื้อกูล การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติจนเป็นวิถี การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยบูรณาการความร่วมมือทุกภาคส่วนทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อยกระดับการพัฒนาชุมชน สามารถจัดการตนเอง และแก้ไขปัญหาของชุมชนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ โดยผู้นำทำก่อน ทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง และทำอย่างต่อเนื่อง ส่วนข้อเสนอควรจัดทำป้ายแสดงรางวัลโดยรวม จัดหมวดหมู่ให้ง่ายที่จะศึกษา และเรียนรู้ด้วยตนเอง รวมถึงควรพัฒนาพื้นที่ โคก หนอง นา พัฒนาชุมชน บ้านคลองสามแพรก เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ

คำสำคัญ: ท้องถิ่น, ชุมชน, ยั่งยืน, บ้านคลองสามแพรก, อำเภอพระสมุทรเจดีย์

Abstract

This academic article aims to study the local and community development of Ban Khlong Sam Phraek, Village No. 4, Nai Khlong Bang Pla Kod Subdistrict, Phra Samut Chedi District, Samut Prakan Province, and to analyze the factors contributing to the success of

^{1,2,3,4} นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Woraphong Lekphet, Jaktthapong Bowornboonrueng, Kansirapath Sawangphet, Thaksa Sudsenphom,
Ph.D. Student, Doctor of Public Administration Program, Phranakhon Rajabhat University,
Email: wor.13062530@gmail.com

⁵ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Arun Chaintit, Assistant Professor Dr., Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Rajabhat University

community development. It also synthesizes a model for sustainable community development, emphasizing data collection, evidence, and field trips. The analysis and synthesis of these findings on sustainable community development in Ban Khlong Sam Phraek reveal that key factors contributing to success include: leadership as the heart of community management; harmonious coexistence based on mutual respect, love, unity, and support; the practical application of the Sufficiency Economy Philosophy; the promotion of lifelong learning for sustainable self-reliance; and the conservation of resources and the environment. This is achieved through integrated cooperation from all sectors, both within and outside the community, to enhance community development, self-management, and problem-solving for improved quality of life. Leaders are expected to set an example and ensure continuity in their implementation. Suggestions include creating a comprehensive display of awards, categorized for easy self-study and learning, and developing the "Kog Nong Na" (integrated farming system) area of Ban Khlong Sam Phraek into a natural tourism destination.

Keywords: Local, community, sustainable, Ban Khlong Sam Phraek, Phra Samut Chedi District

บทนำ

การพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนถือเป็นหัวใจสำคัญของการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในทุกพื้นที่ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ภูมิศาสตร์ และเศรษฐกิจ การพัฒนาในระดับพื้นที่จึงไม่เพียงเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างรากฐานที่มั่นคงต่อความก้าวหน้าในระยะยาว ส่วนการพัฒนาท้องถิ่นมุ่งเน้นการเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การพัฒนาตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของคนในพื้นที่ ขณะเดียวกัน การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนหลัก ความสมดุลระหว่างมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Three Pillars of Sustainability) รวมถึงการส่งเสริมธรรมาภิบาล ความโปร่งใส และความเท่าเทียมทางสังคม นอกจากนี้ การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่เน้นการขจัดความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำ ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ แนวทางดังกล่าวทำให้การพัฒนาท้องถิ่นไม่ได้เป็นเพียงการเพิ่มโครงสร้างพื้นฐาน แต่ยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ชุมชนสามารถยืนหยัดพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการศึกษาการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในหลายพื้นที่ แต่ยังคงพบว่ามีงานศึกษาจำนวนจำกัดที่อธิบายกระบวนการบูรณาการทุนทางสังคม ผู้นำชุมชน หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการจัดการตนเองของชุมชนในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ดังนั้นบทความนี้จึงมุ่งสังเคราะห์องค์ความรู้จากกรณีศึกษาบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอยะบะระ จังหวัดสมุทรปราการ เพื่ออธิบายปัจจัยแห่งความสำเร็จและพัฒนาเป็นรูปแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนของบ้านคลองสามแพรก
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการพัฒนาชุมชน
3. เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ทบทวนวรรณกรรมและกรอบการวิเคราะห์

1. แนวคิดเพื่อองค์กรยั่งยืน

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาของสหประชาชาติ (United Nation's World Commission on Environment and Development) หรือ UNCED โดยคณะกรรมการบรันท์แลนด์ (Brundtland Commission) เสนอรายงาน “Our Common Future” หรือ Brundtland Report (1987) ที่ให้แนวคิดและวางรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยอธิบายว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ “Development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ความสามารถในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อ ๆ ไปต้องลดลง”

ภายหลังจากการนำเสนอรายงาน “Our Common Future” (1987) ของคณะกรรมการบรันท์แลนด์ ทำให้เกิดการตื่นตัว ศึกษา การผลักดันความคิด นโยบาย และนำไปใช้อย่างกว้างขวางจากรัฐบาลและภาคเอกชนทั่วโลก โดยแนวคิดส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของ Brundtland Report ไม่ว่าจะอธิบายในมิติใด “การพัฒนาที่ยั่งยืน” จะมีจุดเน้นร่วมกันว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตมนุษย์ภายใต้ศักยภาพของระบบนิเวศทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของโลก” โดยที่การพัฒนาที่ยั่งยืนจะมีส่วนประกอบพื้นฐานที่สำคัญ 3 ด้าน ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ได้แก่

1) การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ เป็นกระบวนการพัฒนาให้การเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ การสร้างความเท่าเทียมกัน โดยร่วมสร้างการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ ตลอดจนระบบการเมืองและสังคมที่ส่งผลทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น โดยที่การพัฒนาเศรษฐกิจจะมีความสัมพันธ์กับการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยที่เป้าหมายพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาเศรษฐกิจจะมีอยู่ 3 ประการหลัก ได้แก่

- การตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชนในการดำเนินชีวิต เพื่อลดปัญหาความขาดแคลนหรือปัญหายากจนของประชาชน เช่น ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้า อาหาร ยารักษาโรค เป็นต้น

- การเพิ่มความสามารถในการผลิตสินค้าและบริการหรือผลิตภาพ (Productivity) ของระบบเศรษฐกิจ เพื่อให้รองรับการเปลี่ยนแปลงของประชากรและความต้องการใช้สินค้าและบริการที่เหมาะสม

- สร้างโอกาสการประกอบอาชีพและการกระจายรายได้ของประชาชนที่เป็นธรรมอย่างทั่วถึงเพิ่มขึ้น ไม่ให้เกิดการกระจุกตัวของรายได้ของประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

การพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนมิได้มุ่งไปที่อัตราการเจริญเติบโตและสะสมความมั่งคั่งเพียงเท่านั้น แต่จะต้องสร้างความเจริญเติบโตที่ทำให้ระบบสังคมและประชาชนมีรายได้ที่เหมาะสมในขณะที่ยังรักษาทุนในด้านอื่น ๆ ไว้เพื่อให้เกิดภาวะการพัฒนาที่ยั่งยืน อาทิ สังคม วัฒนธรรม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กันอย่างมีดุลยภาพเหมาะสม

2) การพัฒนาทางด้านสังคม ส่วนประกอบทางด้านสังคมของการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องวางอยู่บนรากฐานของ 2 หลัก คือ

- หลักการความยุติธรรม หมายถึง โอกาสที่เท่าเทียมกันของประชาชนในสังคมในด้านการศึกษา และการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างผลิตภาพให้แก่สังคม ผ่านเป้าหมายต่าง ๆ ทางสังคม อาทิ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความเป็นธรรมในสังคม ความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่าง ๆ

- หลักการความเท่าเทียมกัน ครอบคลุมตั้งแต่โอกาสและการเข้าถึงทรัพยากร เช่น อาหาร สาธารณสุข การศึกษา ที่อยู่อาศัย และโอกาสในการพัฒนาตนเอง เป็นต้น จะต้องมีความเท่าเทียมกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาในระยะยาวอย่างแท้จริงเป็นรูปธรรม

3) การพัฒนาทางด้านสิ่งแวดล้อม การใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและการรักษาทุนทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นเป็นอากาศ ป่าไม้ แม่น้ำ ทะเล ภูเขา แร่ธาตุ ที่ควรจะต้องดำรงอยู่และทำให้ส่วนประกอบทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม ดำเนินไปได้อย่างกลมกลืนในระบบนิเวศ (Ecosystem)

2. การพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน คือ การดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินงานไปในแนวทางที่ตนต้องการ โดยอาศัยการรวมกำลังของคนในชุมชน ในการช่วยเหลือตนเองร่วมกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยงานราชการหรือองค์กรอาสาสมัครอื่น ๆ นอกจากนี้ John Badcau กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการชนิดหนึ่งซึ่งช่วยให้คนในหมู่บ้านสามารถยื่นมือออกมารับเอาบริการต่าง ๆ ของรัฐบาลซึ่งมีอยู่แล้วไปใช้ประโยชน์ ในขณะที่ Louis Miniclier (1956: 3) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมซึ่งประชาชนในชุมชนนั้นได้มีส่วนร่วมในการวางแผน และปฏิบัติการก่อตั้งกลุ่มวางแผนในการแก้ไขปัญหาของเขา ตลอดจนขอความช่วยเหลือจากองค์กรรัฐบาล หรือองค์กรอาสาสมัคร ซึ่งการพัฒนาชุมชนมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

- 1) เป็นงานที่ประชาชนมีความคิดริเริ่มเองหรือบุคคลภายนอก เช่น ข้าราชการให้ประชาชนมีความคิดริเริ่ม
- 2) เป็นงานที่ยึดหลักการช่วยเหลือตนเอง พยายามที่จะใช้ความรู้ความสามารถ ตลอดจนทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองในชุมชน จะเป็นหมู่บ้านก็ดี ตำบลก็ดี ให้มีความสะดวกสบาย กินดีอยู่ดีมีสุข เช่นเดียวกับชุมชนที่เจริญแล้วทั้งหลาย หากจะมีการช่วยเหลือจากภายนอกก็เป็นการช่วยเหลือ เพียงเพื่อให้ประชาชนสามารถที่จะช่วยเหลือตนเองได้ การช่วยเหลือตนเองนี้รวมถึงการวางแผน การลงมือกระทำการ เพื่อแก้ปัญหาความต้องการของตนและชุมชน
- 3) เป็นงานที่มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้น โดยใช้การพัฒนา เปลี่ยนแปลงทางวัตถุไปสู่การพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิต ซึ่งเมื่อคนมีคุณภาพเป็นคนเฉลียวฉลาดแล้วจะทำให้การพัฒนาอย่างอื่น เช่น วัตถุที่ย่อมจะเกิดตามมาซึ่งส่งผลให้ความเจริญเหล่านี้มีความยั่งยืน
- 4) เป็นงานที่ใช้วิชาการให้การศึกษาและจัดระเบียบชุมชน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ คือ สามารถพัฒนาคน กล่าวคือ จะต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ให้ทราบชีวิต จิตใจ สภาพชุมชนสิ่งแวดล้อม องค์การสถาบัน ปัญหาและอุปสรรค ความต้องการตลอดจนวิถีชีวิตของชุมชนนั้น ๆ แล้วดำเนินการแก้ปัญหาอุปสรรค สนองต่อความต้องการโดยวิธีให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาหรือสนองความต้องการของประชาชนตลอดจนวิธีการจัดระเบียบชุมชนและการทำงานเป็นกลุ่ม

3. ทุนทางสังคม

ความสำคัญของทุนทางสังคมเห็นได้ชัดจากงานวรรณกรรมที่นักวิชาการได้ศึกษาเชิงประจักษ์เพื่อให้เห็นความสำคัญของทุนทางสังคมอย่างกว้างขวางจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางด้านเศรษฐกิจสังคม (socioeconomic phenomena) ดังที่ Adam and Roncevic ได้เสนอไว้ว่า แม้จะมีปัญหาเกี่ยวกับนิยามของ

ทุนทางสังคมเช่นเดียวกับการนำไปปฏิบัติแต่ทุนทางสังคมก็ได้ช่วยอำนวยความสะดวกในการสืบสวนเชิงประจักษ์ที่สำคัญมากและมีการอธิบายเชิงทฤษฎี ซึ่งได้มีการกระตุ้นให้มีการพิจารณาความสำคัญของความสัมพันธ์ของมนุษย์ใหม่ในรูปของเครือข่ายหรือรูปแบบองค์กร เพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตและความสำเร็จของการพัฒนา Fine, Jack and Jordan และ Montgomery เสนอว่า ผลประโยชน์จากการประยุกต์ทุนทางสังคมมีกว้างขวาง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของทุนทางสังคม ทั้งนี้ จากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ชี้ให้เห็นว่าทุนทางสังคมมีประโยชน์และมีอิทธิพลทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม Aldridge, Halpern ได้เสนอว่า หลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชี้ถึงความสำคัญของทุนทางสังคมในด้านผลลัพธ์เชิงเศรษฐกิจและสังคมนั้นจำเป็นต้องมีการพิจารณาอย่างระมัดระวัง เพราะการประเมินผลกระทบในรูปของตัวแบบ มักจะเกิดความคลุมเครือได้เนื่องจากยังไม่มีเครื่องมือประเมินที่ดีพอ จึงทำให้การวัดผลประโยชน์จากทุนทางสังคมไม่ค่อยชัดเจนนัก ซึ่งมาจากเหตุ 2 ประการคือ แนวคิดทุนทางสังคมยังไม่ชัดเจน และความผิดพลาดจากการเลือกใช้เครื่องมือประเมินโดยทุนทางสังคมสามารถแบ่งออกเป็น 2 แนวคิด คือ แนวคิดหนึ่งแบ่งเป็น bridging capital และ bonding capital อีกแนวคิดหนึ่งแบ่งเป็น structural social capital และ cognitive social capital ซึ่งจะได้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับ ประเภทของทุนทางสังคมทั้งสองแบบมากล่าวพอสังเขป ดังต่อไปนี้ Aldridge, Halpern ได้แบ่งทุนทางสังคมออกเป็นสองชนิด ได้แก่ Bonding ซึ่งหมายถึง ทุนทางสังคมในแนวนอน (horizontal) ซึ่งทุกคนในสังคมจะมีความเท่าเทียมกัน ขณะที่ Bridging หมายถึง ทุนทางสังคมในแนวตั้ง ที่บุคคลซึ่งอยู่ต่างชนชั้นกัน อยู่ร่วมกันในระหว่างชุมชนขณะที่ Narayan and Pritchett ได้อ้างถึงทุนทางสังคมประเภท bonding capital ในฐานะเป็นท้องถิ่นซึ่งสามารถพบได้ในสังคมชนบทที่เป็นชุมชนเดียวกันหรืออยู่ติดกัน และทุนทางสังคมประเภท bridging capital ซึ่งขยายรวมไปถึงปัจเจกบุคคลและองค์กรที่อยู่ห่างไกล bridging capital จะมีระดับความไว้วางใจกันต่ำ ซึ่งตรงกันข้ามกับ bonding capital ที่มีระดับความไว้วางใจกันสูง Uphoff and Wijayaratra ได้แบ่งประเภททุนทางสังคมออกเป็นทุนทางสังคมเชิงโครงสร้าง (structural social capital) และทุนทางสังคมเชิงการรับรู้ (cognitive social capital) กล่าวคือ ทุนทางสังคมเชิงโครงสร้างเป็นปัจจัยที่ช่วยให้เกิด ประโยชน์จากการทำงานร่วมกันโดยผ่านบทบาทและเครือข่ายทางสังคมที่มีการจัดตั้งโดยมีกฎเกณฑ์ แนวปฏิบัติ และสิ่งที่มีอยู่เดิมเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน ส่วนทุนทางสังคมเชิงการรับรู้จะมีปทัสถาน คุณค่าทัศนคติ และความเชื่อในแนวทางเดียวกัน ซึ่งจะทำให้ประชาชนสามารถได้รับประโยชน์จากการรวมกลุ่มกัน

4. การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมสามารถอธิบายได้ในหลายมิติทั้งในแง่ของมิติความลึกทั้งในเชิงกว้าง ได้แก่

- 1) การมีส่วนร่วม คือ การพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจโดยประชาชนต่อโครงการใดโครงการหนึ่งของโครงการสาธารณะต่าง ๆ ที่คาดว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาชาติแต่ไม่ได้หวังจะให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงโครงการหรือวิจารณ์เนื้อหาของโครงการ
- 2) การมีส่วนร่วมในความหมายที่กว้าง หมายถึง การให้ประชาชนชนบทรู้สึกตื่นตัว เพื่อที่จะทราบถึงการได้รับความช่วยเหลือและตอบสนองต่อโครงการพัฒนา ขณะเดียวกันก็สนับสนุนความคิดริเริ่มของคนในท้องถิ่น
- 3) ในเรื่องของพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วม คือ การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินการและร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินผลโครงการนั้น ๆ ด้วย
- 4) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นอาจเข้าใจอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า คือ การที่ประชาชนได้เข้าร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อเขา

5) การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจะมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมในการแก้ไขปัญหาของเขามีความรับผิดชอบมากขึ้นที่จะสำรวจตรวจสอบความจำเป็นในเรื่องต่าง ๆ การระดมทรัพยากรท้องถิ่นและเสนอแนวทางการแก้ไขใหม่ ๆ เช่นเดียวกับการก่อตั้งและดำรงรักษาองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น

6) การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายความว่า บุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมนั้นได้เป็นผู้มีความริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจนความเป็นตัวของตัวเองที่จะดำเนินการตามความริเริ่มนั้น

7) การมีส่วนร่วม คือ การที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายามที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่างๆในสภาพสังคมนั้น ๆ ทั้งนี้โดยกลุ่มที่ดำเนินการและความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่าง ๆ

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มีเป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้น และได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือ การให้ข้อมูลต่อสาธารณชนและให้สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่น่าเสนอหรือนโยบายรัฐและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดสำหรับทุก ๆ คน (ถวิลวดี บุรีกุล, 2548) โดยเงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วม ได้แก่

(1) ต้องมีอิสรภาพ หมายถึง มีอิสระที่จะเข้าร่วมหรือไม่ก็ได้ การเข้าร่วมต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ การถูกบังคับให้ร่วมไม่ว่าจะในรูปแบบใดไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม

(2) ต้องมีความเสมอภาค ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมใดจะต้องมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ

(3) ต้องมีความสามารถประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมายจะต้องมีความสามารถพอที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ หมายความว่าในบางกิจกรรมแม้จะกำหนดว่าผู้เข้าร่วมมีเสรีภาพและเสมอภาคแต่กิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย การมีส่วนร่วมย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

โดยที่จริงแล้วกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจไม่สามารถกระทำได้ในทุก ๆ ประเด็น จึงมีแนวทางทั่ว ๆ ไปบางประการเกี่ยวกับประเด็นที่ควรใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ต้องการมีส่วนร่วม ได้แก่ การตัดสินใจและผลกระทบที่สำคัญการตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อบางคนมากกว่าคนอื่นการตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของบางคนหรือกลุ่มคนที่มีอยู่เดิมการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้ว และความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการตัดสินใจ

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีอยู่ในเกือบทุกกิจกรรมของสังคมขึ้นอยู่กับความสนใจและประเด็นในการพิจารณาแต่มีเงื่อนไขพื้นฐานในการมีส่วนร่วมว่าประชาชนต้องมีอิสรภาพ ความเสมอภาค และความสามารถในการเข้าร่วมกิจกรรม

5. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่วางอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม ไทย แนวทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยเน้นความพอประมาณ มีเหตุผล และการสร้าง ภูมิคุ้มกันในตนเอง ควบคู่กับการใช้ความรู้ และคุณธรรมในการดำเนินชีวิต มุ่งเสริมสร้างความมั่นคง และยั่งยืนในทุกระดับ ตั้งแต่ปัจเจก ครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ ทั้งนี้ มิได้ปฏิเสธการพัฒนา แต่เน้นการพัฒนาอย่างมีจริยธรรมสอดคล้องกับศักยภาพของแต่ละบุคคลและบริบทของสังคมไทยในโลกสมัยใหม่ โดยมีองค์ประกอบของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 3 หลักการหลัก และ 2 เงื่อนไข ที่จำเป็นต้องดำเนิน ไปพร้อมกัน ดังนี้

1) ความพอประมาณ หมายถึง การดำเนินชีวิตหรือการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับที่เหมาะสม ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่ก่อให้เกิดภาระต่อตนเองหรือผู้อื่น ตัวอย่างเช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอดี ไม่ฟุ่มเฟือยและไม่เบียดเบียนผู้อื่น

2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจและการดำเนินการใด ๆ จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุและผลอย่างรอบคอบ โดยพิจารณาจากปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตอย่างรอบด้าน เพื่อให้การกระทำนั้นมีความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของตน

3) การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นทั้งจากภายในและภายนอก โดยการวิเคราะห์สถานการณ์อย่างรอบคอบคาดการณ์ความเสี่ยง และวางแผนรับมืออย่างเหมาะสม เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความยั่งยืนในระยะยาว

เงื่อนไขสำคัญในการประยุกต์ใช้

(1) ความรอบรู้ (Knowledge) การนำองค์ความรู้และข้อมูลที่ถูกต้องมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม

(2) คุณธรรม (Integrity) การมีจิตสำนึกในความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการตัดสินใจบนพื้นฐานของจริยธรรม บุคคลในทุกระดับ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี นักบริหาร และนักธุรกิจ ควรฝึกฝนตนให้มีความอดทน ความเพียร มีสติ และปัญญาในการดำเนินชีวิต เพื่อให้สามารถปรับตัวและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในมิติด้านวัตถุ จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (The Chaipattana Foundation, 2025)

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่ชี้แนะแนวทางการดำรงชีวิตอย่างสมดุล โดยเน้นการพัฒนาบนพื้นฐานของทางสายกลาง ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศ เพื่อให้สามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างเหมาะสม โดยมีความพอเพียงเป็นหลัก กำกับพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตในทุกมิติ เพื่อความมั่นคงและยั่งยืนของสังคมไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น “พลังเชิงคุณธรรม” ที่สามารถฟื้นคืนสมดุลของชีวิตและสังคมไทยในโลกสมัยใหม่ โดยเน้นการดำเนินชีวิตที่มีความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัว มีสติ มีจริยธรรม และสามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีศักดิ์ศรีและปัญญา อันนำไปสู่ “ความสุขที่แท้จริงและยั่งยืน”

6. บริบทของบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ

ประวัติความเป็นมาของบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 เป็นหมู่บ้านหนึ่งของจำนวน 13 หมู่บ้าน ของตำบลในคลองบางปลากดตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อลำคลอง ซึ่งแยกมาจากคลองบางปลากด ทางแยกตรงนั้นในสมัยก่อนเรียกว่า "แพรก" เพราะเป็นทางแยกของสายน้ำ จึงเรียกคลองนั้นว่า "คลองสามแพรก" และจึงตั้งเป็นชื่อของหมู่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน บ้านคลองสามแพรกเป็นพื้นที่ลุ่ม สมัยก่อนประชาชนประกอบอาชีพทำนาป่า ทำจาก ทำสวนทำน้ำตาลมะพร้าว ทำสวนพุทรา ทำวังกุ้ง เลี้ยงปลา แต่ปัจจุบันเหลือน้อย เพราะความเจริญเข้ามาวิถีชีวิตของประชากรในพื้นที่จึงเปลี่ยนแปลงไปโดยขายที่เพื่อทำหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมาก เช่น หมู่บ้านภูมิไฉนนิเวศน์ หมู่บ้านปิยะพัฒนา และมีการย้ายถิ่นฐานของประชากรบางส่วนไปอยู่ต่างจังหวัดหลายครอบครัว ประชากรที่เป็นคนพื้นที่มีน้อยลง ส่วนมากมาจากต่างจังหวัดมาซื้อบ้านจัดสรรและย้ายเข้ามาอยู่ ปัจจุบันประชาชนประกอบอาชีพ รับจ้าง ค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว รับราชการ ทำฟาร์ม ส่วนการเกษตรก็เหลือน้อย โดยบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 มีการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1) การขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 โครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

1.1) กิจกรรมการบูรณาการศีล สมาธิ ปัญญาสู่กิจกรรมสร้างหลักประกันชีวิตและสังคม

(1) จากข้อมูลกิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศิลป ข้อที่ 1 พบว่า คดีอาชญากรรมของบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ในปี 2566 มีจำนวนเพียง 66 คดี ลดลงจากปี 2565 ซึ่งมีจำนวนคดีถึง 108 คดี (ข้อมูลจาก สภ.พระสมุทรเจดีย์) โดยมีกิจกรรมส่งเสริมการลดปัญหาอาชญากรรมในชุมชน ได้แก่ การเดินเวรยามตรวจตราความเรียบร้อยในหมู่บ้าน/ชุมชน กิจกรรมเยาวชนวัยใสห่างไกลตัวเอง กิจกรรมชุมชนปลอดภัย โครงการชุมชนยั่งยืน กิจกรรมสร้างพื้นที่ปลอดภัยในชุมชน และกิจกรรมส่งเสริมการลดการละเมิดสิทธิของเด็กและสตรี ซึ่งมีประชาชน เด็กและเยาวชน เป็นกลุ่มเป้าหมาย

(2) จากข้อมูลกิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศิลป ข้อที่ 2 พบว่า คดีลักทรัพย์ของบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ในปี 2566 มีจำนวนเพียง 5 คดี ลดลงจากปี 2565 ซึ่งมีจำนวนคดีถึง 6 คดี (ข้อมูลจาก สภ.พระสมุทรเจดีย์) โดยมีกิจกรรมส่งเสริมการลดปัญหาการโจรกรรมทรัพย์สิน ได้แก่ โครงการติดตั้งกล้องวงจรปิดในหมู่บ้าน/ชุมชน โครงการออกตรวจรักษาความสงบเรียบร้อยร่วมกันของฝ่ายปกครองและอาสาสมัครรักษาความสงบ การเพาะเห็ดนางฟ้าภูฐาน โครงการอบรมอาชีพทำน้ำยาเอนกประสงค์ กิจกรรมอบรมอาชีพให้กับกลุ่มเสี่ยง (ยาเสพติด) และผ่านการบำบัด และโครงการอบรมการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ซึ่งมีประชาชน เด็กและเยาวชน เป็นกลุ่มเป้าหมาย

(3) จากข้อมูลกิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศิลป ข้อที่ 3 พบว่า คดีในครอบครัวของบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ในปี 2566 มีจำนวนเพียง 1 คดี ลดลงจากปี 2565 ซึ่งมีจำนวนคดีถึง 2 คดี (ข้อมูลจาก สภ.พระสมุทรเจดีย์) โดยมีกิจกรรมส่งเสริมการลดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ได้แก่ โครงการหรือกิจกรรม ลด ละ เลิกเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา และกิจกรรมส่งเสริมการยกระดับครอบครัวรักษาศิล 5 ได้แก่ กิจกรรม เต้นอารบิก โครงการธรรมสู่ชุมชน โครงการ ลด ละ เลิก เครื่องดื่มแอลกอฮอล์งานบุญ งานประเพณี โครงการแห่เทียนพรรษาถวายตามวัดต่าง 16 วัด 16 ตำบลในอำเภพระสมุทรเจดีย์ รวมถึงกิจกรรมส่งเสริมการสร้าง ซึ่งมีประชาชน เด็กและเยาวชน เป็นกลุ่มเป้าหมาย

(4) จากข้อมูลกิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศิลป ข้อที่ 4 พบว่า คดีทะเลาะวิวาทของบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ในปี 2566 และในปี 2565 มีจำนวนปีละ 3 คดี (ข้อมูลจาก สภ.พระสมุทรเจดีย์) โดยมีกิจกรรมส่งเสริมการลดปัญหาความขัดแย้งและการทะเลาะวิวาทในชุมชน ได้แก่ กิจกรรมอบรมให้ความรู้ในการใช้กฎหมายตามหลักประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข กิจกรรมส่งเสริมการเพิ่มศักยภาพการรู้เท่าทันสื่อออนไลน์ ได้แก่ กิจกรรมอบรมให้ความรู้ รู้ทันสื่อ และกิจกรรมส่งเสริมการลดปัญหาการฉ้อโกงในชุมชน ได้แก่ กิจกรรมอบรมรู้ รัก สามัคคี ซึ่งมีประชาชน เด็กและเยาวชน เป็นกลุ่มเป้าหมาย

(5) จากข้อมูลกิจกรรมการส่งเสริมการรักษาศิลป ข้อที่ 5 พบว่า คดียาเสพติด ของบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ในปี 2566 มีจำนวนเพียง 24 คดี ลดลงจากปี 2565 ซึ่งมีจำนวนคดีถึง 28 คดี (ข้อมูลจาก สภ.พระสมุทรเจดีย์) โดยมีกิจกรรมส่งเสริมการลดปัญหายาเสพติดในชุมชน ได้แก่ โครงการกองทุนแม่ของแผ่นดิน กิจกรรมส่งเสริมการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเยาวชนในชุมชน ได้แก่ โครงการวัยใสห่างไกลยาเสพติดและโครงการทูป็นัมเบอร์วัน และกิจกรรมการเพิ่มมาตรการป้องกันอบายมุขในชุมชน ได้แก่ โครงการ ลด ละ เลิก เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ในงานบุญงานประเพณี ซึ่งมีประชาชน เด็กและเยาวชน เป็นกลุ่มเป้าหมาย

1.2) การส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดและสำนักปฏิบัติธรรม (ตามหลักไตรสิกขา)

วัดใหญ่บางปลาตก ได้จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสมุทรปราการ แห่งที่ 12 โดยมีพระมหาวชิฐรมโชโต เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและเผยแพร่ผ่านเพจสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสมุทรปราการ

2) หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” และตำบลเข้มแข็งตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

บ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ได้มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีการส่งเสริมให้ความรู้ในเรื่องการดำเนินชีวิตตามแนวทางของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ส่งเสริมให้มีการส่งเสริมอาชีพ/อบรมอาชีพ การเข้าร่วมทำกิจกรรมต่างจากหน่วยงานต่าง ๆ มีการสนับสนุนงบประมาณในการปรับปรุงพัฒนา เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เป็นแหล่งสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี และเป็นสถานที่บริการประชาชนในหมู่บ้าน/ชุมชน และขยายผลให้มีฐานเรียนรู้ ๆ ต่างในหมู่บ้าน เช่น ฐานเรียนรู้ครัวชุมชน ฐานเรียนรู้บ้านสมุนไพร ฐานเรียนรู้การปลูกมะนาว จากการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ความรู้/การปฏิบัติตามแนวทางพระราชดำริฯ จนปี 2559 ได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ “อยู่เย็น เป็นสุข” พร้อมโลรางวัลพระราชทาน ประจำปี 2559

ในการนี้ การดำเนินงานตำบลเข้มแข็งตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ร่วมกับตำบลในคลองบางปลากด โดยมีการสร้างความมั่นคง : ความมั่นคงทางอาหาร จัดให้มีการบริหารจัดการชุมชนโดยชุมชน ประชาชนมีอาหารเพียงพอปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการ ประชาชนมีงานมีรายได้ที่มั่นคง และอยู่ร่วมกันอย่าง รู้ รัก สามัคคี เกื้อกูล มีส่วนร่วมตามหลักประชาธิปไตย และมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งใช้แนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการทำงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร คือ “การระเบิดจากข้างใน” โดยต่อยอดและขยายผลความมั่นคงทางอาหาร และน้อมนำแนวพระราชดำริของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สู่ปฏิบัติการ 90 วัน ปลูกผักสวนครัวเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร รอบ 2 ภายใต้คติพจน์ (Motto) ว่า “1 หมู่บ้าน สามารถดูแลได้ทั้งตำบล สร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร ด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ส่วนการสร้าง ความมั่นคง : สร้างโอกาสและลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยมีการวิเคราะห์และวางแผนเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนครบทุกมิติ แยกแยะปัญหา ความต้องการ และการวางแผนแก้ไขปัญหาที่ตรงจุด และมีกิจกรรมเพื่อจัดความยากจนและพัฒนาคนทุกช่วงวัยอย่างตรงจุด ทำให้ประชาชนพ้นจากความยากจนและมีความสุขได้อย่างยั่งยืน ตามเจตนารมณ์ที่ว่า “ปึกหมุด หยุดจน คนพระสมุทรเจดีย์” และการสร้างความยั่งยืน: การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ มีการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน มีการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยบูรณาการความร่วมมือทุกภาคส่วน และส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติตนโดยยึดหลัก “พึ่งตนเอง” มีวิถีชีวิต “แบบพอเพียง”

3) หมู่บ้านสารสนเทศต้นแบบเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

บ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ได้จัดตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนหมู่บ้านสารสนเทศต้นแบบเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีกิจกรรมตั้งแต่การเรียนรู้เรื่องการใช้งานโปรแกรม CIA (Community Radar Analysis:การวิเคราะห์ชุมชน) ซึ่งคณะทำงานฯ ได้กรอกข้อมูล (จปฐ. /กชช 2ค.) การวิเคราะห์สภาพปัญหาคุณภาพชีวิต (Radar Diagram) และการวิเคราะห์ระดับคุณภาพชีวิต (Radar Diagram) และวิเคราะห์ผลจากกราฟ ได้ว่าตกเกณฑ์ด้านใดบ้างในการวางแผนชุมชน และดำเนินโครงการเพื่อพัฒนาตำบล รวมถึงเป็นผู้รับผิดชอบในการให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ระบบสารสนเทศและปรับข้อมูลหมู่บ้านข้อมูลระบบสารสนเทศให้เป็นปัจจุบัน พร้อมทั้งเผยแพร่ข้อมูลที่ทันสมัย โดยการวิเคราะห์ชุมชนโดยโปรแกรม CIA (Community Radar Analysis) ทำให้บ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 กำหนดทิศทาง/เป้าหมายการพัฒนาของหมู่บ้านได้ ดังนี้

3.1) วิสัยทัศน์หมู่บ้าน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันพัฒนาสู่ความยั่งยืน

3.2) คำขวัญหมู่บ้าน รู้ รัก สามัคคี คิดดี พุดดี ทำดี ตามที่พ่อสอน

3.3) อัตตลักษณ์หมู่บ้าน หมู่บ้าน 4 ภาค หลากหลายวัฒนธรรม การทำผ้าวาน

3.4) พันธกิจ คือ สิ่งที่ชุมชนต้องร่วมมือกันทำเพื่อให้หมู่บ้านเป็นไปตามมุ่งหวัง ส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เสริมสร้างสังคมให้น่าอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน ทำงานร่วมกันโดยยึดผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ส่งเสริมอาชีพและกลุ่มองค์กรให้กับประชาชน พัฒนาหมู่บ้าน / ชุมชนทางไกลยาเสพติดส่งเสริมให้ประชาชนคัดแยกขยะ และส่งเสริมพัฒนาศักยภาพผู้นำและการมีส่วนร่วมของประชาชน

4) กองทุนแม่ของแผ่นดิน และโครงการรณรงค์ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (TO BE NUMBER ONE) ในปี 2557 ได้จัดตั้งกองทุนแม่ของแผ่นดินบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 และเข้ารับทรัพย์สินพระราชนิพนธ์เงินกองทุนแม่ของแผ่นดินเมื่อปี 2558 จำนวนเงิน 8,000 บาท โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสนองตามพระราชปณิธานของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมชนนีพันปีหลวง ในเรื่องของการแก้ไขและป้องกันยาเสพติดในชุมชน ให้ปลอดจากผู้เสพและผู้ขาย ส่งเสริมความดีงามของคนในหมู่บ้าน/ชุมชนนั้น ๆ ซึ่งจะเป็นการขยายพลังแห่งความดีให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เสริมสร้างกระบวนการทางความคิด ความรู้ และรวมกลุ่มความตื่นตัวของชุมชน การแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันของชุมชนในการแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องยาเสพติด เพื่อให้ชุมชนใช้กระบวนการดังกล่าวบรรลุถึงความเข้มแข็ง อย่างแท้จริง ซึ่งมีกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมของกองทุนแม่ของแผ่นดินในการให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด เช่น การประชุมอบรมและการจัดกิจกรรมทุกเดือน การรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้เห็นโทษภัยของยาเสพติด เช่น การเดินรณรงค์วันต่อต้านยาเสพติด การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์และการติดตามชุมชน กิจกรรมกองทุนแม่ของแผ่นดินเพื่อเด็กและเยาวชน เช่น จัดอบรมวัยใสห่างไกลยาเสพติด ส่งเสริมการออกกำลังกาย ช่วยสังคม การประสานงานหรือทำกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อร่วมกันคนหาผู้เสพ ผู้ค้า ในหมู่บ้าน ร่วมกับสถานีตำรวจภูธรพระสมุทรเจดีย์ เช่น โครงการหมู่บ้านปลอดภัยยาเสพติดอย่างยั่งยืน การส่งเสริมอาชีพเพิ่มทักษะทางอาชีพหรือหางานให้กลุ่มเสี่ยง ผู้เสพ หรือผู้ค้า ที่กลับตัวและผ่านการบำบัดแล้วโดยมีบริษัทเอกชนรองรับ และกิจกรรม TO BE NUMBER ONE โครงการรณรงค์และแก้ไขปัญหายาเสพติด เช่น การรณรงค์ปลูกจิตสำนึกและสร้างกระแสนิยมที่เอื้อต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตให้แก่เยาวชน และการสร้างและพัฒนาเครือข่ายเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

5) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และศูนย์จัดการกองทุนชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด เป็นการรวมตัวกันของชาวบ้าน เพื่อช่วยเหลือตนเองและ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยการประหยัดทรัพย์ แล้วนำมาสะสมรวมกันที่ละเล็กละน้อยเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ เพื่อใช้เป็นทุนให้สมาชิกที่มีความจำเป็นเดือดร้อนกู้ยืมไปใช้ในการลงทุนประกอบอาชีพ หรือเพื่อสวัสดิการของตนเองและครอบครัว โดยได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติกองทุนเกื้อหนุนความสำเร็จ ประเภทกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ประจำปี 2564

6) การขับเคลื่อนธนาคาร 0 บาท และการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

ธนาคาร 0 บาท เป็นกิจกรรมต่อยอดของการขับเคลื่อนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 เป็นกิจกรรมที่รณรงค์ในคนในหมู่บ้านนำขยะรีไซเคิลในครัวเรือน มาเลือกกับสินค้าภายในร้าน โดยกำหนดราคาของขยะรีไซเคิลแต่ละประเภทไว้ ถ้าจำนวนเงินที่ได้จากขยะรีไซเคิลมีจำนวนมากกว่าก็นำเงินส่วนต่างเข้าบัญชีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด เป็นสิ่งจูงใจพิเศษของคน ๆ นั้น

7) การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) และกลุ่มอาชีพ

7.1) กลุ่มการผลิต ซึ่งเป็นการรวมตัวของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเดียวกัน ดำเนินกิจกรรมด้านอาชีพ กิจกรรมผลิตอย่างต่อเนื่อง โดยดำเนินงานในรูปแบบของกลุ่ม และมีการบริหารกลุ่มตามหลัก 5 ก โดยมีจำนวน 1 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่ม 4 บ้านคลองสามแพรก จัดตั้งขึ้นเพื่อผลิตสินค้าทางการเกษตรตามฤดูกาล

(7.2) กลุ่มการแปรรูป เป็นกลุ่มการเก็บรักษาหรือการแปรรูป เพื่อให้เกิดประโยชน์จากเดิม โดยมีจำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนเรือจำลอง หัวโชน บ้านคลองสามแพรก และกลุ่มพัฒนาอาชีพบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4

(7.3) กลุ่มการตลาด เป็นกลุ่มที่มีการนำสินค้าที่ผลิตและแปรรูปได้ไปจำหน่าย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนหรือเครือข่ายที่มีการเชื่อมโยงกระจายสินค้า เป็นการเปิดโอกาสในการสร้างการรับรู้ และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอาชีพ ได้แก่ ตลาดริมน้ำเมืองพระ ตลาดนัดคนไทยยิ้มได้ ตั้งอยู่ที่ วัดใหญ่บางปลากด ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ

8) โคก หนอง นา พัฒนาชุมชน บ้านคลองสามแพรก

บ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ได้ดำเนินการโครงการ โคก หนอง นา พัฒนาชุมชน โดยพัฒนาพื้นที่ต้นแบบตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่โคก หนอง นา โมเดล เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม ผ่านการสร้างงานสร้างรายได้ให้เกษตรกรและชุมชน ด้วยการจัดการพื้นที่เกษตรแบบผสมผสาน เน้นการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงด้านอาหาร มีน้ำใช้อย่างเพียงพอ และลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ ซึ่งได้จัดการพื้นที่บริเวณไทรงาม ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

8.1) หนอง ได้ขุดเป็นเลขเก้าไทย (9) ด้วยกำลังคน เป็นแหล่งกักเก็บน้ำไว้ในฤดูแล้ง และเลี้ยงปลา

8.2) นา ได้ปรับพื้นที่เป็นพื้นที่ในการปลูกพืชอาหารหลัก

8.3) โคก ได้นำดินที่ขุดจากหนองมาปรับพื้นที่ให้สูง ใช้ปลูกไม้ยืนต้น พืชสวน ไม้ผล และพืชผักสวนครัว เพื่อเป็นแหล่งอาหาร สร้างรายได้ และอนุรักษ์ดินและน้ำ

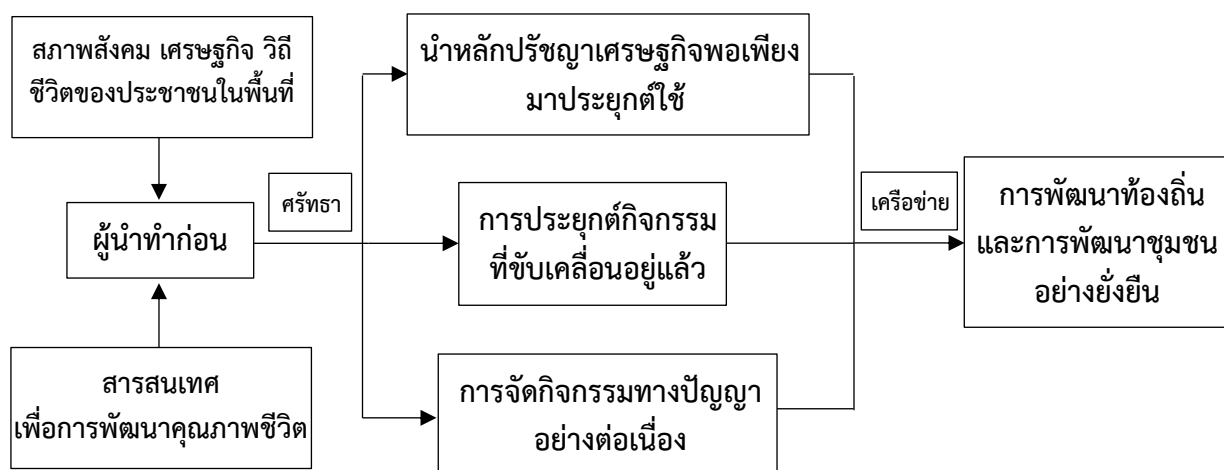
นอกจากนี้ ได้นำเอนกประสงค์ที่ไม่ได้ใช้แล้วมาทำจุด Check in โดยเขียนคำว่า “โคก หนอง นา พัฒนาชุมชน บ้านคลองสามแพรก” และเจ้าคณะอำเภอพระสมุทรเจดีย์ได้เมตตางบประมาณจำนวนหนึ่งให้หมู่บ้านจัดทำสะพานไม้ไผ่ไปยังจุดต่าง ๆ ภายในโคก หนอง นา และเป็นเส้นทางใช้สัญจรภายในหมู่บ้าน

จากกิจกรรมทั้ง 8 กิจกรรมของบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Development) ซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) ผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนและลดปัญหาทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

จากการศึกษาการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา บ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ มีจุดเด่นของการขับเคลื่อน ได้แก่ ผู้นำทำก่อน ทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบเพื่อเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ให้กับประชาชน รวมถึงฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชน โดยการให้ความสำคัญของการออมและมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และน้อมนำพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการสืบสาน รักษา และต่อยอดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยส่งเสริมการออมเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิต และการประยุกต์กิจกรรมที่ขับเคลื่อนอยู่แล้ว มาสร้างกระบวนการลดปริมาณขยะมูลฝอย ซึ่งเป็นตัวการของปัญหามลพิษของสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ขยะมูลฝอยที่เกิดจากการละเลยการคัดแยกขยะในชีวิตประจำวันเป็นห่วงโซ่หนึ่งที่น่าพาให้คุณภาพของสิ่งแวดล้อม

สุขภาพร่างกายและชีวิตโดยรวมเฉลี่ย ซึ่งธนาคาร 0 บาท เป็นการนำขยะรีไซเคิลมาแลกกับของกินของใช้ภายในร้าน รวมถึงการมีการสมทบทุน (ทุนศรัทธา) และมีการจัดกิจกรรมเพื่อสมทบทุนทางปัญญาอย่างต่อเนื่อง มีการจัดกิจกรรมด้านสังคม การส่งเสริมอาชีพให้กับผู้ยากไร้ นำทีมโดยคณะกรรมการกองทุนแม่ของแผ่นดิน และการแก้ไขปัญหาเสพติด/กิจกรรมการแก้ไขปัญหายาเสพติดที่ดำเนินการจนเกิดเป็นผลสัมฤทธิ์ จากสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ภาค 1 (ปปส.ภาค 1) และยังมีผลผลิตทางการเกษตร และผลิตภัณฑ์ OTOP ที่มีศักยภาพ เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และมีตลาด รวมถึงวิธีการให้สอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ เกิดเครือข่ายการตลาดและพัฒนาองค์ความรู้ด้านการตลาดแก่ผู้ผลิต ผู้ประกอบการชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดเพื่อองค์กรยั่งยืน ที่ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ความสามารถในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไปต้องลดลง” การพัฒนาชุมชน ของ Louis Miniclier (1956: 3) ที่ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมซึ่งประชาชนในชุมชนนั้นได้มีส่วนร่วมในการวางแผน และปฏิบัติการก่อตั้งกลุ่มวางแผนในการแก้ไขปัญหายาของเขา ตลอดจนขอความช่วยเหลือจากองค์กรรัฐบาลหรือองค์กรอาสาสมัคร และการมีส่วนร่วมที่ว่า ประชาชนต้องมีอิสรภาพ ความเสมอภาค และความสามารถในการเข้าร่วมกิจกรรม รวมถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นการพัฒนาบนพื้นฐานของทางสายกลาง ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน เพื่อให้สามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างเหมาะสม นำไปสู่ “ความสุขที่แท้จริงและยั่งยืน”

จากการวิเคราะห์การพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาข้างต้น ผู้เขียนได้พัฒนารูปแบบการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลกิจกรรมการพัฒนาชุมชนทั้ง 8 กิจกรรมของบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ และจัดกลุ่มองค์ประกอบตามหลักการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

ภาพที่ 1 รูปแบบการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

จากรูปแบบการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน พบว่า ผู้นำคือหัวใจที่สำคัญในการพัฒนา โดยต้องรู้สภาพสังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ และมีสารสนเทศเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งต้องทำก่อนทำเป็นตัวอย่างให้เกิดความศรัทธาขึ้น โดยรู้จักนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ประยุกต์กิจกรรมที่ขับเคลื่อนอยู่แล้ว และจัดกิจกรรมทางปัญญาอย่างต่อเนื่อง โดยหาเครือข่ายร่วม จะนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

สรุป

รูปแบบการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ในเรื่องการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา บ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการมีปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ ได้แก่ ผู้นำคือหัวใจในการบริหารจัดการชุมชนโดยชุมชน การอยู่ร่วมกันอย่าง รู้ รัก สามัคคี เกื้อกูล การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติจนเป็นวิถี การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยบูรณาการความร่วมมือทุกภาคส่วนทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อยกระดับการพัฒนาชุมชน สามารถจัดการตนเอง และแก้ไขปัญหาของชุมชนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ โดยผู้นำทำก่อน ทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง และทำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลการศึกษาในครั้งนี้ ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเกิดจากการบูรณาการผู้นำชุมชน ทูทางสังคม หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการมีส่วนร่วมของประชาชน จนสามารถสังเคราะห์เป็นรูปแบบการพัฒนาชุมชนที่สามารถประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นได้ ส่วนข้อเสนอควรจัดทำป้ายแสดงรางวัลโดยรวม จัดหมวดหมู่ให้ง่ายที่จะศึกษาดู และเรียนรู้ด้วยตนเอง รวมถึงควรพัฒนาพื้นที่ โคก หนอง นา พัฒนาชุมชน บ้านคลองสามแพรก เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ

เอกสารอ้างอิง

- ณัฐพันธ์ เจริญนนท์ และวิทยา อรุณศิริเพชร. (2566). *Sustainable Development แนวคิดเพื่อองค์กรยั่งยืน*. วารสารเอกสารภาชีอากร ฉบับเดือนกรกฎาคม 2566.
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2548). *การมีส่วนร่วม แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า
- วัดใหญ่ ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ. (2567). *แบบรายงานหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบ*. โครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา “หมู่บ้านรักษาศีล 5” อำเภอพระสมุทรเจดีย์ พ.ศ. 2567 “หมู่บ้านคลองสามแพรก”.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ. (2564). *การคัดสรรกิจกรรมพัฒนาชุมชนดีเด่น ประจำปี 2565*. รางวัลตำบลเข้มแข็งตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดีเลิศระดับจังหวัด.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ. (2564). *การประกวดกองทุนแม่ของแผ่นดินดีเด่นระดับจังหวัด*. กองทุนแม่ของแผ่นดินบ้านคลองสามแพรก หมู่ที่ 4 ตำบลในคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ
- Adam, Frane. And Borut Roncovic, “*Social Capital: Recent Debates and Research Trends*”, (Social Science Information. 2003), 42: 155-183.
- Aldridge, Stephen, David Halpern, and Sarah Fitzpatrick, *Social Capital: A Discussion Paper*, (London, England: Performance and Innovation Unit, 2002).
- Narayan, D. and Pritchett, L. “*Cents and Sociability: Household Income and Social Capital in Rural Tanzania*”, *Economic Development and Cultural Change* 47(4): 871-97
- The Chaipattana Foundation. (2025). *Sufficiency economy*. <https://www.chaipat.or.th/publication/publish-document/sufficiency-economy.html>
- Uslaner, Eric M. “*Volunteering and social capital: how trust and religion shape civic participation in the United States*”, Pp. 104 – 117 in *Social Capital and Participation in Everyday Life*, edited by Eric M. Uslaner. (London: Routledge, 2001).

นิเวศท่องเที่ยวอัจฉริยะรับมือภูมิอากาศสุดขั้ว CLIMATE-SMART ECOTOURISM CONFRONTING EXTREME CLIMATE

ปรีดารี ศิริรัตน์¹, สุรารักษ์ ศรีลาศักดิ์²

Received 7 / 8 / 2026, Revised 9 / 8 / 2026, Accepted 31 / 8 / 2026

บทคัดย่อ

วิกฤตสภาพภูมิอากาศสุดขั้วที่ทวีความรุนแรงส่งผลกระทบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและวิถีชีวิตชุมชน บทความวิชาการนี้นำเสนอการบูรณาการแนวคิดมาตรฐานการจัดกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือ taxonomy ร่วมกับกรอบการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยประยุกต์ใช้แนวทางการท่องเที่ยวอัจฉริยะอิงสภาพภูมิอากาศเพื่อเพิ่มขีดความสามารถผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้านการท่องเที่ยวในการปรับตัวและการลดความเสี่ยงที่เกิดจากภัยพิบัติอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์เอกสารที่เผยแพร่โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว องค์การแห่งสหประชาชาติ องค์การท่องเที่ยวโลกและงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ในช่วงปี 2021-2026 ใช้วิธีวิเคราะห์เชิงประจักษ์ สรุปผลการวิเคราะห์และข้อเสนอแนะการออกแบบจุดหมายปลายทางที่สอดคล้องกับวิกฤตสภาพภูมิอากาศตามฤดูกาลและขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ 1) การใช้มาตรฐานจัดกลุ่มกิจกรรมเศรษฐกิจเพื่อวางรากฐานการพัฒนาท่องเที่ยว 2) การประยุกต์นวัตกรรมจัดการที่มุ่งเน้นความยั่งยืน และ 3) การออกแบบผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตามฤดูกาลที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย โดยแนวทางดังกล่าวจัดเป็นกลยุทธ์เพื่อใช้ในการเตรียมความพร้อมรับมือความไม่แน่นอนของภูมิอากาศในทุกฤดูกาล โดยมุ่งเน้นการสร้างศักยภาพแข่งขันเชิงสังคม-นิเวศให้แก่ชุมชนเจ้าของพื้นที่ ลดความสูญเสียจากภัยธรรมชาติ และยกระดับประเทศไทยสู่การเป็นจุดหมายปลายทางที่ปลอดภัยและยั่งยืน พร้อมรับมือความผันผวนของภูมิอากาศโลกในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพและชาญฉลาด

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามฤดูกาล; การท่องเที่ยวอย่างอัจฉริยะอิงสภาพภูมิอากาศ; การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศสุดขั้ว; มาตรฐานการจัดกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ; ความยืดหยุ่นเชิงสังคม-นิเวศ

Abstract

Climate extremes are becoming increasingly severe and have directly affected tourism resources and community livelihoods. This academic article presents an integrated framework that combines economic activity classification standards (taxonomy) with

¹ อาจารย์ วิทยาลัยการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมบริการ มหาวิทยาลัยนครพนม

Lecturer, College of Tourism and Service Industry, Nakhon Phanom University

Email: preedaree@npu.ac.th

² อาจารย์ วิทยาลัยการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมบริการ, มหาวิทยาลัยนครพนม

Lecturer, College of Tourism and Service Industry, Nakhon Phanom University

Email: surarak@npu.ac.th

sustainable tourism management principles by applying a Climate-smart Tourism approach to enhance the adaptive capacity of tourism stakeholders and systematically reduce disaster-related risks. The study employs a document analysis approach by examining publications from tourism-related agencies, United Nations, UN Tourism, and national and international scholarly research published between 2021 and 2026. Thematic synthesis was applied to synthesize key findings and formulate recommendations for destination design strategies that respond effectively to seasonal climate crises and ecosystem carrying capacity constraints. The findings identify three major dimensions: 1) the application of economic activity taxonomy standards as a foundation for tourism development 2) the implementation of innovative management approaches focused on sustainability and 3) the design of seasonal ecotourism and cultural tourism products tailored to the contextual conditions of Thailand. These approaches can serve as strategic mechanisms for enhancing preparedness and managing uncertainties arising from climate variability across different seasons. Emphasis is placed on strengthening socio-ecological resilience within host communities, reducing losses caused by natural disasters, and improving Thailand as a safe and sustainable tourism destination. Furthermore, these strategies support the country's capacity to respond effectively and intelligently to future global climate fluctuations and uncertainties.

Keywords: Seasonal Ecotourism; Climate Smart Tourism; Extreme Climate Events; Taxonomy; Social-Ecological Resilience

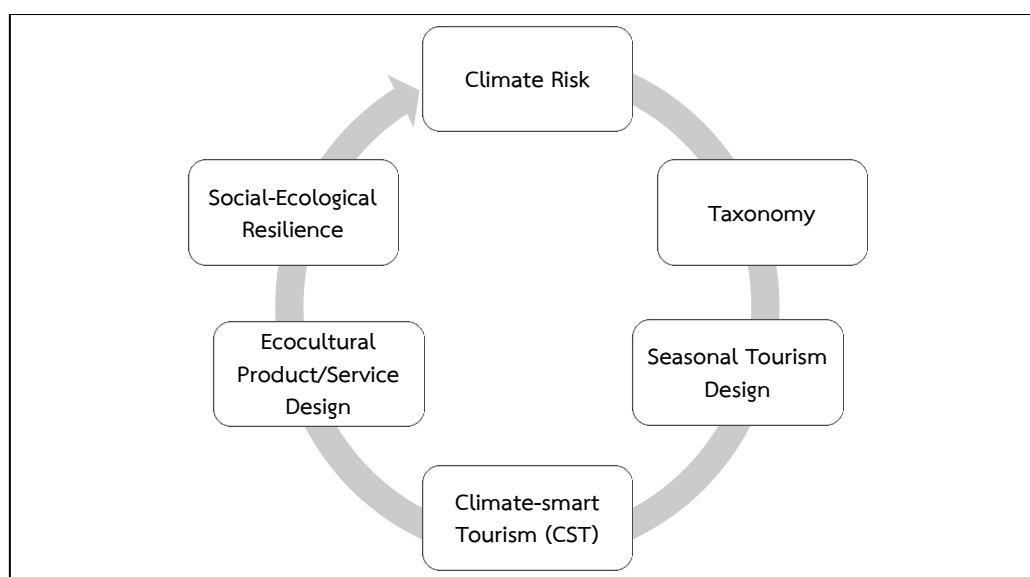
บทนำ

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ภาคการท่องเที่ยวทั่วโลกเผชิญกับแรงกดดันเพิ่มขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความผันผวนในฤดูกาลส่งผลต่ออุณหภูมิและภูมิอากาศที่ผันแปรส่งผลโดยตรงต่อพฤติกรรมนักท่องเที่ยว ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว และการวางแผนเชิงโครงสร้างของผู้ให้บริการ (Wilkins & Horne, 2024) ยิ่งไปกว่านั้น โมเดลและแนวทางเชิงนโยบายเพื่อการปรับตัวของภาคท่องเที่ยวที่มีความไม่ต่อเนื่องและมีช่องว่างในหลายมิติ การออกแบบจุดหมายปลายทางตามฤดูกาลจึงเป็นแนวทางในการกระจายความเสี่ยงและลดการพึ่งพาช่วงท่องเที่ยวหลัก (Gössling & Scott, 2025)

ภูมิอากาศเขตร้อนชื้นของไทยที่มีความผันผวนของอุณหภูมิและความชื้นสูงในฤดูร้อนและฤดูฝนก่อให้เกิดภาวะอากาศร้อนจัด ฝนตกหนัก หรือภัยแล้ง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการเดินทางและลดความดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ นอกจากนี้ นโยบายระดับประเทศ ยุทธศาสตร์ “เศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy)” และเป้าหมายการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (NDC) ถูกบรรจุเป็นเครื่องชี้นำในการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย (Sutthichaimethee et al., 2025) ในทางทฤษฎี แนวคิดการท่องเที่ยวอัจฉริยะอิงสภาพภูมิอากาศ หรือ Climate-smart Tourism (CST) คือ การผสมผสานแนวคิดว่าท่องเที่ยวที่คำนึงถึงสภาพภูมิอากาศอย่างชาญฉลาด ที่มุ่งลดผลกระทบที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนสภาพภูมิอากาศร่วมกับแนวคิดการปรับตัวต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พร้อมทั้งสร้างความยืดหยุ่นให้แก่ระบบการท่องเที่ยว ชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม (Folke, 2006; Samancioglu et al., 2024; Simpson et al., 2008; Xiao et al., 2024) แนวคิดนี้ได้รับความสนใจ

เพิ่มขึ้นในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเป็นเพราะรูปแบบการท่องเที่ยวนี้เป็นการบูรณาการกรอบแนวคิดที่เป็นส่วนผสมของการปรับตัว (adaptation) และการลดผลกระทบ (mitigation) ภายในระบบการจัดการการท่องเที่ยว (Dube, 2024) นอกจากนี้ บทบาทของเทคโนโลยีสีเขียวในการสร้างประสบการณ์ที่ยั่งยืนและลดการใช้พลังงานโดยเทคโนโลยีอัจฉริยะสามารถเปลี่ยนทัศนคติและเจตนาของนักท่องเที่ยวต่อจุดหมายปลายทางธรรมชาติได้ (Inmor et al., 2025) ในบริบทประเทศไทยยังคงมีช่องว่างทางวิชาการและการจัดการ ได้แก่ การประยุกต์แนวคิด CST กับภูมิอากาศเขตร้อนชื้น การออกแบบจุดหมายปลายทางและวางแผนเชิงพื้นที่ตามฤดูกาลที่บูรณาการร่วมกับวัฒนธรรม ชุมชน และธุรกิจ รวมถึงงานวิจัยด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งจำเป็นต้องสร้างองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงมิติวิชาการ เชิงปฏิบัติ และเชิงนโยบายร่วมกัน โดยยังพบช่องว่างระหว่างองค์ความรู้ทางวิชาการกับความต้องการใช้งานจริง ซึ่งควรได้รับการบูรณาการเพื่อสนับสนุนการปรับตัวและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Chalermpong et al., 2026; Loehr & Becken, 2021) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อสร้างเส้นทางท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการปรับ-ลด-ชดเชย-คาร์บอนในพื้นที่ชนบท (Wathinputthiporn & Sukiam, 2025) ร่วมกับแนวคิด Taxonomy ที่จะช่วยให้สามารถพัฒนาเครื่องมือวัด ตัวชี้วัด และกรอบนโยบายได้อย่างเป็นระบบ

บทความนี้ จึงมุ่งเสนอกรอบแนวทางเชิงปฏิบัติสำหรับการพัฒนาจุดหมายปลายทางตามฤดูกาลที่ยั่งยืนในประเทศไทยภายใต้แนวคิด CST ใน 3 มิติหลัก ได้แก่ 1) การบูรณาการมาตรฐานจัดกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อการท่องเที่ยว 2) การประยุกต์การท่องเที่ยวอัจฉริยะอิงสภาพภูมิอากาศและดีไซน์จุดหมายปลายทางยั่งยืน และ 3) การวิเคราะห์แนวทางการออกแบบผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวตามฤดูกาลเชิงนิเวศและวัฒนธรรม จากความเสี่ยงด้านสภาพภูมิอากาศ (Climate Risk) ที่มีต่อการท่องเที่ยวสามารถนำเสนอเป็นกรอบแนวคิดที่บูรณาการ มาตรฐานการจัดกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Taxonomy), การออกแบบการท่องเที่ยวอิงสภาพอากาศตามฤดูกาล (Seasonal Tourism Design), การท่องเที่ยวอัจฉริยะอิงสภาพภูมิอากาศ (Climate-smart Tourism : CST) การออกแบบสินค้าและบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม (Ecocultural Tourism Product Design) และ ความยืดหยุ่นเชิงสังคม-นิเวศ (Social-Ecological Resilience) ได้ดังแผนภาพที่ 1 แสดงกระบวนการที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องเป็นระบบด้วยความร่วมมือกันของหลายภาคส่วนซึ่งจะอธิบายต่อไปในส่วนเนื้อหาของเนื้อหา

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตามฤดูกาลด้วยแนวทางการท่องเที่ยวอัจฉริยะอิงสภาพภูมิอากาศเพื่อการเตรียมพร้อมยุควิกฤตสภาพอากาศสุดขั้ว ที่มา : วิเคราะห์โดยผู้เขียนเพื่อบทความวิชาการนี้

วิธีการศึกษา

บทความวิชาการนี้ใช้การสังเคราะห์เชิงประเด็น (Thematic Synthesis) ซึ่งเป็นวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ใช้ในการระบุและวิเคราะห์ประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นจากข้อมูลทฤษฎี เพื่ออธิบายความหมาย ความสัมพันธ์ และปรากฏการณ์ที่ศึกษา (Fuente-Robles et al, 2020) โดยดำเนินการอย่างเป็นระบบใน 5 ประเด็น ดังนี้ 1) แหล่งข้อมูลและการสืบค้น ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลทฤษฎีจากเอกสารของหน่วยงานภายใต้สหประชาชาติ องค์การการท่องเที่ยวโลก (UN Tourism) และบทความวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ได้แก่ The Thai-Journal Citation Index Centre (TCI), Google Scholar และ Scopus 2) เกณฑ์การคัดเลือกเอกสาร กำหนดเกณฑ์คัดเลือกว่าได้แก่ เอกสารที่เผยแพร่ในช่วงปี 2021–2026 โดยใช้คำสำคัญและมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวนอกฤดูกาล ฤดูกาลท่องเที่ยว การท่องเที่ยวอัจฉริยะ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม หรือการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่วนเอกสารที่ไม่เกี่ยวข้อง เนื้อหาซ้ำ หรือข้อมูลไม่เพียงพอถูกคัดออก รวมทั้งสิ้น 22 เรื่อง 3) กระบวนการคัดเลือก เอกสารที่ค้นพบถูกตรวจสอบความซ้ำและคัดกรองตามลำดับจากชื่อเรื่อง บทคัดย่อ และเนื้อหาเต็ม โดยพิจารณาความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเกณฑ์ที่กำหนด 4) การสกัดข้อมูล ผู้วิจัยสกัดข้อมูลเกี่ยวกับปีที่เผยแพร่ แหล่งข้อมูล บริบทการท่องเที่ยว ประเด็นฤดูกาล ผลกระทบจากสภาพภูมิอากาศ แนวทางการปรับตัว และข้อเสนอเชิงนโยบาย แล้วจัดหมวดหมู่ข้อมูลเพื่อใช้ในการเปรียบเทียบและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเด็น และ 5) การสังเคราะห์เชิงประเด็น วิเคราะห์ข้อมูลด้วย Thematic Synthesis ตามแนวทางของ Fuente-Robles et al. (2020) โดยดำเนินการจัดกลุ่มเป็นประเด็นเชิงพรรณนา และการตีความประเด็นเชิงวิเคราะห์ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของการท่องเที่ยวนอกฤดูกาลต่อการกระจายรายได้ การลดความแออัด การปรับตัวต่อสภาพภูมิอากาศ และการสร้างความยืดหยุ่นของจุดหมายปลายทางลดความเสี่ยงจากวิกฤติสภาพภูมิอากาศสุดขีด และช่วยกระจายรายได้ตลอดทั้งปี

เนื้อหา

1. SDSN กับการพัฒนาการท่องเที่ยวตามฤดูกาลของไทย

เครือข่าย Sustainable Development Solutions Network (SDSN) ก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 2012 ภายใต้การอุปถัมภ์ขององค์การสหประชาชาติ (UN) โดยมีพันธกิจในการระดมองค์ความรู้จากมหาวิทยาลัย สถาบันวิจัย ภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ให้บรรลุผลสำเร็จภายในปี 2030 (SDSN, 2024a) ทั้งนี้ SDSN ทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยงความรู้และนวัตกรรมเชิงนโยบายเพื่อนำแนวคิดไปปฏิบัติจริงในระดับพื้นที่ ซึ่งเมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับบริบทของประเทศไทย จะสามารถใช้เป็นกรอบความคิดในการออกแบบการท่องเที่ยวตามฤดูกาล (Seasonal Tourism Design) เพื่อให้สอดคล้องกับศักยภาพของแต่ละพื้นที่ได้ เช่น การขับเคลื่อนในภาคเหนือที่มุ่งเน้นการปรับตัวต่อสภาพภูมิอากาศและพลังงานสะอาด หรือการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในช่วงฤดูฝนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แนวทางเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยกระจายรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี แต่ยังสนับสนุนการบรรลุเป้าหมาย SDG 8 (งานที่ดีและการเติบโตทางเศรษฐกิจ) และ SDG 13 (การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ) ผ่านกระบวนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

2. การใช้มาตรฐานจัดกลุ่มกิจกรรมเศรษฐกิจเพื่อวางรากฐานการพัฒนา

มาตรฐานการจัดกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือ Taxonomy ในบริบทสังคมศาสตร์และการจัดการ ได้ขยายความหมายไปสู่ 'กรอบแนวคิดเชิงโครงสร้าง' ที่ใช้จัดหมวดหมู่แนวคิด พฤติกรรม รูปแบบองค์กร หรือประเภทกิจกรรม เพื่อสนับสนุนการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีและการประยุกต์ใช้เชิงนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ

การนำ Taxonomy มาใช้ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจะช่วยลดความคลุมเครือของคำนิยาม เช่น การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หรือการท่องเที่ยวอัจฉริยะอิงสภาพภูมิอากาศ (Climate-smart Tourism: CST) อีกทั้งยังช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาเครื่องมือวัด ตัวชี้วัด และกรอบการดำเนินงานอย่างเป็นเอกภาพ ในขณะเดียวกันสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและเหตุการณ์สภาพอากาศสุดขั้ว ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ฤดูกาล และวิถีชุมชนเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาการท่องเที่ยวในบริบทดังกล่าวจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจากการจัดการความเสี่ยงแบบตั้งรับ ไปสู่แนวคิด CST ที่บูรณาการการปรับตัว (Adaptation) การลดผลกระทบ (Mitigation) และความยืดหยุ่นของระบบ (Resilience) เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ (Rizaldi et al., 2024)

ในระดับนโยบาย บริบทด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมคาร์บอนต่ำและการใช้กลไกการเงินยั่งยืนเพื่อรองรับความเสี่ยงเชิงภูมิอากาศ (Bank of Thailand, 2025a) แนวคิดดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อภาคการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตามฤดูกาลให้สอดคล้องกับความเปราะบางและขีดความสามารถในการรองรับของแต่ละพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลา แทนการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวตลอดทั้งปีโดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัดของระบบนิเวศ นอกจากนี้ Taxonomy ในภาคพลังงานยังช่วยกำหนดกรอบแนวคิดด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับภาคการท่องเที่ยวได้ ผ่านการส่งเสริมพลังงานสะอาด การจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดห่วงโซ่มูลค่า (Bank of Thailand, 2025b)

ในระดับเมือง แผนภูมิการจำแนกประเภท (Taxonomy) ของ Nature-Based Solutions (NbS) ได้ถูกออกแบบเพื่อเสริมสร้างความยืดหยุ่นของสภาพแวดล้อมเมืองในยุคการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและยุคหลังโควิด-19 โดยเน้นบทบาทของโครงสร้างพื้นฐานสีเขียว พื้นที่เปิดโล่ง และระบบนิเวศเมือง ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสามารถขยายผลสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ผ่านการออกแบบภูมิทัศน์ การจัดการน้ำ และการจัดสรรพื้นที่สาธารณะเพื่อรองรับความเสี่ยงด้านภูมิอากาศในแต่ละฤดูกาล (Sommese, 2024) ในทำนองเดียวกัน Taxonomy ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ที่เชื่อมโยงมรดกวัฒนธรรมกับการพัฒนาท้องถิ่น สามารถนำมาใช้ออกแบบเพื่อเน้นย้ำความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างชุมชน นักท่องเที่ยว และทรัพยากรวัฒนธรรมได้เช่นกัน (Demiröz et al., 2025)

กรอบแนวคิดข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การจัดการท่องเที่ยวในยุควิกฤติภูมิอากาศต้องมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการตามฤดูกาล และขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่ยืนยันว่า การประยุกต์ใช้ข้อมูลภูมิอากาศเชิงคาดการณ์ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจะช่วยลดแรงกดดันต่อทรัพยากรธรรมชาติ เพิ่มความหลากหลายของรูปแบบกิจกรรม และเสริมสร้างความยืดหยุ่นทางเศรษฐกิจแก่ชุมชน (Pappas et al., 2023) ด้วยเหตุนี้ การบูรณาการแนวคิด Taxonomy, Nature-Based Solutions และมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น ภายใต้กรอบการท่องเที่ยวที่รู้เท่าทันภูมิอากาศ (Climate-smart Tourism: CST) จึงเป็นกลไกเชิงระบบที่สำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา “Climate-smart Seasonal Ecocultural Tourism” เพื่อสร้างความพร้อมและลดความเสี่ยงจากวิกฤติสภาพอากาศสุดขั้วอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ประการแรก แนวคิด Taxonomy ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีบทบาทเป็นโครงสร้างจัดระเบียบองค์ความรู้ที่ช่วยลดความกำกวมเชิงแนวคิดและสร้างความชัดเจนในการวิเคราะห์ การจำแนกประเภทการท่องเที่ยวตามฐานทรัพยากรหรือแรงจูงใจ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ถือเป็นตัวอย่างของ Form-based taxonomy ที่ช่วยให้สามารถกำหนดขอบเขตผลิตภัณฑ์และกลยุทธ์การพัฒนาได้

อย่างเฉพาะเจาะจง (Jackson, 2022; Cooper & Buckley, 2024) ทั้งนี้ การจำแนกรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ซึ่งเน้นการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมของชุมชน) ควบคู่กับการจัดหมวดหมู่กิจกรรมเชิงวัฒนธรรมตามระดับประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการออกแบบการท่องเที่ยวตามฤดูกาล เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมมีความอ่อนไหวต่อสภาพภูมิอากาศที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจ Taxonomy ของรูปแบบการท่องเที่ยวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการวิเคราะห์ความเสี่ยงและโอกาสเชิงฤดูกาลอย่างเป็นระบบ

ประการที่สอง การจำแนกประเภทนักท่องเที่ยว (tourist typology) เป็นอีกมิติหนึ่งของ taxonomy ที่มีนัยต่อการจัดการการท่องเที่ยวในสภาวะความไม่แน่นอน รากฐานสำคัญของแนวคิดด้านพฤติกรรมนักท่องเที่ยวโดย Erik Cohen (1972) เสนอการแบ่งนักท่องเที่ยวออกเป็นกลุ่ม organized mass tourist, individual mass tourist, explorer และ drifter โดยพิจารณาจากระดับความพึงพาโครงสร้างบริการและความแสวงหาความแปลกใหม่ ประกอบกับแนวคิด psychocentric-allocentric continuum ซึ่งอธิบายความแตกต่างเชิงบุคลิกภาพและการยอมรับความเสี่ยง (Plog, 2001) ในบริบทการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ นักท่องเที่ยวกลุ่มที่ชอบความเสี่ยงและผจญภัยมีแนวโน้มเปิดรับประสบการณ์ในช่วงฤดูกาลที่ไม่แน่นอนมากกว่ากลุ่ม mass tourist ดังนั้น taxonomy เชิงพฤติกรรมจึงช่วยให้ผู้จัดการจุดหมายปลายทางสามารถกำหนดกลยุทธ์การสื่อสารและการกระจายความเสี่ยงเชิงฤดูกาลได้อย่างแม่นยำ ซึ่งรายละเอียดการจำแนกประเภทนักท่องเที่ยว (tourist typology) และความเชื่อมโยงกับรูปแบบกิจกรรมดังกล่าว สามารถแสดงได้ดังตารางที่ 1

ประการที่สาม อนุกรมวิธานด้านฤดูกาล (Seasonality Taxonomy) ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการวิเคราะห์และบริหารจัดการจุดหมายปลายทางท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน Butler (2001) ได้เสนอการจำแนกช่วงเวลาออกเป็น ฤดูกาลท่องเที่ยว (Peak season) ฤดูกาลเปลี่ยนผ่าน (Shoulder season) และนอกฤดูกาลท่องเที่ยว (Low season) โดยอ้างอิงจากระดับอุปสงค์และเงื่อนไขภูมิอากาศดั้งเดิม ทว่าในยุควิกฤติสภาพภูมิอากาศสุดขีด การจำแนกรูปแบบดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงให้ครอบคลุมความผันผวนของภูมิอากาศ (Climate Variability) มากขึ้น กล่าวคือ นอกจากการพิจารณาจำนวนนักท่องเที่ยวแล้ว ควรเพิ่มมิติการจำแนกฤดูกาลตามประเภทความเสี่ยงเชิงพื้นที่ เช่น ช่วงภัยพิบัติคลื่นความร้อน อุทกภัย หรือภัยแล้ง การพัฒนา Taxonomy แบบผสมผสานนี้จะช่วยให้การวางแผนกิจกรรมเชิงนิเวศและวัฒนธรรมสอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมที่แท้จริง พร้อมทั้งช่วยเสริมสร้างความยืดหยุ่นเชิงระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ตารางที่ 1 การจำแนกประเภทนักท่องเที่ยว (tourist typology) และความเชื่อมโยงกับรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว

ประเภทนักท่องเที่ยว (Tourist Type)	กลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism Strategy)	กลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Strategy)	การจัดการตามฤดูกาลและเชิงรุก (Seasonal & Smart Management)
นักท่องเที่ยวแบบกลุ่มใหญ่ที่เน้นความสะดวก (Organized Mass Tourist)	นำเสนอเส้นทางธรรมชาติที่เดินสะดวกและปลอดภัย (Accessible Nature Trails)	งานเทศกาลหรือการแสดงวัฒนธรรมที่มีการจัดการเป็นระบบ (Institutionalized Culture)	เน้นช่วงไฮซีซั่นด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปที่เน้นความคุ้มค่าและความปลอดภัยสูง
นักท่องเที่ยวแบบกลุ่มใหญ่ที่อิสระมากขึ้น (Individual Mass Tourist)	กิจกรรมในพื้นที่อนุรักษ์ที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานครบครัน	เส้นทางวัฒนธรรมที่ปรับแต่งตามความสนใจเฉพาะ (Self-guided Cultural Tours)	เน้นความยืดหยุ่นของเวลา ออกแบบโปรแกรมที่เลือกกิจกรรมได้เอง (Customizable itineraries)

ประเภทนักท่องเที่ยว (Tourist Type)	กลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิง นิเวศ (Eco-tourism Strategy)	กลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม (Cultural Strategy)	การจัดการตามฤดูกาลและ เชิงรุก (Seasonal & Smart Management)
นักท่องเที่ยวเชิงสำรวจ (Explorer)	การท่องเที่ยวชุมชนเชิง อนุรักษ์ (Community- Based Eco-tourism)	การเรียนรู้ศิลปหัตถกรรม หรือวิถีชีวิตกับคนในพื้นที่ จริง (Authentic Cultural Immersion)	เน้นช่วงรอยต่อฤดูกาล (Shoulder Season) เพื่อ ประสบการณ์ที่เป็นส่วนตัว และลึกซึ้ง
นักท่องเที่ยวเชิงแสวงหา ประสบการณ์ชีวิตจริง (Drifter)	กิจกรรมอาสาสมัครเชิงนิเวศ หรือการเรียนรู้วิถีธรรมชาติ แบบยั่งยืน (Conservation Volunteering)	การใช้ชีวิตร่วมกับชุมชน ท้องถิ่น (Life-sharing & Cultural Exchange)	ออกแบบกิจกรรมที่สะท้อน ถึงการปรับตัวตามธรรมชาติ ในแต่ละฤดูกาลของท้องถิ่น

ที่มา: ปรับปรุงแนวคิดจาก Cohen, 1972 วิเคราะห์โดยผู้เขียนเพื่อบทความวิชาการนี้

ประการที่สี่ แนวคิดการท่องเที่ยวอัจฉริยะ (Smart Tourism: ST) จำเป็นต้องได้รับการจัดวางในกรอบอนุกรมวิธาน (Taxonomy) อย่างเป็นระบบ ในฐานะระบบนิเวศการท่องเที่ยวที่บูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล ข้อมูลแบบเรียลไทม์ และเครือข่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าด้วยกัน เพื่อยกระดับประสบการณ์และการบริหารจัดการ (Buhalis & Yang, 2024) แม้จุดเด่นของแนวคิดนี้จะอยู่ที่การใช้ข้อมูลขับเคลื่อนการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ เช่น การจัดการความหนาแน่นของนักท่องเที่ยวและการพยากรณ์อุปสงค์ อย่างไรก็ตาม ST มักถูกวิจารณ์ว่าพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป การขยายกรอบอนุกรมวิธานไปสู่มิติภูมิปัญญาทางสถาบัน (Institutional Intelligence) และภูมิปัญญาทางนิเวศวิทยา (Ecological Intelligence) จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารจัดการวิกฤตสภาพภูมิอากาศ (Climate Crisis) (Liu et al., 2024) เพราะการจัดการความเสี่ยงไม่ได้ขึ้นกับเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมของชุมชน และความเข้าใจระบบนิเวศโดยรวม ดังนั้น ST ที่ผสมผสานแนวคิด taxonomy จึงเป็นการแก้ไขช่องว่างของการจัดการท่องเที่ยวในยุคสภาพภูมิอากาศสุดขั้วและเป็นส่วนหนึ่งของระบบบริหารจัดการความเสี่ยงเชิงข้อมูล (data-driven risk governance)

ประการที่ห้า การขับเคลื่อนการท่องเที่ยวอัจฉริยะที่เท่าทันต่อภูมิอากาศ จำเป็นต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาระบบพยากรณ์อากาศล่วงหน้าและกลไกเตือนภัยที่มีความแม่นยำสูง (Climate Adaptation) เพื่อลดความเสี่ยงและสร้างความเชื่อมั่นแก่นักท่องเที่ยวท่ามกลางความผันผวนของสภาพอากาศ กระบวนการนี้ต้องดำเนินควบคู่กับการวางนโยบายและระบอบธรรมาภิบาลที่ยืดหยุ่น ซึ่งผสมผสานการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการทรัพยากรตามขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ของระบบนิเวศที่เปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล ขณะเดียวกัน การประยุกต์ใช้แนวคิดการใช้ธรรมชาติเป็นฐาน (Nature-based Solutions) เพื่อฟื้นฟูโครงสร้างพื้นฐาน ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างเกราะป้องกันภัยพิบัติที่มีประสิทธิภาพ แต่ยังรักษาเสน่ห์ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมให้คงอยู่ การบูรณาการมิติด้านเทคโนโลยี นโยบาย และการอนุรักษ์ จึงเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างความยืดหยุ่นและยกระดับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้อย่างอัจฉริยะและสมดุลในระยะยาว

ประการที่หก กรอบอนุกรมวิธานขีดความสามารถในการปรับตัว (Adaptive Capacity Taxonomy) มีบทบาทสำคัญต่อการประเมินศักยภาพของจุดหมายปลายทาง (Rizaldi et al., 2024; Wang et al., 2025) โดยทำการจำแนกศักยภาพตามประเภททุน 5 ด้าน ได้แก่ ทุนธรรมชาติ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนทางกายภาพ และทุนทางการเงิน กรอบนี้ช่วยขยายมุมมองการวิเคราะห์ให้ครอบคลุมความสามารถของชุมชนใน

การเรียนรู้ การปรับเปลี่ยน และการฟื้นตัวจากภัยพิบัติสุดขีด แทนที่จะจำกัดอยู่เพียงระบบโครงสร้างพื้นฐาน เมื่อนำมาประยุกต์กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตามฤดูกาล จะเห็นว่าการมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์เพียงอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ หากปราศจากทุนทางสังคมหรือกลไกสถาบันที่เข้มแข็ง จุดหมายปลายทางย่อมมีความเปราะบางสูง จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าอนุกรมวิธานทางการท่องเที่ยว (Taxonomy in Tourism) ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงระบบที่เชื่อมโยงการจำแนกระดับผลิตภัณฑ์ พหุกรรม เทคโนโลยี ฤดูกาล และขีดความสามารถในการปรับตัวเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตามฤดูกาลในยุควิกฤติสภาพอากาศสุดขีดจึงควรตั้งอยู่บนกรอบ “integrated climate smart tourism taxonomy” ซึ่งผสมผสาน form-based classification, tourist typology, smart governance framework, seasonality analysis และ adaptive capacity assessment เข้าเป็นระบบเดียว การบูรณาการดังกล่าวช่วยให้การวางแผนไม่เพียงการตอบสนองเชิงเทคนิค แต่เป็นการออกแบบระบบการท่องเที่ยวที่มีความยืดหยุ่น การใช้ข้อมูลเป็นฐาน และการมีส่วนร่วมของชุมชน จากแนวทางทั้งหกประการ สามารถสรุปเป็นตารางที่ 2 Taxonomy in Tourism กรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตามฤดูกาลอย่างอัจฉริยะ

ผลการทบทวนวรรณกรรมสะท้อนว่า Taxonomy เป็นโครงสร้างเชิงแนวคิดที่ช่วยระบบการท่องเที่ยวให้สามารถรับมือกับความไม่แน่นอนของภูมิอากาศได้อย่างมีประสิทธิภาพ การขับเคลื่อน 'Climate-smart Seasonal Ecocultural Tourism' จึงต้องอาศัยการออกแบบปฏิทินท่องเที่ยวจากข้อมูลภูมิอากาศระยะยาว การใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลบริหารจัดการความหนาแน่นในฤดูกาลเสี่ยง และการเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อรับมือภัยพิบัติสุดขีด ยิ่งไปกว่านั้น การจัดการความเสี่ยงต้องถูกบรรจุในโครงสร้างการบริหารจัดการพื้นที่ถาวรไม่ใช่เพียงมาตรการเฉพาะกิจ เนื่องจากความอัจฉริยะของการท่องเที่ยวไม่ได้จำกัดอยู่ที่เทคโนโลยี แต่คือระบบที่ยืดหยุ่น บุคลากรที่มีส่วนร่วม และธรรมาภิบาลที่เท่าทันภูมิอากาศ การบูรณาการองค์รวมนี้จึงเป็นกลไกสำคัญในการเปลี่ยนผ่านการท่องเที่ยวในอดีตสู่การท่องเที่ยวอัจฉริยะตามฤดูกาลอย่างเป็นรูปธรรม โดยตารางที่ 2 (Taxonomy in Tourism) ได้ประมวลการประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวเพื่อเป็นนวัตกรรมการจัดการที่มุ่งสู่ความยั่งยืน

ตารางที่ 2 Taxonomy in Tourism กรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตามฤดูกาลอย่างอัจฉริยะ

มิติการจำแนก	จุดเด่น	คำอธิบายเชิงวิชาการ	แหล่งอ้างอิงหลัก
1. รูปแบบการท่องเที่ยว (Form-based taxonomy)	Ecotourism	การท่องเที่ยวที่เน้นการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมของชุมชน	Jackson (2022) Cooper & Buckley (2024)
	Cultural Tourism	การท่องเที่ยวที่เน้นมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งจับต้องได้ เช่น โบราณสถาน และจับต้องไม่ได้ เช่น ประเพณี สูตรอาหารท้องถิ่น ภูมิปัญญาการทอผ้า	Richards (2018)
2. พหุกรรมนักท่องเที่ยว (Tourist typology)	Organized mass / Explorer / Drifter	จำแนกตามระดับความแปลกใหม่และการพึ่งพาโครงสร้างบริการ	Cohen E. (1972)
	Psychocentric–Allocentric	จำแนกตามบุคลิกภาพและการยอมรับความเสี่ยง	Plog S. (2001)
3. ฤดูกาล (Seasonality taxonomy)	Peak / Shoulder / Low season	จำแนกตามระดับอุปสงค์และเงื่อนไขภูมิอากาศ	Butler (2001)

มิติการจำแนก	จุดเด่น	คำอธิบายเชิงวิชาการ	แหล่งอ้างอิงหลัก
4. Climate-smart Tourism (CST)	Climate-smart Tourism	การต่อยอดจากแนวคิด Smart Tourism โดยเพิ่มมิติด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเข้าไปในการจัดการการท่องเที่ยวผ่านการปล่อยก๊าซเรือนกระจก การปรับตัวต่อผลกระทบของสภาพภูมิอากาศ และการสร้างความยืดหยุ่นของแหล่งท่องเที่ยวทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เพื่อเพิ่มความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวในระยะยาว	Simpson et al., (2008), Xiao et al., (2024)
	Smart Governance	การบริหารจัดการข้อมูลและการมีส่วนร่วมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการตัดสินใจในทุกกระบวนการ (stakeholder integration)	Buhalis D. & Yang (2024), Saarinen & Hall (2025)
	Smart Environment	การใช้ IoT และ data analytics เพื่อสิ่งแวดล้อม	Gretzel et al. (2015)
	Smart Experience	Personalization และ real-time interaction	Liu et al. (2024)
	Smart Tourist	นักท่องเที่ยวที่ใช้ประโยชน์จากโครงสร้างพื้นฐานเทคโนโลยีในการรวบรวมข้อมูลและประมวลผลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพความยั่งยืน และสร้างประสบการณ์เฉพาะบุคคล	Gretzel et al. (2015)
5. Climate Adaptation	Technological adaptation	ระบบเตือนภัย การพยากรณ์ภูมิอากาศ	Wang et al. (2025)
	Institutional adaptation	นโยบายและธรรมาภิบาล	Scott et al. (2012)
	Ecosystem-based adaptation	การใช้ธรรมชาติเป็นฐาน	Becken & Hay (2007)
6. ทวนเพื่อการปรับตัว (Adaptive capacity taxonomy)	Natural / Social / Financial / Human / Physical capital	ความสามารถของผู้ประกอบการในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรทางการเงินผ่านกลไกตลาดการเงิน นโยบายภาครัฐ และแรงจูงใจทางภาษีที่สอดคล้องกับ Taxonomy เพื่อสนับสนุนการลงทุนและการดำเนินกิจกรรมที่ลดคาร์บอนและเพิ่มศักยภาพการปรับตัวอย่างยั่งยืน	Bank of Thailand, (2025b), Wang et al. (2025)

ที่มา: วิเคราะห์โดยผู้เขียนเพื่อบทความวิชาการนี้

3. แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างอัจฉริยะอิงสภาพภูมิอากาศและการออกแบบจุดหมายปลายทางยืดหยุ่นอย่างยั่งยืน

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศถือเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อภาคการท่องเที่ยวในทุกระดับ โดยเฉพาะประเทศในเขตร้อนและเขตอบอุ่นที่มีฤดูกาลชัดเจน เช่น ประเทศไทย ซึ่งมีความเปราะบางสูงต่อความผันผวนของสภาพอากาศ ทั้งปัญหาอุณหภูมิสูง ฝนตกหนัก และภัยธรรมชาติ อันส่งผลให้จุดหมายปลายทางสูญเสียความน่าดึงดูด และกระทบต่อรายได้ของชุมชนท้องถิ่น (WTO, 2023a, 2023b) แนวคิดการท่องเที่ยวอัจฉริยะที่เท่าทันต่อภูมิอากาศ (Climate-Smart Tourism: CST) จึงถูกพัฒนาขึ้นเป็นกรอบการวางแผนเพื่อขับเคลื่อนการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรสากล อาทิ World Tourism Organization (WTO), SDSN และ UNEP (SDSN, 2024b; UNEP, 2023) ทั้งนี้ กรอบ CST มุ่งเน้นการ

ดำเนินงานใน 2 มิติหลัก ได้แก่ 1) การปรับตัวต่อสภาพภูมิอากาศ ด้วยการออกแบบกิจกรรมและประสบการณ์การท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับฤดูกาล (Czyz & Javed, 2025) เช่น การพัฒนาจุดหมายปลายทางฤดูเย็นเพื่อบรรเทาความร้อนแปรปรวน และ 2) การลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากกิจกรรมการท่องเที่ยว (Dube, 2024; Inmor et al., 2025)

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดการปรับตัวพฤติกรรม นักท่องเที่ยวกว่าร้อยละ 51 เริ่มหลีกเลี่ยงการเดินทางไปยังจุดหมายปลายทางที่มีอุณหภูมิสูงเกินไป และแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีอากาศเย็นกว่า (Cooler Destinations) เพื่อรับมือกับสภาพอากาศสุดขั้ว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบรรทัดฐานใหม่ในการเลือกจุดหมายปลายทาง (Booking.com, 2026) นอกจากนี้ ร้อยละ 63 ของนักท่องเที่ยวกลุ่ม Baby Boomers หรือผู้ที่เกิดในช่วงปี ค.ศ. 1946 – 1964 มีแนวโน้มการเดินทางนอกฤดูกาลท่องเที่ยวหลัก (Off-peak Travel) และกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย (ร้อยละ 62) นิยมเดินทางในช่วงที่มีความแออัดน้อยกว่าเพื่อลดแรงกดดันต่อระบบนิเวศและทรัพยากรท้องถิ่น (Booking.com, 2026) ดังนั้น การออกแบบสินค้าและบริการที่มุ่งเน้นการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวเชิงเวลาและพื้นที่จึงไม่เพียงแต่ช่วยตอบสนองต่อพฤติกรรมปรับตัวของผู้เดินทาง แต่ยังเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างความยืดหยุ่นเชิงระบบและส่งเสริมความยั่งยืนให้กับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในยุคที่ต้องเผชิญกับความผันผวนของภูมิอากาศอย่างชาญฉลาด

ประเทศไทยมีภูมิอากาศเขตร้อนชื้น ฤดูร้อนยาวนาน และฤดูฝนมีฝนตกหนัก การกระจายการท่องเที่ยวตามฤดูกาลจึงช่วยลดความหนาแน่นและเพิ่มรายได้ต่อเนื่อง การออกแบบผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมต้องสอดคล้องกับบริบทและความแปรปรวนของสภาพอากาศ เช่น ฤดูหนาวเน้นทรัพยากรธรรมชาติอย่างป่าเขาและน้ำตก ส่วนฤดูร้อนเน้นทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น ประเพณีและวิถีชีวิตชุมชน เพื่อสร้างคุณค่าและประสบการณ์ที่แตกต่างให้นักท่องเที่ยว (Sangnak, 2025) การประยุกต์ใช้แนวคิด CST ควบบูรณาการเทคโนโลยีสีเขียว เช่น ระบบพลังงานสะอาด การจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ และระบบข้อมูลอัจฉริยะเพื่อคาดการณ์สภาพอากาศ ขณะเดียวกัน ต้องส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมออกแบบกิจกรรมและบริหารจัดการทรัพยากร เพื่อสร้างรายได้และคุณค่าอย่างยั่งยืนโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม (Wathinputthiporn & Sukiam, 2025) ทั้งนี้ (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน [DASTA], n.d.) ได้พัฒนาเว็บไซต์ให้ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว เช่น พุงบัวแดง เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นตัวอย่างการใช้เทคโนโลยีช่วยให้นักท่องเที่ยววางแผนเดินทางได้เหมาะสมในแต่ละฤดูกาล

แนวทางการท่องเที่ยวอย่างชาญฉลาดอิงสภาพภูมิอากาศนี้ สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของ SDSN และสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในหลายมิติ ได้แก่ SDG 13 (Climate Action) ด้านการลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ, SDG 8 (Decent Work and Economic Growth) ด้านการสร้างรายได้และโอกาสทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน และ SDG 12 (Responsible Consumption and Production) ด้านการใช้ทรัพยากรอย่างรับผิดชอบ (Sachs et al., 2023) รายละเอียดการเปรียบเทียบความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดการท่องเที่ยว ภูมิอากาศ และความยั่งยืน แสดงไว้ในตารางที่ 3 ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนออกแบบปฏิทินและกิจกรรมท่องเที่ยว เพื่อบริหารจัดการความเสี่ยงและสร้างประสบการณ์ที่น่าประทับใจแก่นักท่องเที่ยว

ตารางที่ 3 ตารางเปรียบเทียบการเชื่อมโยงแนวคิดการท่องเที่ยว ภูมิอากาศ และความยั่งยืนตาม SDGs

แนวคิดหลัก	คำอธิบายเชิงวิชาการ	มิติการจัดการสำคัญ	ความเชื่อมโยงกับ CST	SDGs
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามฤดูกาล (Seasonal Ecotourism)	รูปแบบการท่องเที่ยวที่ออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับฤดูกาล ระบบนิเวศ และขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ เพื่อลดแรงกดดันต่อทรัพยากรธรรมชาติ	การจัดการฤดูกาล การจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว การฟื้นฟูระบบนิเวศ	เป็นกลไกการ adaptation ต่อความผันผวนของภูมิอากาศ และลดผลกระทบเชิงระบบ	12, 13, 15
การท่องเที่ยวอิงภูมิอากาศ (Climate Tourism)	การท่องเที่ยวที่พึ่งพาสภาพอากาศและภูมิอากาศเฉพาะพื้นที่ เช่น ฤดูหนาว ฤดูฝน หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ	การใช้ข้อมูลภูมิอากาศเชิงคาดการณ์ การบริหารความเสี่ยง	สนับสนุนการวางแผนเชิงรุกและ early warning system	13, 11
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism)	การท่องเที่ยวที่ใช้มรดกทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และวิถีชีวิตชุมชนเป็นฐาน โดยเน้นคุณค่าทางสังคมและความหมาย	การมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการมรดกอย่างยั่งยืน	เสริม social resilience และลดการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติอย่างเดียว	11, 8, 10
การท่องเที่ยวอย่างอัจฉริยะอิงสภาพภูมิอากาศ (Climate-smart Tourism, CST)	กรอบแนวคิดที่บูรณาการการลดกิจกรรมที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจก การปรับตัว และความยืดหยุ่นของระบบท่องเที่ยว ภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	Mitigation, Adaptation, Resilience, Governance	เป็นกรอบหลักเชิงระบบในการจัดการการท่องเที่ยวทุกประเภท	13, 12, 17
การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศสุดขีด (Extreme Climate Change)	เหตุการณ์ภูมิอากาศที่มีความถี่และความรุนแรงสูงขึ้น เช่น น้ำท่วม คลื่นความร้อน ภัยแล้ง ซึ่งกระทบต่อทรัพยากรและชุมชน	การประเมินความเสี่ยง การเตรียมความพร้อม การฟื้นฟู	เป็นแรงกดดันหลักที่ผลักดันให้ต้องใช้ CST	13, 9, 11
ความยืดหยุ่นเชิงสังคม-นิเวศ (Social-Ecological Resilience)	ความสามารถของระบบสังคมและนิเวศในการปรับตัว เรียนรู้ และฟื้นตัวจากความเปลี่ยนแปลงและวิกฤติ	การเรียนรู้ร่วม การมีส่วนร่วม การปรับตัว พันธุ์ ธรรมชาติ ร่วมแบบพหุภาคีริศึกษา โครงสร้าง หน้าที่ และอัตลักษณ์พื้นฐานของระบบไว้ได้	เป็นผลลัพธ์ที่สำคัญของ CST ที่ยั่งยืน	11, 13, 15, 16

ที่มา : วิเคราะห์โดยผู้เขียนเพื่อบทความวิชาการนี้

4. การวิเคราะห์แนวทางการออกแบบผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวตามฤดูกาลเชิงนิเวศและวัฒนธรรมประเทศไทย

ประเทศไทยมีความหลากหลายทางภูมิอากาศและวัฒนธรรม การออกแบบผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวจึงต้องคำนึงถึงปัจจัยด้านฤดูกาลและทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่น การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตามฤดูกาลมีความสำคัญยิ่งในการกระจายรายได้ ลดความแออัดในช่วงท่องเที่ยวหนาแน่น (High Season) และสร้างความยืดหยุ่นต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Dube, 2024) แนวทางหนึ่งคือการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ภูมิอากาศเย็นสบาย เช่น ภาคเหนือในช่วงฤดูหนาว การจัดกิจกรรมในแหล่งธรรมชาติอย่างป่าเขาและน้ำตก ไม่เพียงช่วยเปิดประสบการณ์ใหม่ให้นักท่องเที่ยว แต่ยังสร้างรายได้และกระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นร่วมอนุรักษ์ทรัพยากร (Sangnak, 2025) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความยั่งยืนทั้งมิติเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ การบูรณาการวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าในผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวก็มีความสำคัญเช่นกัน การจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี ศิลปะ และวิถีชีวิตชุมชนสามารถสร้างประสบการณ์ที่แตกต่างและน่าจดจำให้แก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งยังช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน (Wathinutthiporn & Sukiam, 2025) การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมสีเขียวเป็นอีกกลยุทธ์ที่สำคัญ ตัวอย่างเช่น การใช้แอปพลิเคชันในการจัดการและแนะนำกิจกรรมท่องเที่ยว การนำพลังงานทดแทนมาใช้ในการพักและจุดบริการต่าง ๆ หรือการจัดการของเสียอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากจะช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังสามารถสร้างภาพลักษณ์เชิงบวกให้กับจุดหมายปลายทางและกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ยั่งยืน (Inmor et al., 2025) สิ่งสำคัญอีกประการคือ การส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในกระบวนการออกแบบและบริหารจัดการผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยว ซึ่งจะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบต่อทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม แนวทางนี้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของ SDSN ที่มุ่งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในหลายมิติ เช่น SDG 13 (Climate Action), SDG 8 (Decent Work and Economic Growth) และ SDG 12 (Responsible Consumption and Production) (Sachs et al., 2023) ดังนั้น การออกแบบผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวตามฤดูกาลเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในประเทศไทย จึงต้องอาศัยการบูรณาการร่วมกันระหว่างมิติสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ชุมชน และเทคโนโลยี เพื่อสร้างประสบการณ์ที่ยั่งยืน ลดผลกระทบต่อสภาพภูมิอากาศ และเสริมสร้างความยืดหยุ่นให้แก่เศรษฐกิจท้องถิ่น ซึ่งไม่เพียงแต่จะตอบโจทย์ด้านการตลาดท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ยังเป็นการสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับสากลอย่างแท้จริง

องค์ความรู้ใหม่

แนวทางการวิจัยในอนาคตสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวตามฤดูกาลเชิงนิเวศและวัฒนธรรมภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

1.1. การพัฒนารอบแนวคิดการวิจัยแบบบูรณาการระหว่าง seasonality, climate risk และ smart tourism โดยพัฒนาแบบจำลองเชิงแนวคิดและเชิงปริมาณที่เชื่อมโยงฤดูกาล ภูมิอากาศ และพฤติกรรมนักท่องเที่ยว

1.2. การใช้แนวทาง CST ในพื้นที่นาร่องในการวิจัยเชิงทดลองและกรณีศึกษาพื้นที่นาร่อง

สรุป

การพัฒนาการท่องเที่ยวตามฤดูกาลเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในประเทศไทยถือเป็นกลไกสำคัญในการสร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ การอนุรักษ์ทรัพยากร และการเสริมสร้างความสามารถในการ

ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความยืดหยุ่น ในบริบทการท่องเที่ยวไม่ได้หมายถึงเพียงความสามารถในการฟื้นตัวจากผลกระทบหรือภัยพิบัติเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงศักยภาพในการเรียนรู้ การปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบภายใต้บริบทของความไม่แน่นอน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการออกแบบและบริหารจัดการการท่องเที่ยวอัจฉริยะอิงสภาพภูมิอากาศ โดยเฉพาะการรักษาความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศในระยะยาว

ภายใต้บริบทของวิกฤตสภาพภูมิอากาศที่ทวีความรุนแรง แนวคิด CST ช่วยสร้างกรอบการบูรณาการข้อมูลภูมิอากาศ เทคโนโลยีดิจิทัล ทักษะวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชนเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบผ่านกระบวนการวางแผนบนฐานข้อมูล (evidence-based planning) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสีเขียว และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือแบบพหุภาคี ขณะเดียวกัน การพัฒนาแบบจำลองเชิงวิเคราะห์ด้านฤดูกาลและภูมิอากาศ การประยุกต์ใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่ และการสร้างเครื่องมือประเมินความยืดหยุ่นของจุดหมายปลายทางสามารถช่วยสนับสนุนการตัดสินใจเชิงนโยบายและการจัดการเชิงพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้แนวทางดังกล่าวยังมีข้อจำกัดและประเด็นที่ควรพิจารณาอย่างรอบด้านประการแรก การนำเทคโนโลยีอัจฉริยะและระบบดิจิทัลมาใช้ในพื้นที่ท่องเที่ยวอาจเพิ่มต้นทุนด้านการลงทุนและโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้งอาจก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างชุมชนที่มีศักยภาพในการเข้าถึงเทคโนโลยีกับชุมชนที่มีทรัพยากรจำกัด ส่งผลให้เกิดช่องว่างในการแข่งขันและการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวประการที่สอง แม้ว่าการส่งเสริมการท่องเที่ยวนอกฤดูกาลจะช่วยลดความแออัดและกระจายรายได้ แต่หากไม่มีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับ และช่วงเวลาการฟื้นฟูระบบนิเวศอย่างเหมาะสม อาจส่งผลกระทบต่อสมดุลของระบบธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเดิมอาจใช้ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นระยะพักฟื้นทางเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ ประการที่สาม การใช้ข้อมูลภูมิอากาศและระบบคาดการณ์ความเสี่ยงจำเป็นต้องอาศัยศักยภาพเชิงสถาบันและบุคลากรในระดับพื้นที่ ทั้งในด้านการเข้าถึงข้อมูล การวิเคราะห์ และการแปลผลข้อมูลสู่การปฏิบัติ หากหน่วยงานท้องถิ่นขาดขีดความสามารถดังกล่าว อาจส่งผลให้การวางแผนเชิงนโยบายไม่มีประสิทธิภาพหรือเกิดความคลาดเคลื่อนในการตัดสินใจ นอกจากนี้ การออกแบบผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังต้องคำนึงถึงความเสี่ยงของการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (cultural commodification) ซึ่งอาจลดทอนคุณค่า ความหมาย และอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชน หากการนำเสนอวัฒนธรรมมุ่งตอบสนองต่อความต้องการของตลาดมากกว่าการรักษาความแท้จริงและคุณค่าทางสังคม

ข้อเสนอแนะ

การพัฒนาการท่องเที่ยวตามฤดูกาลเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในประเทศไทย จำเป็นต้องอาศัยกรอบนโยบายที่บูรณาการระหว่างการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับพื้นที่ เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวตามฤดูกาลมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และสามารถปรับปรุงเชิงนโยบายอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ในมิติวิชาการและงานวิจัย ควรมีการศึกษาต่อเนื่องใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ ด้านการท่องเที่ยว ด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศสุดขีด ด้านมาตรฐานการจัดกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และด้านความยืดหยุ่นเชิงสังคม-นิเวศ นอกจากนี้ งานวิจัยในอนาคตควรมุ่งพัฒนาแบบจำลองเชิงปริมาณที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างฤดูกาล สภาพภูมิอากาศ แนวโน้มพฤติกรรมนักท่องเที่ยว และผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างเครื่องมือพยากรณ์ความต้องการท่องเที่ยวภายใต้สถานการณ์ climate scenarios ที่แตกต่างกัน โดยสามารถสรุปผู้รับผิดชอบ กลไกดำเนินงาน และตัวชี้วัดได้ในตารางที่ 4 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและแนวทางการวิจัยในอนาคตสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวตามฤดูกาลเชิงนิเวศและวัฒนธรรมภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ได้ดังนี้

ตารางที่ 4 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงวิชาการสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวตามฤดูกาลเชิงนิเวศและวัฒนธรรมภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ประเด็นสำคัญ	หน่วยงาน/ผู้รับผิดชอบ	กลไกดำเนินงาน	ตัวชี้วัด (KPIs)
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย			
1. การจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวตามฤดูกาลอิงภูมิอากาศ (Climate-based Seasonal Tourism Development Plan)	กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม, อพท., องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น	พัฒนาฐานข้อมูลภูมิอากาศระยะยาว ข้อมูลความเสี่ยงภัยพิบัติ และข้อมูลการท่องเที่ยวเพื่อกำหนดปฏิทินกิจกรรมและแผนบริหารความเสี่ยง	จำนวนจังหวัดหรือพื้นที่ ที่มีแผนการท่องเที่ยวอิงภูมิอากาศ; จำนวนมาตรการลดความเสี่ยงที่ถูกนำไปใช้; อัตราการลดผลกระทบจากภัยพิบัติ
2. การสนับสนุนเทคโนโลยีสีเขียวและนวัตกรรมดิจิทัลในจุดหมายปลายทาง	กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, กระทรวงพลังงาน, กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น	สนับสนุนพลังงานหมุนเวียน ระบบจัดการขยะครบวงจร ระบบจัดการนักท่องเที่ยวแบบเรียลไทม์ และแพลตฟอร์มข้อมูลภูมิอากาศ	จำนวนแหล่งท่องเที่ยวที่ใช้เทคโนโลยีอัจฉริยะ; ปริมาณการลดก๊าซเรือนกระจก; อัตราการลดของเสีย; ระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว
3. การสร้างกลไกความร่วมมือแบบ Public-Private-Community Partnership (PPCP)	หน่วยงานรัฐระดับจังหวัด, ผู้ประกอบการท่องเที่ยว, ชุมชนท้องถิ่น, ภาคประชาสังคม	จัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการการท่องเที่ยวระดับพื้นที่ และส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน	จำนวนโครงการความร่วมมือ; ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน; ระดับความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
4. การบูรณาการนโยบายการท่องเที่ยวกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)	กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, หน่วยงานท้องถิ่น	พัฒนานโยบายและมาตรฐานที่เชื่อมโยง SDG 8, SDG 12 และ SDG 13	จำนวนโครงการที่สอดคล้องกับ SDGs; การลดการใช้ทรัพยากรต่อหน่วยกิจกรรมท่องเที่ยว; รายได้ชุมชนจากการท่องเที่ยว
5. การพัฒนาระบบติดตามและประเมินผลแบบบูรณาการ (Monitoring and Evaluation System)	กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, สำนักงานสถิติแห่งชาติ, หน่วยงานระดับพื้นที่	พัฒนาระบบติดตามตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง	ปริมาณการใช้พลังงาน; ปริมาณของเสีย; รายได้ชุมชน; ระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว; จำนวนรายงานประเมินผล
ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ			
1. การประยุกต์ GIS-based analysis และ Big Data Analytics	มหาวิทยาลัย, หน่วยงานข้อมูลสารสนเทศ, ผู้ประกอบการแพลตฟอร์มดิจิทัล	วิเคราะห์ความหนาแน่นของนักท่องเที่ยว การกระจายรายได้ และผลกระทบต่อทรัพยากรในแต่ละฤดูกาล	ความแม่นยำของแบบจำลอง; จำนวนฐานข้อมูลเชิงพื้นที่ที่พัฒนา
2. การศึกษาทุนทางสังคม ความรู้ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของชุมชน	มหาวิทยาลัย, ชุมชนท้องถิ่น, หน่วยงานพัฒนาพื้นที่	ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน; จำนวนองค์ความรู้ท้องถิ่นที่ได้รับการบันทึก
3. การพัฒนาเครื่องมือประเมินศักยภาพการ	นักวิจัย, หน่วยงานรัฐ, สถาบันการศึกษา	พัฒนาดัชนีวัดความยืดหยุ่นที่บูรณาการทุนธรรมชาติ ทุน	จำนวนเครื่องมือที่พัฒนา; ค่าความเชื่อมั่นและความ

ประเด็นสำคัญ	หน่วยงาน/ผู้รับผิดชอบ	กลไกดำเนินงาน	ตัวชี้วัด (KPIs)
ปรับตัว (Adaptive Capacity Assessment Tools)		มนุษย์ ทุนสังคม และทุนการเงิน	เที่ยงตรงของเครื่องมือ

ที่มา : วิเคราะห์โดยผู้เขียนเพื่อบทความวิชาการนี้

เอกสารอ้างอิง

- Bank of Thailand. (2025a). *Thailand background: Policy context on climate change (S01_TH_Thailand Background)*. https://www.bot.or.th/content/dam/bot/financial-innovation/sustainable-finance/green/taxonomy/S01_TH_Thailand%20Background.pdf
- Bank of Thailand. (2025b). *Thailand taxonomy-Energy sector (07_TH_Thailand_Taxonomy-Energy)*. https://www.bot.or.th/content/dam/bot/financial-innovation/sustainable-finance/green/taxonomy/07_TH_Thailand_Taxonomy-Energy.pdf
- Booking.com. (2026). *Booking.com's latest travel and sustainability research reveals unexpected generational paradox*. <https://news.booking.com/bookingcoms-latest-travel-and-sustainability-research-reveals-unexpected-generational-paradox/>
- Buhalis, D., Yang, J. (2024). *Smart Tourism*. In: Jafari, J., Xiao, H. (eds) *Encyclopedia of Tourism*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74923-1_175
- Butler, R. W. (2001). *Seasonality in tourism: Issues and implications*. In *Seasonality in tourism* (pp. 5-21). Routledge.
- Chalermpong, S., Sanghatawatana, P., Wongkaew, W., Thaithatkul, P., & Anuchitchanchai, O. (2026). *Challenges in climate action planning and implementation in developing countries: A case study of low-carbon urban mobility governance in Thailand*. *Transportation Research Record*, 2680(2), 938-947. <https://doi.org/10.1177/03611981251368329>
- Cooper, MA., Buckley, R. (2024). *Ecotourism*. In: Jafari, J., Xiao, H. (eds) *Encyclopedia of Tourism*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74923-1_65
- Cohen, E. (1972). *Toward a sociology of international tourism*. *Social research*, 39(1), 164-182.
- Czyz, M., & Javed, M. (2025). *Revolutionizing travel: The role of smart tourism technologies in enhancing tourist satisfaction and shaping sustainable destination images: Insights from Istanbul*. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 58(1), 446– 455. <https://doi.org/10.30892/gtg.58141-1426>
- Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (Public Organization). (n.d.). *Low carbon tourism*. Smart DASTA. Retrieved June 17, 2026, from <https://smartdastaapp.dasta.or.th>
- Demiröz, M., Åberg, H. E., & De Luca, C. (2025). *Shaping the relation between heritage and tourism: Taxonomies of sustainable cultural tourism for local development*. *Heritage & Society*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/2159032X.2025.2470077>

- Dube K. (2024). *Evolving Narratives in Tourism and Climate Change Research: Trends, Gaps, and Future Directions*. *Atmosphere*, 15(4):455. <https://doi.org/10.3390/atmos15040455>
- Folke, C. (2006). *Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses*. *Global environmental change*, 16(3), 253-267.
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
- Fuente-Robles, Y. M. D. L., Muñoz-de-Dios, M. D., Mudarra-Fernández, A. B., & Ricoy-Cano, A.J.(2020). *Understanding stakeholder attitudes, needs and trends in accessible tourism: A systematic review of qualitative studies*. *Sustainability*, 12(24), 10507.
<https://doi.org/10.3390/su122410507>
- Gössling, S., & Scott, D. (2025). *Tourist demand and destination development under climate change: complexities and perspectives*. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-31.
<https://doi.org/10.1080/09669582.2025.2543953>
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., & Koo, C. (2015). *Smart tourism: foundations and developments: U. Gretzel et al. Electronic markets*, 25(3), 179-188.
- Inmor, S., Na-Nan, K., Phanniphong, K., Jaturat, N., & Kustka, M. (2025). *The role of smart green tourism technologies in shaping tourist intentions: Balancing authenticity and sustainability in natural tourism*. *Environmental Challenges*, 19, 101171.
<https://doi.org/10.1016/j.envc.2025.101171>
- Jackson, G. (2022). *Ecotourism*. In H. Shugart (Ed.), *Oxford research encyclopedia of environmental science*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199389414.013.378>
- Liu, J., Hall, C. M., Zhu, C., & Ting Pong Cheng, V. (2024). *Redefining the concept of smart tourism in tourism and hospitality*. *Anatolia*, 35(3), 566-578.
<https://doi.org/10.1080/13032917.2023.2282712>
- Loehr, J., & Becken, S. (2021). *The tourism climate change knowledge system*. *Annals of Tourism Research*, 86, 103073. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103073>
- Pappas, N., Michopoulou, E., & Farmaki, A. (2023). *Tourism innovation and resilience during uncertainty*. *Tourism Planning & Development*, 20(2), 135-137.
<https://doi.org/10.1080/21568316.2023.2176647>
- Plog, S. (2001). *Why destination areas rise and fall in popularity: An update of a Cornell Quarterly classic*. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 42(3), 13-24.
<https://doi.org/10.1177/0010880401423001>
- Richards, G. (2018). *Cultural tourism: A review of recent research and trends*. *Journal of hospitality and tourism management*, 36, 12-21.
<https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005>
- Rizaldi, A. S., Rumanti, A. A., & Andrawina, L. (2024). *Sustainable tourism industry in Indonesia through mapping natural tourism potential: Taxonomy approach*. *Sustainability*, 16(10), 4201. <https://doi.org/10.3390/su16104201>

- Saarinen, J., & Hall, M. C. (2025). *Towards good governance in tourism*. In *Handbook on tourism governance* (pp. 384-393). Edward Elgar Publishing.
<https://doi.org/10.4337/9781800374287.00039>
- Sachs, J. D., Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Lafortune, G., & Fuller, G. (2023). *Sustainable Development Report 2023: Implementing the SDGs*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.25546/102924>
- Samancioglu, E., Kumlu, S., & Ozkul, E. (2024). *Smart tourism destinations and sustainability: Evidence from the tourism industry*. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 16(6), 680–693. <https://doi.org/10.1108/WHATT-07-2024-0167>
- Sangnak, D. (2025). *Sustainable tourism development in Thailand: The role of agricultural tourism and government support for SMEs*. *Sustainable Futures*, 9, 100782.
<https://doi.org/10.1016/j.sftr.2025.100782>
- Scott, D., Gössling, S., & Hall, C. M. (2012). *International tourism and climate change*. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 3(3), 213-232.
<https://doi.org/10.1002/wcc.165>
- SDSN. (2024a). *About the SDSN and COP Resource Hub*. Retrieved from
<https://www.unsdsn.org/resources/cop-resource-hub/>
- SDSN. (2024b). *Guide to sustainable tourism*. *Sustainable Development Solutions Network*.
<https://files.unsdsn.org/2020%20Guide-to-a-sustainable-tourism-web.pdf>
- Simpson, M.C., Gössling, S., Scott, D., Hall, C.M. and Gladin, E. (2008) *Climate Change Adaptation and Mitigation in the Tourism Sector: Frameworks, Tools and Practices*. UNEP, University of Oxford, UNWTO, WMO: Paris, France.
- Sommese, F. (2024). *Nature-based solutions to enhance urban resilience in the climate change and post-pandemic era: a taxonomy for the built environment*. *Buildings*, 14(7), 2190. <https://doi.org/10.3390/buildings14072190>
- Sutthichaimethee, P., Saraphirom, P., & Junsiri, C. (2025). *Efficiency of national governance in managing long-term greenhouse gas emission reduction in the agricultural sector towards the Thailand 5.0 goal*. *Sustainability*, 17(9), 3959.
<https://doi.org/10.3390/su17093959>
- Wang, Z., Xue, Z., Zhang, X., Yan, H., & Liu, G. (2025). *Adaptive Capacity to Climate Change in Pastoral Areas*. *Sustainability*, 17(3), 1337. <https://doi.org/10.3390/su17031337>
- Wathinutthiporn, D., & Sukiam, K. (2025). *Value co-creation of carbon-neutral tourism route: a case in Thailand*. *Anatolia*, 36(2), 319-332.
<https://doi.org/10.1080/13032917.2024.2404922>
- Wilkins, E. J., & Horne, L. (2024). *Effects and perceptions of weather, climate, and climate change on outdoor recreation and nature-based tourism in the United States: A systematic review*. *PLoS Climate*, 3(4), e0000266.
<https://doi.org/10.1371/journal.pclm.0000266>

- World Tourism Organization. (WTO) (2023a), *Climate Action in Tourism – An overview of methodologies and tools to measure greenhouse gas emissions*, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284423927>.
- World Tourism Organization. (WTO).(2023b, December 5). *Tourism at COP28 – delivering on the climate action commitments of the Glasgow Declaration*. United Nations World Tourism Organization.<https://www.untourism.int/news/tourism-at-cop28-delivering-on-the-climate-action-commitments-of-the-glasgow-declaration>
- Xiao, X., Li, P., & Seekamp, E. (2024). *Sustainable adaptation planning for cultural heritage in coastal tourism destinations under climate change: A mixed-paradigm of preservation and conservation optimization*. *Journal of Travel Research*, 63(1), 215–233. <https://doi.org/10.1177/00472875221143479>
- UNEP. (2023). *Transforming tourism value chains: Climate’s knowledge products*. *United Nations Environment Programme*. <https://www.oneplanetnetwork.org/knowledge-centre/resources/unep-transforming-tourism-value-chains-climates-knowledge-products>